

LUND UNIVERSITY

Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? : en kunskapsöversikt

Andersson, Gunvor; Bangura Arvidsson, Maria

2001

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Andersson, G., & Bangura Arvidsson, M. (2001). *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? : en kunskapsöversikt*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 2001, Nr 1), (Research Reports in Social Work; Vol. 2001, Nr 1). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

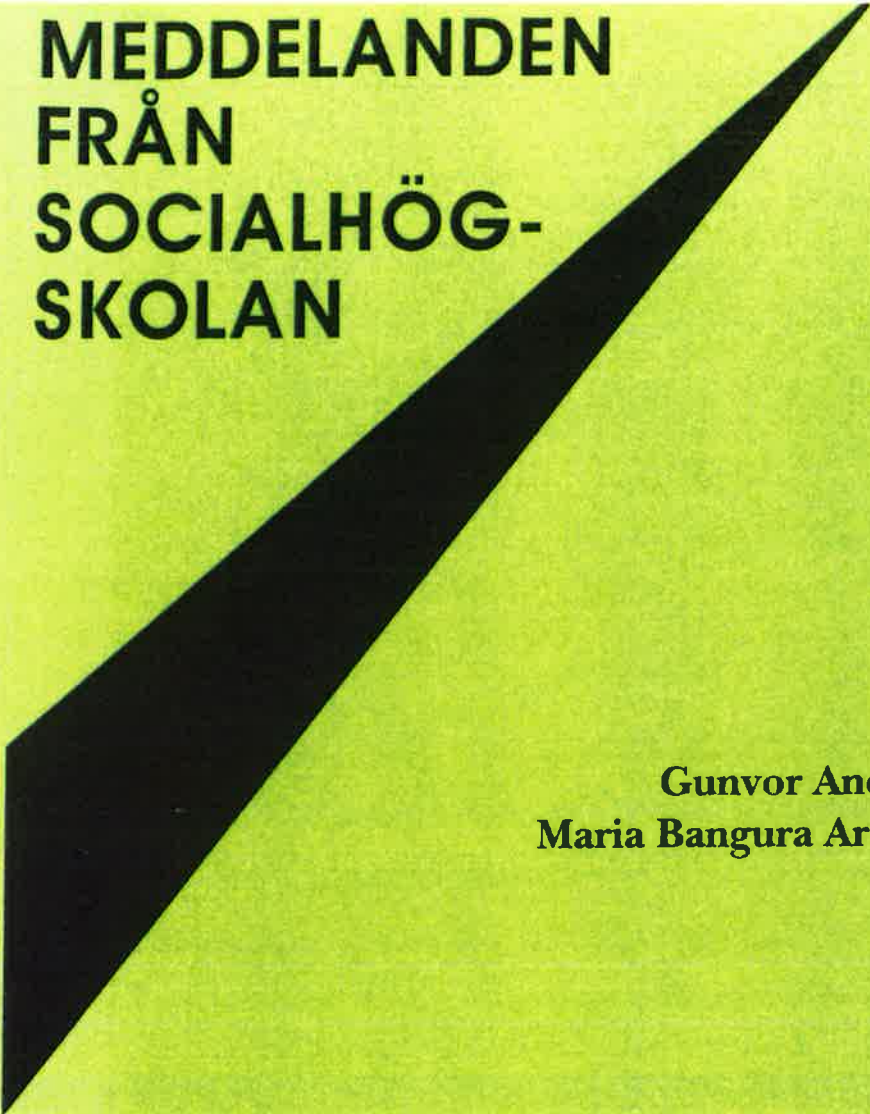
Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MEDDELANDEN FRÅN SOCIALHÖG- SKOLAN

**Gunvor Andersson
Maria Bangura Arvidsson**

Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj?

En kunskapsöversikt

2001:1

Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj?

En kunskapsöversikt

Gunvor Andersson & Maria Bangura Arvidsson

Innehållsförteckning

Förord	3
Kapitel 1. Inledning	5
Kapitel 2. Lagtext, bakgrund och intentioner	11
Kapitel 3. Kartläggning, utvärdering, forskning	17
Kapitel 4. Uppsatser på C- och D-nivå inom högskoleutbildningar	37
Kapitel 5. Några utblickar mot Norge och Danmark	69
Kapitel 6. Några utblickar mot Storbritannien och 'respite care'	79
Kapitel 7. Sammanfattning och diskussion	95
Källförteckning	113

Förord

Detta är en mycket välkommen kunskapsöversikt. Kontaktfamilj/kontaktperson har funnits i över 20 år som en i lag reglerad form av bistånd från socialtjänsten. Den har kontinuerligt ökat i omfattning, och är idag den vanligaste barnavårdsinsatsen i officiell statistik. Trots det är forskningen om "åtgärden" kontaktfamilj/kontaktperson påtagligt begränsad.

Socialstyrelsens Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS) gav därför professor Gunvor Andersson och doktoranden Maria Bangura Arvidsson i uppdrag att göra en översikt av den kunskap som faktiskt fanns på området. I uppgiften ingick även att göra en inventering av "gråa publikationer" (t ex uppsatser och kommunproducerade rapporter), att göra en utblick mot Danmark och Norge samt att i litteraturen undersöka brittiska erfarenheter av "respite care" – allt för att utöka översiktens underlag.

Resultaten som presenteras i denna rapport är av stort värde för alla intressenter inom praktiken och utbildnings/forskningsvärlden som ställer frågan "vad vet vi egentligen om kontaktfamilj/kontaktpersonsinsatsen?" CUS tackar varmt författarna för deras grundliga och mycket fruktbara arbete.

Bo Vinnerljung

Forskningsledare vid CUS

Tack

Det är många personer som varit oss behjälpliga i vårt sökande efter material till denna kunskapsöversikt. Det är också många personer som har läst och gett oss värdefulla synpunkter på vårt manuskript i olika stadier på vägen mot färdig rapport. Ett stort tack till er alla!

Lund, november 2001

Gunvor Andersson & Maria Bangura Arvidsson

Kapitel 1. Inledning

Kontaktperson/-familj har i två decennier varit en lagligt reglerad insats i socialtjänstens utbud av stödinsatser till barn och unga och deras familjer. Det är en förebyggande insats som bygger på frivillighet, en insats som socialtjänsten visserligen har ansvar för, men där det vardagliga arbetet utförs av "vanliga" människor. Det är en omtyckt insats, som ökat i omfattning för varje år. Den omfattar numera 10 per 1000 (0-20) under ett år, vilket betyder cirka 21 000 barn och unga (Socialtjänst 2001:8). Det är ingen tvekan om att insatsen kontaktperson/familj enligt SoL är den allra vanligaste lagligt reglerade och behovsprövade insatsen för barn och unga. Vad vet vi då om hur denna insats används av socialtjänsten, hur den uppfattas och värderas av dem som får del av den och hur den bidrar till att minska eller förebygga problem? Det är märkligt att vi har så begränsad kunskap därom, så få kartläggningar, utvärderings- och forskningsrapporter. På uppdrag av Socialstyrelsens Centrum för Utvärdering av Socialt arbete (CUS) har vi arbetat fram denna kunskapsöversikt.

Med skrivningen *kontaktperson/-familj* visar vi att det handlar om den insats, som regleras i Socialtjänstlagen (SoL) och avser barn och unga och deras familjer. Med denna skrivning visar vi också att det betraktas som *en* insats, som kan användas på ett flexibelt sätt. Kontaktperson kan ungdomar få enligt Lagen med särskilda bestämmelser om Vård av Ungå (LVU), men det handlar då om ett fåtal och vi går inte närmare in på det. Vuxna kan få en kontaktperson enligt Socialtjänstlagen (SoL), men den här kunskapsöversikten handlar inte om insatser för vuxna. Kontaktperson är ett vanligt begrepp även i andra lagar och i andra sammanhang. Kontaktfamilj är inte ett lika vanligt begrepp utanför socialtjänsten. Inom socialtjänsten har kontaktfamilj informellt benämnts både stödfamilj och avlastningsfamilj. Det officiella begreppet och det som används i lagtext och nationell statistik är emellertid kontaktperson/-familj enligt Socialtjänstlagen (SoL), som kan användas på ett flexibelt sätt allt efter behov och önskemål. Det är detta vår kunskapsöversikt främst handlar om. När vi gör nordiska och andra internationella utblickar är det med siktet inställt på det som motsvarar denna insats.

Vår kunskapsöversikt är disponerad på följande sätt: En närmare presentation av lagtext, bakgrund och intentioner görs i nästa kapitel. Kapitel 3 handlar om

kartläggningar och utvärderings- och forskningsrapporter och kapitel 4 om C- och D-uppsatser inom högskoleutbildningar. I kapitel 5 gör vi utblickar mot Norge och Danmark och i kapitel 6 mot Storbritannien och 'respite care'. Kunskapsöversikten avslutas i kapitel 7 med sammanfattning och diskussion.

Vårt uppdrag föreföll till en början relativt väldefinierat och avgränsat, nämligen att göra en kunskapsöversikt över vad som finns publicerat om insatsen kontaktperson/-familj. Det var bara att söka i databaser och på bibliotek och få fram det som publicerats, tänkte vi. Sökord som 'kontaktperson' och 'kontaktfamilj' gav emellertid oändligt mycket större utdelning än vad vi var intresserade av. Sökningar i biblioteksdata-baser gav oss inga forskningsrapporter om insatsen utöver dem, som vi redan kände till på annat sätt, vilket vi tar som en bekräftelse på att det är så sparsamt med forskning i ämnet, som vi framställer det. Vad gäller uppsatser på C- och D-nivå tror vi inte att vi funnit samtliga, som har skrivits om insatsen kontaktperson/-familj. Det finns inte någon fullständig förteckning över uppsatser på bibliotek och vi har inte tagit kontakt med alla institutioner i landet, som kan tänkas ha – och veta om att de har – någon uppsats i ämnet, men vi har ändå fått tag på 18 uppsatser med relevans för vårt uppdrag. Vi har i vårt arbete haft stor nytta av samtal med ett stort antal nyckelpersoner inom och utom landets gränser¹, av insamling av skrifter av olika slag, där vi sedan noga läst referenser, som lett oss vidare. Tidvis har vi mest ägnat oss åt att försöka reda ut begrepp och göra avgränsningar, något som vi vill ägna ett avsnitt redan i inledningen, innan vi går vidare.

Begrepp

Insatsen kontaktperson/-familj enligt Socialtjänstlagen (SoL) från 1980 (i kraft sedan 1982) är en frivillig insats, en stödsats, som inte kan ges utan samtycke. Det tillkom visserligen några år senare (1985), i den kompletterande Lagen med särskilda bestämmelser om Vård av Unga (LVU), en möjlighet att tillsätta en kontaktperson utan samtycke. Detta så kallade mellantvång gäller emellertid enbart ungdomar mellan 15 och 20 år och enbart om LVU är tillämpligt på grund av den unges eget beteende, d.v.s. om han eller hon begått brott eller på annat sätt utsatt sig för allvarlig fara. De fall där

¹ Ett stort antal e-postkontakter och telefonsamtal samt resa till Norge och till Storbritannien, Centre for Research on the Child and Family, University of East Anglia, Norwich.

kontaktperson enligt LVU används är dock så få att de inte längre särskiljs i offentlig statistik, men en ledtråd är att de var 28 stycken den 31 december 1997. Kommuner är ovilliga att använda sig av denna möjlighet, vilket framskymtar i någon text. Vi har heller inte funnit några forsknings- eller utvärderingsrapporter eller uppsatser, som handlar om kontaktperson enligt LVU.

Det finns en tredje form av kontaktperson, som kan definieras in under socialtjänstens insatser. Enligt domstolens beslut kan nämligen en kontaktperson förordnas i vårdnads- och umgängestvister. Beslutet sker enligt Föräldrabalken, som från 1991 lagt större tyngd vid möjligheten att förordna en kontaktperson för barnet istället för att använda andra former av övervakat umgänge. Kontaktpersonens uppgift är då att vara med när en umgängesberättigad förälder utövar umgänge med sitt barn eller vid hämtning och lämning. Det sker enligt tingsrättens dom men det är socialförvaltningen, som har att förordna en lämplig kontaktperson. Detta särskilda uppdrag som kontaktperson går därmed in under den i övrigt flexibla användningen av insatsen och skiljs heller inte ut i statistiken. Det handlar heller inte om så många fall, enligt muntliga uppgifter från Socialstyrelsen.

De som uppfyller kriterierna enligt Lagen om Stöd och Service till vissa funktionshindrade (LSS), som trädde i kraft 1994, kan få en kontaktperson enligt denna lag. LSS är en rättighetslag eller "plus-lag", som träder in när andra lagar inte räcker till för att tillgodose behoven. Det som närmast skulle vara jämförbart med vårt uppdrag (enligt ovan) är kontaktperson för psykiskt funktionshindrade (utvecklingsstörda) barn och ungdomar 0-22 år. Det går inte att av nationell statistik (Socialtjänst 1999:10) avgöra hur åldersfördelningen är, men muntliga uppgifter säger oss att de som får kontaktperson främst är ungdomar, som flyttat hemifrån eller av andra skäl behöver stöd att bryta social isolering och ha någon att vara tillsammans med för att kunna delta i olika aktiviteter.

En annan insats enligt LSS, som har beröringspunkter med vårt uppdrag, är den typ av korttidsvistelse, som är avsedd för barn och ungdomar med psykiska funktionshinder. Det är en insats, som framför allt är till för att ge anhöriga avlastning men också för att tillgodose den enskildes behov av miljöombyte och rekreation. För

barn rekommenderas stödfamilj som korttidsvistelse istället för institution, korttidsenhet eller läger. Stödfamilj enligt LSS ska således inte sammanblandas med kontaktfamilj enligt SoL, även om det finns likheter i insatsens innehåll och ibland gränsdragningssvårigheter för de handläggare, som har att besluta om den ena eller andra lagen är mest tillämplig. (För ytterligare information om LSS se Hollander 1995; *Vad säger LSS?*) Om det handlar om sociala problem eller misstankar om att barn far illa ska det alltid vara en fråga för socialtjänsten.

Begreppet stödperson finns i andra lagar. Vuxna som blir tvångsvårdade enligt Lagen om Psykiatrisk Tvångsvård (LPT) eller Lagen om Rätt psykiatrisk Vård (LRV) kan få en stödperson efter beslut från landstingens förtraendenämnder. Dessa stödpersoner ska vara en kontakt för patienten utanför vården. Denna typ av stödperson berör på intet sätt vårt uppdrag. Det gör inte heller övervakare till personer inom kriminalvården, d.v.s. till personer som är dömda till skyddstillsyn eller är villkorligt frigivna.

Avgränsningar

Eftersom begrepp som kontaktperson och stödfamilj ingår i ett vardagligt språkbruk, är det inte alltid lätt att avgöra vad det är man talar om. Denna rapport handlar om lagligt reglerat stöd, som man kan erbjudas eller ansöka om och har rätt att få – om man uppfyller kriterierna. Som framgår av ovanstående finns det olika lagar som reglerar dylikt stöd, vi har nämnt SoL, LVU, LSS, LPT och LRV. Det är denna typ av insats, där lekmän (amatörer) utför frivilligt socialt arbete (mot viss ersättning), som är organiserat av den sociala myndigheten och reglerat i lag, som bl.a. Lars Svedberg (2001) kallar "kvasiideel verksamhet inom ramen för en offentlig institution" (s. 155)

Vår nästa avgränsning är att det ska omfatta barn och ungdomar 0-18 år. Då är det enbart frågan om SoL, LVU och LSS. Först utesluter vi LVU, som är en tvångslag och ytterst sällan används för att tillsätta kontaktperson (för 15-20-åringar). Därefter utesluter vi LSS, som är en rättighetslag enligt vilken personer med funktionshinder kan få stöd och hjälp (t.ex. personer med psykiska funktionshinder, såsom utvecklingsstörning och autism). Det finns beröringspunkter mellan insatsen kontaktperson/-familj för barn och unga enligt SoL och insatserna kontaktperson och stödfamilj enligt LSS. Dessa beröringspunkter blir tydliga, när vi undersöker insatsen 'respite care' i Storbritannien, något som framkommer i kapitel 6. Vi kan dock konstatera

att varken Norge, Danmark eller Storbritannien har någon särslagstiftning för personer med funktionshinder.

En annan avgränsning som vi gjort är att vi lägger större vikt vid rapporter om insatsens faktiska användning än på skrifter om dess intentioner. Det betyder att vi sökt efter publikationer med utvärderingsansatser och forskningsinriktning. När vi fann att utvärderings- och forskningsrapporter var få och att en av dessa få därtill skrivits av en av oss (Andersson 1992, 1993), fann vi det rimligt att komplettera med uppsatser på akademisk nivå. Vi har därvid avgränsat oss till uppsatser på C- och D-nivå inom högskoleutbildningar. Därvid har vi inte gjort några geografiska avgränsningar, även om uppsatser från socialhögskolan i Lund kan tyckas vara överrepresenterade. Vi har bestämt oss för att inte ta med stencilmaterial och opublicerade kommunala verksamhetsrapporter, eftersom vi inte gjort någon systematisk efterforskning och det därtill finns en utveckling i tiden, som gör att äldre stencilmaterial framstår som mer historiskt intressant än av vikt för vår kunskapsöversikt.

Vi har också gjort avgränsningar i nordiska utblickar och talat med nyckelpersoner med kunskap om motsvarande insats i Danmark och Norge samt sökt en del litteratur utan ambition att göra någon heltäckande genomgång av relevant litteratur. Efterfrågningar i Finland och Island har inte givit någon utdelning och språksvårigheter gör att vi inte själva kunnat söka efter relevant litteratur på landets språk. I vårt uppdrag ingick att särskilt beakta den brittiska insatsen 'respite care' och därför har vi begränsat vårt sökande efter andra utomnordiska motsvarigheter. 'Community mothers programme' i Irland och 'mentoring programs' i USA skulle t.ex. kunna ha beröringspunkter med det vi är ute efter. Det är dock uppenbart att jämförbart stöd till barn och familjer i utomnordiska länder främst ges genom frivilliga (non-governmental) organisationer. Homestart i Storbritannien organiserar t.ex. 'volunteer visitor schemes' och det finns Big Brother och Big Sister Associations i USA. Allt sådant lämnar vi emellertid därhän i denna rapport, som koncentrerar sig på insatser till stöd för barn och ungdomar reglerad av lag och organiserad av sociala myndigheter.

Kapitel 2. Lagtext, bakgrund och intentioner

Insatsen enligt Socialtjänstlagen

Det var i samband med Socialtjänstlagen 1980 som insatsen kontaktperson/-familj blev en lagligt reglerad insats. Insatsen ersatte bl.a. övervakning enligt Barnavårdslagen från 1960. Frivillighet skall prägla socialtjänsten, vilket betonas redan i lagens första paragraf. Som socialtjänstens mål uttrycks att samhällets socialtjänst ska vila på demokratins och solidaritetens grund och skall:

... främja människornas ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. Verksamheten skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet (SFS 1980:620).

Socialtjänstlagen, som är en ramlagstiftning, saknar med ett undantag detaljerade bestämmelser om stöd- och hjälpinsatser i hemmet. Undantaget gäller 10 §, tredje stycket, där Socialtjänstlagens möjligheter att utse kontaktperson för barn och ungdomar regleras.

I Socialtjänstlagens 10 § står det:

Nämnden kan utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj med uppgift att hjälpa den enskilde och hans närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det. För barn som inte har fyllt 15 år får kontaktperson utses endast om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det. Har barnet fyllt 15 år får kontaktperson utses endast om barnet självt begär eller samtycker till det. (SFS 1980:620).

Kontaktperson/-familj kan alltså inte utses mot någons vilja. Det är en frivillig insats. Det är dock inte någon rättighet att få kontaktperson eller kontaktfamilj. Socialnämnden bedömer om behov finns och ansökan utreds alltid enligt 50 § och beslut fattas med stöd av 6 g §. Kontaktperson/-familj omfattas av Sekretesslagen (1980:100) 7 kap. 4 §, vilket innebär att uppgifter om klienten inte får röjas och inte utnyttjas utanför verksamheten. Kontaktperson/-familj har inte någon rapporteringsskyldighet till socialtjänsten men den generella anmälningsskyldigheten enligt 71 § gäller.

Det är inte bara frivilligheten som präglar insatsen kontaktperson/-familj. Det betonas också att insatsen ska vara förebyggande och bara får tillsättas vid enklare ärenden. Genom delegation från socialnämnden får tjänstemän i socialförvaltningen besluta om vem som ska hjälpa och erhålla hjälp. Insatsen skall utföras av icke professionella, vanliga medborgare och får inte vara socialtjänstens förlängda arm (Prop. 1979/80:1).

Bakgrund och förarbeten

Redan 1972 fanns det verksamhet i Uppsala kommun som liknade insatsen kontaktperson/-familj. Det kallades då kontakthem och verksamheten var knuten till skolhemmet Stacken, där det fanns behov av veckoslutshem för de barn som gick där. Syftet med de första kontakthemmen var att avlasta föräldrar och vara istället för släkt och vänner om sådana inte fanns. Man ville åstadkomma trygghet och kontinuitet för barn, som återkommande hade behov av placering. Att ge barnen stimulans var något som tillkom senare (Elvhage 1984).

I slutet av 1970-talet utvärderade Sven-Axel Månsson (1977) en försöksverksamhet med stödfamiljer i Lunds kommun. Även denna försöksverksamhet ägde rum innan Socialtjänstlagen trätt i kraft och innan kontaktperson/-familj blev en lagligt reglerad insats. I försöksverksamheten sågs stödfamiljerna som:

... ett sätt för kommunerna att öka sina resurser i det förebyggande arbetet, framför allt med barn och ungdomar i 'riskzonen'. Huvudtanken bakom verksamheten är att ge barnet och familjen stöd i form av ett komplement till hemmiljön. (s. 9)

I vissa fall skulle insatsen också kunna ha en eftervårdande funktion för personer, som var "på väg ut" i samhället igen efter vistelse på en institution (Månsson 1977).

Stödfamiljsverksamheten riktade sig till två målgrupper: dels barnfamiljer som behövde hjälp med sina barn, dels ensamma vuxna med kontaktproblem. I en informationsbroschyr från socialförvaltningen i Lund framkommer att man såg stödfamiljen som en "godvännfamilj" som barnet eller den vuxne skulle hälsa på regelbundet och övernatta hos ibland. Stödfamiljen skulle också kunna fungera som ett stöd för ett barns föräldrar vid akuta problem. Detta krävde, vilket socialförvaltningen påpekade, regelbunden kontakt mellan föräldrarna och stödfamiljen. Tanken var att

barnet eller den vuxne skulle ingå som en vanlig familjemedlem i stödfamiljen under den tid de hade tillsammans. Planering av vilken tid de skulle träffas skulle ske i samråd mellan barnet, föräldrarna och stödfamiljen, men det kunde röra sig om sju till tio dagar i månaden. Det poängterades också att stödfamiljen hade tystnadsplikt (Månsson 1977). Den beskrivning som framkommer i Månssons rapport påminner till stor del om hur insatsen kontaktfamilj kom att utformas i såväl förarbetena till Socialtjänstlagen som i den slutgiltiga lagtexten.

Socialtjänstlagen kom att ersätta barnavårdslagen, nykterhetsvårdslagen, socialhjälpslagen och barnomsorgslagen. Det var en lång förberedelsestid för den nya lagen och i socialutredningens slutbetänkande (SOU 1977:40) betonade man att socialutskottet hade *"fullföljt tankegångarna i principbetänkandet om frivillighet i den öppna vården"* (s. 182). Detta menade man bl.a. hade skett genom borttagandet av institutet övervakning och införandet av möjligheten att i samråd med den enskilde utse kontaktman. Holgersson (1998) påpekar att det låg helt i linje med den kommande Socialtjänstlagens portalparagraf, som betonade den nyordning som var unik för svensk lagstiftning.

Övervakning skulle inte få förekomma inom socialtjänsten. Kontaktperson skulle vara en form av frivilligt bistånd till skillnad från tidigare övervakare. Begreppet övervakare fanns i barnavårdslagen och nykterhetsvårdslagen. Inom sociallagstiftningen finns begreppet övervakare inte längre (väl att skilja från övervakare inom kriminalvården). Den form av övervakare som tidigare fanns inom socialvården kunde tillsättas mot den unges och föräldrarnas vilja. Insatsen hade starka inslag av kontroll och övervakaren hade rapporteringsskyldighet till nämnden. Formerna för uppdraget var noggrant reglerade i särskilda förordningar. I motsats till övervakare innebär kontaktpersonsuppdraget varken kontroll eller skyldighet till rapportering. Kontaktperson kan inte heller tillsättas mot en persons vilja (med undantag för möjligheten till 'mellantvång' enligt LVU). Frivillighet, ömsesidighet och tilltro ska numera vara grunden i kontaktarbetet inom socialtjänsten. (Se Socialstyrelsen 1985; Holgersson 1998).

Begreppen 'kontaktperson' och 'kontaktfamilj' introducerades i proposition 1979/1980:1. Både utredaren och socialutredningen ansåg det vara de mest lämpliga begreppen. Tidigare användes även begrepp som 'stödfamilj', 'vuxenkamrat' och 'kontaktman'. Det som betonades som viktigt i propositionen kom också att bli lagens

intentioner, t.ex. att tona ner vårdar- klientrollen och istället bygga upp en medmänsklig kontakt och att vidga stödmottagarens sociala kontakter.

Uttolkningar av lagens intentioner

Socialstyrelsen (1985) uttryckte, trots föga omfattande erfarenheter av insatsen kontaktperson/-familj i Sveriges kommuner, en förhoppning om att verksamheten skulle utvecklas till en tillgång inom socialtjänstens förebyggande arbete. Det betonades emellertid att insatsen inte borde tillsättas vid för svåra ärenden, när klientens problem krävde professionellt socialt kunnande. Man menade att den inte fick ersätta socialt arbete av yrkeskompetent personal. Insatsen skulle utföras av icke-professionella och vara ett stöd i speciellt definierade situationer. Det uteslöt dock inte att insatsen skulle kunna komplettera socialsekreterares professionella arbete, men det skulle i så fall ske efter omsorgsfulla överväganden och avgränsningar. Socialstyrelsen påpekade att kontaktperson eller kontaktfamilj inte heller borde tillsättas som ett kontrollinstrument. Insatsen fick inte bli en förlängd arm åt socialsekreterare eller en utredningsresurs åt socialnämnden. Socialstyrelsen konstaterade att insatsen användes i ärenden där det fanns risk för att barnet inom en överskådlig framtid riskerade att bli omhändertaget, vilket de ansåg som olämpligt.

De frågor som både Månsson (1977) och Socialstyrelsen (1985) tog upp diskuteras än idag vad gäller insatsen kontaktperson/-familj. Fortfarande pågår diskussioner om att insatsen inte bör tillsättas vid för svår problematik, att den skall utföras av icke-professionella, att den inte skall vara socialtjänstens förlängda arm och inte heller ha en kontrollerande funktion. Uttolkningarna av lagens intentioner är snarlika i den litteratur som Socialstyrelsen, Svenska kommunförbundet och Riksförbundet Frivilliga Samhällsarbetare (RFS) har publicerat om insatsen.

Målgrupp

Insatsen riktar sig till barnfamiljer med t.ex. ensamstående föräldrar, som har behov av stöd i sin vuxenroll, enskilda personer och familjer som befinner sig i någon slags kris t.ex. skilsmässa eller har drabbats av fysisk eller psykisk sjukdom. Även invandrare och invandrade familjer som saknar ett fungerande socialt nätverk i Sverige är en grupp som insatsen riktar sig till. Kontaktperson/-familj kan också ges till ungdomar som har

problem i skolan, saknar vuxenstöd eller riskerar att hamna i kriminalitet eller missbruk (se t.ex. Bergstrand 2000, RFS 1998, Svenska kommunförbundet 2000). RFS tar bland annat också upp att tonårspojkar som behöver manliga förebilder är en målgrupp.

Kontaktpersonen/-familjen

I flera skrifter påpekas det att det krävs ett stort socialt intresse och engagemang för att vara kontaktperson eller kontaktfamilj. De bör tycka om att vara tillsammans med människor, vara intresserade av hur andra har det, kunna dela med sig av sina egna känslor och ha en trygg och stabil livssituation. Man skall vara ett personligt stöd och kunna hjälpa till med olika saker, man ska främja sociala kontakter och människors utveckling samtidigt som det är viktigt att vara lyhörd för den hjälpsökandes behov. Vad kontaktpersonen/-familjen är behjälplig med är beroende av den hjälpsökandes behov. Som kontaktperson handlar det ofta om att bara träffas, promenera, fika eller göra någon aktivitet tillsammans. Att vara någon som kan finnas till och lyssna, vara förebild. Det kan till exempel handla om att hjälpa till att bryta ett destruktivt beteende. För kontaktfamiliens del handlar det oftast om att ge stöd och avlastning åt en familj, insatsen är då riktad gentemot barnet såtillvida att barnet är i kontaktfamiljen ungefär en eller två gånger i månaden. Kontaktfamiljen är tänkt att kunna erbjuda en trygg miljö för barnet och vara stöd för föräldern/föräldrarna. Det är också viktigt att avsluta insatsen på ett planerat sätt (se RFS 1998; Svenska kommunförbundet 2000).

Rekrytering

Många kommuner har en särskild kontaktsekreterare som ansvarar för rekrytering och utbildning av kontaktpersoner/-familjer. Svenska kommunförbundet (2000) konstaterar att kontaktsekreteraren är till för kontaktpersonen/-familjen medan klienten har kontakt med sin egen socialsekreterare. I flera kommuner är det samma person som har hand om rekryteringen och utbildningen av kontaktpersoner/-familjer och familjehem. Svenska kommunförbundet (2000) presenterar tre olika rekryteringsmodeller: 1) klientrelaterad rekrytering, som innebär att man söker kontaktperson/-familj till en speciell hjälpsökande. Ofta söker man efter någon i klientens nätverk; 2) målgruppsinriktad rekrytering, som innebär att man försöker påverka särskilda personer att åtaga sig uppdraget; 3) allmän rekrytering, som innebär att man annonserar efter

kontaktpersoner/-familjer i dagspress och via kampanjer. De personer, som visar sig vara intresserade oavsett rekryteringsmodell, utreds av socialnämnden. Omfattningen på dessa utredningar varierar från kommun till kommun. I vissa kommuner sker en intervju, hembesök och kontroll i social- och kriminalvårdsregister, i andra kommuner använder man sig av Kälvestensmetoden, en intervjumetod som ofta används för utredning av familjehem. Därefter skrivs ett kontrakt som bl.a. gäller ekonomisk ersättning.²

Avslutning av insatsen

Svenska kommunförbundet (2000) påpekar att sättet som insatsen avslutas på är lika viktigt som tillsättandet. Det finns olika anledningar till att insatsen kan avslutas. Svenska kommunförbundet tar upp att om ett uppdrag fortsatt mer än tre år så bör den noggrant ses över, eftersom det kan dölja sig allvarlig social problematik som kräver andra sociala insatser. Det kan också röra sig om fall där en naturlig kontakt uppstått mellan klienten och kontaktpersonen/-familjen. Då anser de att det är viktigt att avsluta den formella kontakten och istället uppmuntra den naturliga kontakt som uppstått. Svenska kommunförbundet nämner också att insatsen kan avslutas, när ärendet tas över av en annan kommun.

² Den ekonomiska ersättningen beräknas i procent av basbeloppet och är olika stor beroende på kontaktens omfattning, vilken är indelad i tre olika kategorier. Kategori 1 avser kontakt minst en gång/vecka och ersätts med 310-1080 kr/månad, kategori 2 avser kontakt flera gånger /vecka och ersätts med 615-1385 kr/månad och kategori 3 avser kontakt i stort sett varje dag och ger en ersättning på 925-1695 kr/månad. Därtill tillkommer ett dygnsarvode på 70kr/dygn (Familjehemmet 2001).

Kapitel 3. Kartläggning, utvärdering, forskning

Eftersom publicerade rapporter om insatsen kontaktperson/-familj är få, använder vi oss i detta kapitel inte bara av forsknings- och utvärderingsrapporter, som har något att säga om hur insatsen kontaktperson/-familj används och uppfattas ur olika parterers perspektiv, utan också av rapporter med huvudsakligen kartläggande syfte.

Kartläggningar

De senast publicerade siffrorna i nationell statistik (Socialtjänst 20001:8) visar att 21 999 barn och ungdomar (0-20 år) hade insatsen kontaktperson/-familj enligt SoL någon gång under 2000. Fördelningen på ålder och kön var enligt följande:

0-12 år	13 595	varav 7 470 pojkar och 6 125 flickor
13-17 år	6 215	varav 3 646 pojkar och 2 569 flickor
18-20 år	2 189	varav 1 216 pojkar och 973 flickor

Siffrorna ovan visar en svag överrepresentation för pojkar i alla åldersgrupper. Av statistiken framgår att cirka 10 per 1000 barn och unga har insatsen kontaktperson/-familj, vilket är att jämföra med att cirka 7 per 1000 får vård utanför det egna hemmet någon gång under ett år. Hur stor andel av de barn, som är aktuella för socialtjänstens olika insatser, som får just insatsen kontaktperson/-familj framgår inte. Det kan man få en viss uppfattning om genom andra rapporter.

I en rapport från Blekinge FoU-enhet (Westlund, Wik & Lilja 1991) redovisas en enkätundersökning avseende de barn och ungdomar, som under 1989 varit föremål för insatser från socialtjänstens individ- och familjeomsorg (IFO) i Blekinge. Enligt handläggande socialsekreterare hade 674 barn/ungdomar fått någon insats under året, varav 147 hade fått kontaktfamilj och 54 kontaktperson. Det betyder (enligt vår uträkning) att sammanlagt 30 procent av dem som fått någon insats hade fått insatsen kontaktperson/-familj. I rapporten behandlas dock kontaktfamiljer och kontaktpersoner var för sig och det framgår att av dem som fått kontaktfamilj var 41 procent förskolebarn, 45 procent i 7-13-årsåldern och bara 14 procent i åldern 14-18. För kontaktperson var det omvända proportioner, så att inte mindre än 57 procent av dem som fått

kontaktperson var 14-18 år, medan 26 procent var i 7-13-årsåldern och bara 17 procent var förskolebarn. När det gällde kontaktfamilj dominerade ansökningar klart över anmälningar och bara en tredjedel hade fått kontaktfamilj som följd av en anmälan. Däremot var anmälan en utgångspunkt för insatsen kontaktperson i över hälften av fallen (57 %). I båda fallen förlade socialsekreterarna huvudorsaken till insatsen hos både barnet/den unge och föräldrarna. Bara i tre procent av kontaktfamiljsärendena och nio procent av kontaktpersonsärendena förlades huvudorsaken till barnet. Däremot konstateras i rapporten att kontaktperson i högre utsträckning används som stöd direkt till barnet (43 %), medan huvudsyftet med kontaktfamilj är att stödja föräldrarna (43 %).

I Gunvor Anderssons (1991) undersökning av socialt arbete med små barn intervjuades socialsekreterare i tio kommuner om alla pågående ärenden med barn i 0-3-årsåldern. För en tredjedel av de 189 aktuella små barnen var kontaktfamilj en pågående, nyligen avslutad eller snart aktuell social insats. Länsstyrelsen Dalarna genomförde en kartläggning av socialtjänstens barnavårdsarbete och fann att 1 927 barn och unga var aktuella hos socialnämnderna i Dalarnas kommuner under juni 1992 - juni 1993 (Messing & Westerlund 1997). Kontaktperson/-familj var den flitigast använda insatsen, som omfattade 29 procent av barnen och ungdomarna (vilket betyder 551 av 1 927).

Eva Humlesjö (1997) har via registerdata följt upp vad som hänt 58 barn och unga, som tidigare ingått i Eva Wåhlanders (1994) slumpmässiga urval av 60 barn och unga, som var aktuella för beslut i tre socialdistrikt i Stockholm 1990. Under den fortsatta kontakten med socialtjänsten under åren 1990-1996 hade det tagits 252 beslut om insatser för de 58 i urvalet. För 36 procent av dem hade någon gång under uppföljningstiden tagits beslut om kontaktperson/-familj. Av rapporten framgår också att 234 av de beslutade (252) insatserna avslutats vid uppföljningstillfället. Avskrivningsmotivet undersöktes och det visade sig beträffande insatsen kontaktperson/-familj (n=22) att 31 procent avskrivits för att målet uppnåtts, 14 procent för att insatsen inte fungerat och 14 procent för att familjen avböjt hjälp. Det mest anmärkningsvärda är dock, menar författarna, att det inte framgår av dokumenten varför insatsen avslutats i 41 procent av fallen.

Socialstyrelsens rapport *Anmälan, utredning, insats* (SoS-rapport 1998:4) innehåller en kartläggning av socialtjänstens arbete med utsatta barn 0-12 år. Den

bygger på nationell statistik och enkäter till 50 kommuner samt besök i ett urval av 20 kommuner i landet. Författaren påpekar att den nationella statistiken inte skiljer mellan kontaktperson och kontaktfamilj, trots att det i praktiken är två tämligen olika insatser. I kontaktfamiljen (som också benämns stödfamilj) bor barnet regelbundet över t.ex. varannan helg, medan kontaktpersonen träffar (äldre) barn för att hjälpa till med läxor eller fritidsaktiviteter. Det noteras att antalet insatser i form av kontaktperson/-familj har fördubblats sedan 1986 och att uppgifter tyder på att insatsen ofta pågår under lång tid. De intervjuade personerna inom kommunernas socialtjänst menar att efterfrågan på kontaktfamiljer har ökat bl.a. på grund av att barnomsorg och skola i större utsträckning råder familjer med en utsatt livssituation att ansöka om kontaktfamilj. Den ökade efterfrågan har medfört att man blivit mer restriktiv vid bedömningen av ansökningarna. Det räcker inte (längre) med att man är en ensamstående mamma med svagt nätverk. I de flesta av de 20 kommuner som besökts av Socialstyrelsen är uppfattningen att kontaktfamilj idag används för svårare ärenden än tidigare, ibland istället för att omhänderta barn för placering utanför hemmet. Flera av de tillfrågade tjänstemännen ifrågasätter om de kontaktfamiljer som rekryteras har tillräcklig kompetens för sitt uppdrag.

I en annan rapport från Socialstyrelsen behandlas insatser för ungdomar 13-18 år (SoS-rapport 1998:5). Där konstateras att insatsen kontaktperson/-familj förekommer både som insats i familjer med tunga sociala problem och som enklare uppdrag av förebyggande karaktär. 1990 omfattades 62 per 10 000 unga i åldern 13-17 år i befolkningen av denna insats, medan den 1996 hade ökat till 93 per 10 000, vilket betyder en ökning med en tredjedel. Rapporten innehåller också en särskild undersökning av ett distrikt med 30 000 invånare, där drygt en tredjedel av 13-17-åringarna hade utländsk bakgrund. Av de 368 ungdomar i distriktet, som erhållit insats från socialtjänsten under 1994 och 1995, hade 52 procent utländsk bakgrund d.v.s. var födda i annat land än Sverige eller hade en eller två föräldrar som var födda i annat land. Det betyder att det finns en överrepresentation av ungdomar med utländsk bakgrund, när det gäller socialtjänstens insatser. Om vi däremot går vidare till tabellen över insatsen kontaktperson (s. 97) var den mycket ovanlig i materialet. Av de sju ungdomarna med kontaktperson var tre utrikes födda och ingen född i Sverige av utrikes födda föräldrar, medan fyra var födda i Sverige av svenska föräldrar. Detta talar inte för

en överrepresentation av ungdomar med utländsk bakgrund, när det gäller insatsen kontaktperson (vår kommentar).

En kartläggning av kontaktfamiljsverksamheten i Botkyrka kommun (Lindén 2001) visar att kommunen den 13 maj 1998 hade totalt 560 ärenden aktuella på familjeenheten, vilken handlägger ärenden rörande barn upp till 12 år (och i vissa fall upp till 18 år). Av dessa ärenden var 86 kontaktfamiljsärenden, d.v.s. 15 procent (kontaktperson ingår inte i den siffran, vår kommentar). I kommundelen Norra Botkyrka är 70 procent av invånarna första eller andra generationens invandrare, men bland de barn som har kontaktfamilj utgör de hälften. Det tyder på en viss underrepresentation, även om det kanske är intressantare att se på skillnader mellan invandrargrupper. Författaren funderar t.ex. över varför turkiska familjer, som den största invandrargruppen, är särskilt underrepresenterade. "Tyder detta på att turkarna är en väletablerad grupp i området och inte har kontakt med socialtjänstens familjeenhet i så stor utsträckning eller är de föremål för andra slags insatser än kontaktfamilj?" (s. 17-18).

Arbetsledares syn på insatsen

Forskningsprojektet *Socialt arbete med små barn* (Andersson 1991) byggde på intervjuer med handläggande socialsekreterare på samtliga socialkontor i tio sydsvenska kommuner. Det visade sig där att kontaktperson/-familj var en av de vanligaste insatserna i det barnavårdsarbete som omfattade 0-3-åringar. Som en följd av denna upptäckt och på grund av föga kännedom om insatsen återvände Gunvor Andersson till de tio kommunerna, men nu för att intervjua handläggande socialsekreterares närmaste arbetsledare, som visat sig ha stor betydelse för barnavårdsarbetet i arbetsgruppen. Det fanns i de tio kommunerna 16 arbetsledare för barnavårdsarbetet och därtill intervjuades två arbetsledare för sektioner, som enbart hade hand om rekrytering av kontaktpersoner/-familjer. Eftersom undersökningen (Andersson 1992, 1993) är tio år gammal är det inte meningsfullt att redogöra för det sociala arbetets organisation, men arbetsledarnas samlade kunskaper om och erfarenheter av insatsen är mindre tidsbundna och av relevans även för dagens situation.

Tillfrågade om syftet med insatsen såg alla arbetsledare kontaktfamilj som en

möjlighet att ge en ensamstående mamma avlastning genom att låta barnen regelbundet bo över i kontaktfamiljen. Det gällde då ensamstående mammor med sociala problem, som behövde andrum, vila, tid för sig själva. Alla betonade att det inte räcker med att vara ensamstående och att det inte är frågan om barnvaksinsatser, det ska finnas andra problem som gör att man inte klarar upp sin situation. En kontaktfamilj kan då, förutom avlastning, innebära att föräldern/mamman får en medmänsklig kontakt, ett utökat nätverk och råd och stöd i föräldrarollen. Ofta är förälders behov avgörande, även om insatsen riktas till barnen. Författaren konstaterar att i mindre än hälften av fallen angav arbetsledarna som ett syfte, eller bisyfte, att det kan vara bra för barnen att få träffa andra vuxna, möta andra förebilder som komplement till föräldrarna, få lugn och ro eller få delta i aktiviteter, uppleva annan miljö och mer strukturerad tillvaro. En tredjedel av arbetsledarna nämnde insyn, vanligen var det dock inte den direkta insynen som eftersträvades utan tryggheten att veta att kontaktfamiljen finns där och hör av sig, om det skulle vara något allvarligt. Flera av arbetsledarna hade någon kommentar om att det finns en risk att man ger kontaktfamiljer alltför svåra uppdrag, men om det skulle upplevas som kontroll, då skulle klientfamiljen se till att det inte blev något av med deras kontakt.

Vilka blir kontaktfamiljer enligt arbetsledarnas erfarenhet? Åtminstone i småbarnsärenden handlar det oftast om kvinnor, som även i sin yrkesverksamhet ägnar sig åt vård och omsorg. I de flesta kommunerna var det ingen direkt brist, även om det skulle behövas fler för att tillgodose varierande önskemål. Det är en insats med positiva förtecken, en uppskattad insats även av klienterna, enligt vad arbetsledarna hört. I de flesta fall är det föga samarbete mellan socialförvaltningen och kontaktfamiljerna. Utbildningsdagar har inte blivit som planerat och ofta blir det så att socialsekreteraren bara hör av sig två gånger om året, vid tiden för omprövning av insatsen. Kontaktfamiljer har ingen skriftlig rapporteringsskyldighet och vanligen solidariserar de sig mer med klientfamiljen än med socialtjänsten. Arbetsledarna påpekade att det är förvånansvärt sällan som kontaktfamiljer säger att de fått för svåra problem, "det är mest vi som tycker det". Samarbetet är vanligen gott mellan kontaktfamiljer och klientfamiljer och någon arbetsledare tyckte att det kunde bli en alltför nära relation, som var svår att bryta när den inte behövdes längre. Av alla socialtjänstens insatser är det den som klienten ser som mest positiv. Det hela bygger på frivillighet och förutsätter att man är överens.

Tycker man inte den är bra blir det inget av.

När det gäller små barn är det aldrig, som för skolbarn och ungdomar, frågan om att de får en egen insats, utan det är föräldrarna/mamma eller familjen som får det, även om det registreras på barnet. Om mamman får stöd och avlastning återverkar det på barnen, det som är bra för mamman är bra för barnen. Det var så arbetsledarna såg det, även om det fanns en del tveksamma röster om det var bra för små barn att åka till en kontaktfamilj utan att veta varför. Å andra sidan fanns det röster som talade för att det inte är något märkvärdigt med att barn då och då får bo över hos mormor och morfar eller vara vartannat veckoslut hos pappa. De som inte har dessa möjligheter åker till en kontaktfamilj, något som kan vara berikande, om det inte blir förvirrande på grund av att det är alltför olika hemma och borta. Det kan finnas en rad tänkbara fördelar för barnet. Det får andra vuxenförebilder, relationer till andra vuxna, får uppleva en familj där det finns en pappa, en familj som har mer tid för dem, mer ork och kan stimulera dem bättre än de egna föräldrarna. Dock påpekade flera arbetsledare att de inte tänkt så mycket på barnen. Egentligen vet man ingenting om vad insatsen innebär för barnen, menade de.

Kontaktpersoners/-familjers erfarenheter

I samma rapport (Andersson 1992, 1993) redovisas intervjuer med kontaktpersoner/-familjer. I tre av de tio kommunerna i urvalet (enligt ovan) fanns 66 av 0-3-åringarna och liksom i det större urvalet hade en tredjedel av barnen (21 barn) insatsen kontaktperson/-familj. Eftersom några inte var anträffbara eller hade haft kortare förordnanden än som framgått av barnens socialakter, genomfördes intervjuer med 16 kontaktpersoner/-familjer, varav flera också hade erfarenhet av andra barn än de 0-3-åringar, som ingick i urvalet. I de flesta fall var det kvinnan som intervjuades, även om det fanns en man i familjen. Yrkesmässigt hade kvinnorna (med ett undantag) erfarenhet av vård- och omsorgsarbete. Svaren på frågan varför man blivit kontaktperson/-familj var mycket enhetliga, det var engagemanget för barn eller intresse för att arbeta med människor, att hjälpa andra. Därtill kom en livssituation, som gav utrymme för denna typ av medmänskligt arbete. Kontaktperson kallade sig de (enstaka) som inte hade barnet boende hemma hos sig utan besökte klientfamiljen, mamma och barn, i deras hem. De flesta var kontaktfamiljer i den meningen att barnen bodde över i

deras egen familj, som därmed var delaktig i uppdraget. Ett veckoslut i månaden, fredag till och med söndag, var det vanligaste, men det fanns också exempel på vartannat veckoslut. Somliga åkte i veckorna däremellan hem och hälsade på i klientfamiljen och de flesta hade tät telefonkontakt.

Beskrivningarna av vad man gjorde tillsammans med sina "kontaktbarn" var vardagliga, det var lekar, utflykter och andra aktiviteter men framför allt samma vardagsliv som för de egna barnen. De flesta kontaktfamiljerna tycks ha kommit att betyda mycket för barnen. Några exempel:

- ... som ett extrabarn här... jag är viktig för henne, det vet jag och det känner jag...
- ... man växer ihop... och för min pojke... ja, hon har liksom blivit ett syskon här...
- ...visst är pojken jätteglad både för sin mamma och pappa, men vi har också blivit hans familj...
- ...känner jag mig som mormor till pojken... Han har ingen annan, som somliga har en moster eller nåt.
- ... vi betydde jättemycket för barnen och för mamman också, de var glada för att vara här...

Intervjuerna innehöll också olika frågor som var ägnade att ta reda på i vad mån farhågor kunde besannas om kontaktpersoner/-familjer som den sociala myndighetens förlängda arm in i sårbara familjers hem. Alla gav emellertid uttryck för att de helt klart stod närmast klienten, stod på barnets och föräldrarnas sida, även om en del spontant uttryckte att de stod närmast barnet och andra att de stod närmast föräldern/mamman. Ingen såg det som något problem att förhålla sig till både barn och förälder eller såg motsättningar mellan barns och föräldrars intressen, så som ofta diskuteras inom familjehemsvården. Det förekom vanligen inte någon kontakt mellan socialsekreteraren och kontaktpersonen/-familjen utanför de uppföljningsträffar, som ägde rum var tredje eller sjätte månad och där alla parter deltog.

Synpunkter på samarbetet med socialförvaltningen handlade nästan uteslutande om besvikelser över uteblivet samarbete. De intervjuade kontaktpersonerna/-familjerna menade att eftersom de inte har så stora erfarenheter av den problematik de möter, har de behov av att ha någon att prata med, rådfråga, ha någon som lyssnar när de behöver "prata av sig", någon som bryr sig, frågar hur det går och uppskattar vad de gör. De allra flesta efterlyste handledning. Någon påpekade att det inte var på grund av att

klientfamiljerna har för stora problem, utan för att de själva vill ha någon att vända sig till och få stöd av, när det behövs. Avslutande och principiella synpunkter var enstämmigt positiva. Insatsen kontaktperson eller kontaktfamilj är bra, särskilt med tanke på barnen. De flesta såg och kände att barnen tyckte det var roligt. En hade funderingar kring hur den uteblivna kontrollen från socialförvaltningen sida kan drabba barnen, som ju är utlämnade till den kontaktfamilj de får.

Stockholmsundersökningen

"Av alla barn som 1992 erhöll bistånd från individ- och familjeomsorgen i Stockholm hade hälften fått kontaktperson. Trots det är biståndet kontaktfamilj dåligt utforskat. Den här rapporten syftar till att fylla den kunskapsluckan." Så inleds rapporten *Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm* (Sundell, Humlesjö & Carlsson 1994). Det framgår att kontaktfamiljer används som stöd till barnfamiljer medan kontaktpersoner används som stöd till enskilda. Det bör betyda att det i Stockholm inte finns några gränsdragningsproblem och att kontaktfamiljer utan svårighet kan avgränsas, eftersom rapporten uteslutande handlar om de senare. Urvalet av kontaktfamiljer gjordes så att var tredje då aktuell kontaktfamilj valdes ut från samtliga 17 socialdistrikt i Stockholm. Det innebär att 174 kontaktfamiljer tillsändes en enkät och att 158 av dem besvarade den. Bortfallet är inte större än att det är möjligt att betrakta resultaten av enkätstudien som allmängiltiga för hela Stockholm, menar författarna. Det största bortfallet fanns i gruppen föräldrar som skulle intervjuas. För att få 50 intervjuer kontaktades 67 slumpvis valda föräldrar från den grupp kontaktfamiljer, som besvarat enkäten. Det tredje steget i denna omfattande undersökning var att intervjua de socialsekreterare, som handlagt de intervjuade föräldrarnas ärenden. Slutligen intervjuades 30 barn, som slumpvis valts ut från de 50 ärendena. "Skälet att inte fler barn intervjuades var resursbrist" (s. 21).

I rapportens första resultatkapitel presenteras sex familjer med olika livsöden, innan samtliga 50 familjer med kontaktfamilj beskrivs. Av den allmänna beskrivningen framgår att 46 (92 %) av de 50 familjerna bestod av ensamstående föräldrar med barn. Vanligast var en ensamstående mamma men det fanns också sex ensamstående pappor. Det betyder att det är en stark överrepresentation av ensamstående föräldrar (att jämföra med 22 % av Stockholms hushåll med barn i åldrarna 0-15). Vanligast var

att familjen hade ett (48 %) eller två (34 %) barn, det vanligaste var dock att endast ett av barnen ingick i kontaktfamiljernas uppdrag (57 barn från de 50 familjerna). Det var något fler flickor (55 %) än pojkar (45 %). En tredjedel av dem var 2-6 år, drygt hälften (54 %) 7-12 år och återstående (13 %) 13-18 år vid tiden för undersökningen. När insatsen började var en dryg tredjedel av barnen under tre år gamla och genomsnittsåldern var knappt fem år. De flesta föräldrarna (86 %) var svenskar födda i Sverige, åtta procent kom från övriga nordiska länder och åtta procent från utomnordiska länder (vilket är en underrepresentation). En dryg fjärdedel av föräldrarna var arbetslösa eller hade förtidspension (vilket är en överrepresentation). I övrigt liknade familjerna Stockholms befolkning, förutom att de i genomsnitt hade något högre utbildning (33 % universitet/högskola mot 26 % för Stockholmföräldrar) och i mindre utsträckning bodde i villa (8 % mot 24 % för Stockholms barnfamiljer). Mer än två tredjedelar (70 %) av de intervjuade föräldrarna uppgav att de själva tagit initiativet till att få kontaktfamilj och tio av föräldrarna (20 %) hade aktualiserats genom anmälningar till individ- och familjeomsorgen. Det fanns också fem föräldrar (10 %) som känt sig tvingade att acceptera insatsen kontaktfamilj.

För mer än hälften av de 50 familjerna fanns en allvarlig social problematik i botten. Vanligast var att någon av föräldrarna (oftast den frånvarande föräldern) var missbrukare, därefter kom psykiska problem eller en kombination av olika problem. Vanligen var dessutom kontakten mellan vårdnadshavaren och den frånvarande föräldern mycket dålig. 80 procent av de frånvarande fäderna tog knappast någon del i barnens uppfostran. I frågan om familjernas sociala nätverk konstaterar författarna att den undersökta gruppen föräldrar grovt sett bestod av två undergrupper, en med ett relativt välfungerande nätverk och en med ett svagt nätverk. Föräldrarna fick beskriva vilka problem de upplevde i relation till sitt barn och i stora drag handlade det om samma slags problem som mammor utan social problematik uppgivit i andra undersökningar (vid FoU-enheten): svårigheter att räkna till, att sätta gränser, att vara ensam om ansvaret och ha dåligt tålamod. Det var till och med fler jämförelsemammor som upplevde svårigheter i gränssättning. Mer tålamod och bättre humör var det vanligaste önskemålet om förändring både i den undersökta gruppen och i jämförelsegruppen.

Alla parter tillfrågades om *målet med biståndet* och i huvudsak nämndes tre

typer av mål: stimulera och stödja barnen; ge föräldrarna råd och stöd; avlasta föräldrarna. Av socialsekreterarna angav flest som mål att stödja barnen (92 %) och avlasta föräldrarna (90 %). Rangordningen var den samma för kontaktfamiljerna (86 respektive 80 %) medan flest föräldrar (74 %) nämnde avlastning och färre (48 %) nämnde stöd till barnen. På tredje plats kom för samtliga tre vuxna parter stöd till föräldrar. Bland barnen var det flest som angav att avlasta föräldrar (43 %) och många (37 %) som inte kunde ange något mål. Få barn nämnde stöd till barn eller föräldrar. Sammanfattningsvis konstaterar författarna att de mål som angavs för de familjer i materialet som hade allvarligare social problematik inte skilde sig från de mål som angavs för familjer utan allvarligare problematik. Möjligen gick det att urskilja att de föräldrar som fått kontaktfamilj efter anmälan (istället för ansökan) oftare menade att biståndet var stöd till dem själva. De barn som nämnde stöd till föräldern som skäl för insatsen hade mödrar med psykiska problem. När kontaktfamiljerna nämnde målet att stödja föräldrarna hade biståndet pågått längre än när det inte nämndes. Barn som nämnde målet avlastning var i genomsnitt yngre, liksom de som inte kunde ange något mål. På grundval av parvisa statistiska analyser med phi-koefficienten drar författarna slutsatsen att de olika parterna var dåligt överens om målen med biståndet.

Vilka är då *kontaktfamiljerna*? Liknar de den vuxna befolkningen i Stockholm i stort? Av de 158 kontaktfamiljerna, som besvarade enkäten, framgår det att 87 procent var gifta eller sammanboende (jämfört med 38 % av Stockholms vuxna befolkning). De var något äldre än föräldrarna i (klient)familjerna, två tredjedelar av dem var mellan 40 och 59 år. De allra flesta (91 %) hade svensk nationalitet, liksom Stockholms vuxna befolkning (90 %). I gruppen kontaktfamiljer fanns fler som hade högskoleutbildning men också fler som var arbetare än i befolkningen i stort. Majoriteten av kvinnorna i kontaktfamiljerna (dubbelt så många som i Stockholm i stort) arbetade inom socialtjänsten, skolan eller hälso- och sjukvården, d.v.s. den "mjuka" sektorn. Kontaktfamiljerna bodde i större utsträckning i villa eller radhus och bara 37 procent i hyresrätt (mot 71 % av den vuxna befolkningen i Stockholm). Hälften av kontaktfamiljerna hade själva sökt uppdraget och en tredjedel hade tillfrågats av den blivande klientfamiljen. Ganska många (42 %) kände klientfamiljen före uppdraget (genom förskolan, vänskap eller grannskap). Att hjälpa och stödja var det klart viktigaste motivet för att acceptera uppdrag som kontaktfamilj.

Vad innebar *uppdraget*? För de 158 kontaktfamiljerna hade få uppdrag pågått minde än ett år och få hade pågått längre än nio år och genomsnittet var 43 månader. Det vanligaste var att barnet träffade sin kontaktfamilj en gång i månaden (40 %), var tredje vecka (38 %) eller varannan helg (16 %). Det förekom vanligen endast sporadisk kontakt mellan föräldrar och kontaktfamiljer utöver lämnings- och hämtningstillfällena. När kontaktfamiljerna ombads beskriva vilka aktiviteter som förekommit under barnets senaste vistelse i kontaktfamiljen var det i särklass vanligaste "vanligt vardagsliv" (93 %). Det var också relativt vanligt med bio-, teater- eller museibesök (22 %), olika typer av sportaktiviteter (16 %) samt svar av typen "tittade på djur" eller "gick till ridhus" (13 %). Kontaktfamiljerna fick i enkäten också bedöma socialsekreterarnas arbete. De flesta hade träffat sina socialsekreterare eller talat med dem i telefon och tyckte att de fått det stöd från socialvårdsbyrån som de behövt för att kunna utföra uppdraget. De flesta hade uppfattat lagstiftningen rätt, påpekar författarna, nämligen att kontaktfamiljen inte är skyldig att avge rapport till nämnden, eftersom det skulle kunna störa en förtroendefull relation. Däremot är de skyldiga att informera nämnden (socialsekreteraren) om det visar sig att barnet far illa i hemmet. Alla visste inte om detta och i vad mån rapportering skett framgår inte av rapporten.

Av intervjuerna med *socialsekreterare* får vi veta att en dryg tredjedel angav bristande socialt nätverk som ett viktigt kriterium för att tillsätta kontaktfamilj. Att vara ensamstående förälder angavs av en fjärdedel som skäl för insatsen, medan färre angav stöd i föräldrarollen (12 %) och avlastning (10 %). Det visade sig emellertid att få socialsekreterare hade försökt aktivera de 50 familjernas naturliga nätverk, varken den frånvarande föräldern (oftast pappan) eller barnets släkt och vänner. I rapporten påpekas att enligt riktlinjerna för tillsättandet av kontaktfamiljer bör det inte vara det enda biståndet vid allvariga problem. Emellertid visade det sig att socialsekreterare och föräldrar hade olika uppfattning i frågan om de erhållit någon annan form av bistånd utöver kontaktfamiljen. Ekonomiskt bistånd menade t.ex. åtta procent av de 50 föräldrarna att de fått, men enligt socialsekreterarna gällde det 36 procent av dem. Likaledes menade åtta procent av föräldrarna att de även fått stödsamtal eller terapi, men enligt socialsekreterarna gällde det 34 procent.

Rapporten innehåller också ett kapitel om de fyra berörda parternas *upplevelser av biståndet*. Det visade sig att de flesta *föräldrar* (84 %) upplevde att deras situation

hade förändrats till det bättre sedan de fått kontaktfamilj. De flesta (74 %) svarade också odelat ja på frågan om de tyckte att kontaktfamiljen var det bistånd som bäst motsvarade deras behov. Som tveksamheter nämnde föräldrarna att det hade varit bättre med en ansvarstagande pappa eller om släkten ställt upp. Den viktigaste fördelen för barnen var enligt föräldrarna (80 %) att de fick lära känna andra vuxna och därmed också fick andra förebilder. Den vanligaste fördelen för föräldrarna (84 %) var att de fick avlastning med barnen. Endast en mindre grupp (24 %) nämnde några nackdelar. Några av dem menade t.ex. att det som var dåligt med biståndet var att det förstärkte den egna känslan av otillräcklighet eller att det var förnedrande att behöva be om hjälp. De flesta (74 %) önskade fortsätta träffa kontaktfamiljen efter det att biståndet formellt upphört.

De 30 barn som intervjuades var mellan fyra och 16 år. På frågan om varför de fått kontaktfamilj svarade nästan hälften att det var mammans behov av avlastning och en tredjedel hade inget svar. En mindre grupp motiverade insatsen med problem i familjen. De flesta (69 %) tyckte det var spännande eller roligt att åka till kontaktfamiljen, en del tyckte det var roligt ibland och tråkigt ibland och några få tyckte enbart att det var jobbigt eller tråkigt att åka dit. Det fanns också de som tyckte det var tråkigt att åka hem. Barnen fick berätta om aktiviteter och i nämnd ordning (efter vanligaste svar) kom leka, cykla, bada, åka skridskor, göra utflykter, läsa böcker. När barnen skulle nämna något de inte tyckte om i kontaktfamiljen kom sådant som också gäller andra barn, att de inte ville äta upp maten, gå och lägga sig vid tillsägelse eller inte hade något att göra. De allra flesta (70 %) ville träffa kontaktfamiljen oftare eller var nöjda som det var. För att se om kontaktfamiljen hade blivit en del av barnens nätverk ställdes en fråga om vem de skulle vända sig till om de hade problem och vårdnadshavaren inte fanns tillgänglig. En tredjedel skulle vända sig till kontaktfamiljen. När barnen ritade nätverkskartor placerade en tredjedel av dem in en eller flera av medlemmarna i kontaktfamiljen i sitt nätverk. Författarna noterar också att en tredjedel av barnen inte alls ritade in sin pappa.

Var kontaktfamiljerna själva nöjda med att vara kontaktfamiljer? Det hade de möjlighet att yttra sig över i enkäterna. Samtliga (98 %) var nöjda med sina insatser som kontaktfamilj. Flera nämnde fördelar som glädjen över att se barnen utvecklas (40 %), att ge barnen stimulans och energi (34 %) samt att känna att de gjorde nytta (34 %). De flesta kunde inte nämna några problem med att vara kontaktfamilj. De flesta (79 %)

trodde också att de skulle fortsätta att ha kontakt med familjen efter det att uppdraget avslutats.

Socialsekreterarna tyckte också (i 80 % av fallen) att den kontaktfamilj, som familjen fått, var bra. Två tredjedelar ansåg att familjernas situation hade förbättrats sedan de fått kontaktfamilj. Mer än hälften tyckte att kontaktfamilj var det bästa biståndet till (de 50) familjerna. Som fördel för barnen nämnde socialsekreterarna framför allt att de fått lära känna andra vuxna, fått andra vuxna förebilder och trygghet. Den viktigaste fördelen för föräldrarna var enligt socialsekreterarna (84 %) avlastning, medan personligt stöd nämndes av få (8 %). De flesta såg vare sig nackdelar för barnen eller föräldrarna med biståndet.

Ett avslutande kapitel i rapporten handlar bl.a. om föräldrarnas syn på kontaktfamiljernas roll i uppfostran. Eftersom begreppet uppfostran inte tidigare nämnts i biståndet vare sig i målen eller i praktiken av någondera av de fyra berörda parterna, är vi tveksamma till frågans relevans. Dock kan vi konstatera att föräldrar vanligen ansåg att barnen ska följa och också följer de regler som gäller i kontaktfamiljen, när de är där. Det förefaller oss rimligt att föräldrarna (mammorna) anser att det är de som är de viktigaste personerna i barnens utveckling, även om flera kan se att föräldrarna i kontaktfamiljen också är viktiga personer. När de fick fylla i en enkät om ansvarsfördelningen mellan dem själva och kontaktfamiljen, visade svaren stor samstämmighet i det att kontaktfamiljen skulle vara med och dela ansvaret för att lära barnen visa hänsyn.

Avslutningsvis gör författarna reflektionen att det är svårt att se något bistånd som innehåller så många möjliga fördelar som kontaktfamilj gör. Det inbegriper hela familjen, det kräver små resurser och det har stora möjligheter att utveckla familjernas nätverk. Sett från kontaktfamiljens synpunkt behöver det inte innebära att man blir nära vänner, det räcker att man vet att man hjälper. De flesta barnen tyckte också att det var roligt att åka till kontaktfamiljen. Sett från föräldrarnas synpunkt hade kontaktfamiljen i flera fall blivit ett stöd som innebar att de orkade kämpa vidare (Sundell m.fl. 1994 s. 154).

Mötet mellan profession och vardagsrelation

Denna rubrik är samtidigt titeln på den rapport, som Tore Brännberg (1999) skrivit i syfte att följa upp två projekt i Göteborg, som Folkhälsoinstitutet delvis finansierat. Båda handlar om kontaktpersonsverksamhet, men ett av dem, Syster Yster, ligger helt utanför målgruppen för vår rapport, eftersom det vänder sig till ungdomar som inte är eller behöver vara aktuella inom socialtjänsten. Det har samma förebilder som Storasysterprojektet i Oxie, nämligen Big Brother och Big Sister Associations i USA, och har sin förankring helt inom frivilligsektorn. Det andra projektet, Kontaktmannapoolen, kom till på initiativ av Fältenheten Centrum och utifrån dess erfarenheter av att det behövdes någon form av stödjande personer kring de unga, som av olika skäl blivit aktuella på socialkontoret. Kontaktmannapoolen är organisatoriskt en del av kommunens verksamhet men har *inte* sin hemvist inom socialtjänsten. Rekryteringen av kontaktpersonerna (unga vuxna) görs av socialarbetare i kontaktmannapoolen genom intervjuer och kontroll i social- och kriminalvårdsregister samt intervjuer. Kontaktpersonerna erbjuds handledning en gång i månaden. Ungdomar rekryteras till projektet genom socialtjänsten efter att på ett eller annat sätt ha uppmärksamats där. Under 1996-97 rekryterade kontaktmannapoolen ett 30-tal kontaktpersoner och erbjöd medverkan till 51 ungdomar, varav 34 kom att erhålla en kontaktperson. Även om rapporten inte handlar om den typ av kontaktpersonsverksamhet, som är i fokus för vårt uppdrag, diskuterar Tore Brännberg några centrala teman av hög relevans även för oss.

Utifrån bl.a. sociologen Johan Asplunds perspektiv frågar sig Brännberg om projekten med kontaktperson kan ses som exempel på att vanlig medmänsklighet inte längre fungerar människor emellan i vardagslivet? Är projekten exempel på att myndigheterna anser sig tvungna att ge sig in i människors livsvärldar och organisera medmänsklighet mot ekonomisk ersättning? I projekten utgår viss ekonomisk ersättning till hjälparna, men den är trots allt liten och av mer symboliskt värde. Man kan alltså fråga sig: Varför blir man "hjälpare"? Brännberg menar att trots att det är svårt att empiriskt bevisa är hans tolkning "att flera av dem jag intervjuat onekligen har blivit hjälpare av ren altruism" (s. 12). Ett motiv som ligger det altruistiska motivet nära är *solidaritetsmotivet*, där Brännberg urskiljer ett etniskt motiv ("jag är själv invandrarbarn och vet..."), ett genusmotiv ("jag är kvinna och vet...") och ett utsatthetsmotiv ("jag hade det själv ganska jobbigt..."). Det visar sig också att flera av hjälparna i projekten var

inflyttade till Göteborg och inte själva hade något brett socialt nätverk, projektmedverkan var ett sätt att få kontakter och lära känna staden.

Ett annat tema i Brännbergs rapport är de frivilliga insatsernas placering i gränslandet mellan vardagsliv och professionalitet. De sociala myndigheterna har genomfört utbildning och kontinuerligt haft handledning med kontaktpersonerna, vilket de senare har upplevt som en trygghet och nödvändighet i sitt arbete med att ge stöd till unga människor med stödbehov. Vilka värden innehar då de frivilliga kontaktpersonerna som inte professionella socialarbetare har? Det finns olika argument. De frivilliga insatserna väntas ta sin utgångspunkt i vardagslivets relationer. En vardagsrelation är inte fokuserat på de dimensioner i den unges liv som är av mer problematisk art, medan det professionella perspektivet är probleminriktat. Genom icke-professionella personer försöker man efterlikna de relationer som vanligtvis existerar i vardagslivet, som vän, kamrat eller syskon (där syftet i detta speciella projekt var att åldersskillnaden inte skulle vara alltför stor). Samtidigt åtar sig den professionelle socialarbetaren ett visst övergripande ansvar för själva stödsituationen. Vardagsrelationen förs därmed in i en behandlingssituation. Det är t.ex. socialarbetaren som avgör om kontaktperson är en adekvat insats och hur länge samt i vad mån det också krävs andra insatser.

I handledning skapas, bekräftas och utvecklas stödjarnas identitet som stödjare, varvid man kan tala om stödjarnas professionaliseringsprocess, menar Brännberg. "Utbildning och handledning för onekligen in kontaktpersonerna i en gråzon, där de varken är vardagsmänniskor eller professionella socialarbetare" (s. 19). Brännberg talar också om kontaktpersonverksamheten i termer av instrumentella och existentiella relationer i Jean-Paul Sartres och Erwing Goffmans mening. Vardagsvärlden förknippas med subjekt-relationer och idén med kontaktperson är att det ska bli subjekt-subjekt-relationer och existentiella möten. Dock är det inte att betrakta som ett misslyckande, när relationer mellan kontaktperson och ungdom inte utvecklats till existentiella relationer, menar författaren. Det är lätt att värdera de instrumentella relationerna som mindre betydelsefulla än de existentiella, men de instrumentella relationernas betydelse inser vi när vi tänker på en guide, som ger oss kunskaper med vars hjälp vi kan förstå världen på ett nytt sätt. "Till vägvisaren har vi en instrumentell relation men vart vägvisaren leder oss kan ha stor existentiell betydelse"(s. 29). Att projekten har betytt mycket för sina deltagare råder det inget tvivel om, avslutar Brännberg.

Pågående forskningsprojekt

Lisbeth Johnsson och Margareta Regnér, institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet, har påbörjat ett forskningsprojekt, vars resultat ännu inte är publicerade. *Kontaktfamiljen – "den goda modern och fadern som ideal och hjälpare"* är titeln på projektet, som finansieras av Socialvetenskapliga Forskningsrådet (SFR) numera Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap (FAS). Vi har fått ta del av ansökan (Johnsson & Regnér 1999), som visar att avsikten är att ur olika parterers perspektiv undersöka insatsen kontaktfamilj och den därmed förknippade föreställningen om den "normala" familjen. Tanken med kontaktfamilj är bl.a. att vardagslivets "normala" relationer ska utgöra hjälpen, inte professionella relationer, att kontaktfamiljen kan ge barn med en frånvarande fader en manlig förebild och en ensamstående moder praktisk avlastning samt ge dem båda en utvidgad familj. Vi går här inte in på hur forskningsprojektet är upplagt utan ser fram emot publicering av resultat. Den genomgång av tidigare forskning, som är en del av ansökan, har varit oss till glädje genom att den visar att vi i vår egen kunskapsöversikt inte missat väsentliga publikationer. Det är lika magert som vi tror vad gäller kartläggningar, utvärdering och forskning.

I denna rapport har vi inte fördjupat oss i den typ av kontaktperson, som utvecklingsstörda ungdomar kan få enligt Lagen om Stöd och Service till vissa funktionshindrade (LSS). Det är ändå intressant att konstatera att det inte finns någon svensk forskning om denna insats. Vi lutar då till Ove Mallanders (2000) genomgång av tidigare forskning i sin ansökan om forskningsmedel för projektet *Kontaktperson – Mellan medmänniska och betald hjälpare* (beviljad av SFR numera FAS). Han konstaterar i sin ansökan att han inte lyckats finna någon publicerad undersökning om insatsen, trots att den omfattar många personer. Vid 1999 års ingång hade nästan 14 000 personer kontaktperson enligt LSS och det var till 90 procent personer med utvecklingsstörning och autism, relativt jämnt fördelade över åldersgrupperna upp till 65 år. Han visar att kontaktperson enligt LSS skiljer sig från SoL med sin tydligare betoning på den enskildes rättighet att få kontaktperson om han eller hon tillhör personkretsen enligt LSS. Det handlar om att hjälpa till att bryta den enskildes isolering genom samvaro och hjälp till fritidsaktiviteter. Enligt LSS finns en svagare formell knytning till myndigheten än enligt SoL och en större frihet att utforma rollen som kontaktperson,

menar Mallander. Teoretiska utgångspunkter finner Mallander i spänningsfältet mellan ett vardags- eller livsvärldsorienterat sätt och ett mer instrumentellt sätt att betrakta omsorgen om personer med utvecklingsstörning eller i spänningsfältet mellan det goda hemmet och lönearbetet som förebild. I projektet kommer relationen mellan kontaktpersonen och den vuxna personen med utvecklingsstörning samt relationen mellan kontaktpersonen och uppdragsgivaren att undersökas.

Med utomstående ögon

Den brittiske forskaren Arthur Gould (1988) har i sin bok *Conflict and Control in Welfare Policy: The Swedish experiment* granskat svensk välfärdspolitik och social barnavård och har också intresserat sig för insatsen kontaktperson/-familj och genomfört intervjuer med olika berörda parter (14 socialsekreterare, 23 kontaktpersoner/-familjer och 19 klientfamiljer). I kapitlet "Preventative measures: support or control" konstaterar han, efter en kritisk genomgång: "It is clear, however, that in many cases the contact policy is working remarkably well" (s.94) samt "... contact workers do seem to be a cheap and effective preventive measure, valued by clients and social workers alike" (s. 98).

Den amerikanske forskaren Richard Barth har också varit i Sverige och studerat vårt barnavårdssystem, inklusive insatsen kontaktperson/-familj. I sin artikel "Sweden's Contact Family Program" (1991) nämner han att även kontaktpersoner ingår i programmet, men eftersom han uppfattar den delen som "a less inovative part of the program" (s. 36) uppehåller han sig vid kontaktfamiljer. Det framgår tydligt att han är positiv till det han finner och han konstaterar också att klientfamiljerna är nöjda. "Client families accept this kind of support because the contact families are from the same neighbourhood and because the client families are involved in the selection of contact families" (s. 39). Han finner ingen kontrollfunktion i kontaktfamiljernas uppgift, den handlar om stöd (support) till familjer och inte om att vara socialsekreterares agenter, även om det (i hans ögon) finns förunderligt nära länkar mellan "contact family program" och "child welfare services". Barth konstaterar: "The Contact Family Program is quite popular with politicians and advocacy groups who share the common goal of strengthening parental capacity to care for children" (s.40). Den svenska insatsen kontaktfamilj tycks i brittiska och amerikanska ögon vara tämligen unik, inte minst för att kontaktfamiljerna tar hand om barnen i sina egna hem och över veckoslut.

Sammanfattning

I detta kapitel har vi använt oss av de få rapporter som finns och som har något att säga om insatsen kontaktperson/-familj. Av kartläggande studier kan vi dra den försiktiga slutsatsen att det är en insats som omfattar cirka en tredjedel av de barn och unga, som har någon pågående insats från socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Enligt de senaste uppgifterna har cirka en procent av alla barn och unga i åldern 0-18/20 år kontaktperson/-familj någon gång under ett år. Av dem är det fler 0-12-åringar som har kontaktfamilj, som de regelbundet bor över hos och delar vardagsliv med, medan det är fler tonåringar som har kontaktperson, som de träffar under andra betingelser. Nationella siffror visar en svag överrepresentation av pojkar i alla åldersgrupper. Det finns tecken som tyder på att det är en underrepresentation av barn och unga med utländsk bakgrund.

Det finns två forskningsrapporter, som under flera år varit tämligen ensamma i sitt slag och därför använts som referens i många sammanhang, inte minst i uppsatser (Andersson 1992; Sundell et al 1994). Materialet till båda har insamlats när insatsen kontaktperson/-familj varit en lagligt reglerad insats i ungefär ett decennium. Den förra hämtar sina uppgifter från intervjuer med arbetsledare på 16 sydsvenska socialkontor samt från intervjuer med ett antal kontaktfamiljer, som främst har erfarenhet av yngre barn. Den senare är betydligt mer omfattande och hämtar sina uppgifter från enkäter till kontaktfamiljer på alla socialdistrikt i Stockholm samt från intervjuer med ett urval av föräldrar, barn och ungdomar samt socialsekreterare.

De bilder som ges av insatsen är på många sätt likartade. Det är en omtyckt insats, både socialsekreterare, kontaktpersoner/-familjer, föräldrar/ensamstående mammor och barn/ungdomar har övervägande positiva erfarenheter. När det gäller yngre barn är det mammornas behov av stöd och avlastning som står i förgrunden, även om man från socialtjänstens sida betonar stödet mer än avlastningen och från mammornas sida gör en omvänd prioritering. Insyn och kontroll tycks ha en mycket undanskymd plats och tolkas då från socialtjänstens sida som en trygghet att veta att det finns en kontaktfamilj, som märker om det skulle inträffa något allvarligt i familjen. Om insatsen inte skulle fungera eller mammor är missnöjda, då hör de av sig och ber att få en ny kontaktfamilj. Alla vuxna parter tycks vara tämligen överens om att förutom

avlastning och/eller stöd till mamma är insatsen bra för barnen genom att den ger dem relationer till andra vuxna, del av en annan familjs vardag, andra förebilder och kanske annan stimulans och andra aktiviteter än hemma. Graden av tillfredsställelse med insatsen framkommer i rapporterna men inte yttre mått på dess effekter.

En rapport från Botkyrka kommun (Lindén 2001) publicerades alltför sent för att vi skulle hinna integrera den i detta kapitel. Den del som är en kvantitativ kartläggning av kontaktfamiljsverksamheten i Botkyrka kommun nämns i kapitlet. Den andra delen, som utgörs av en intervjuundersökning med utgångspunkt i närverkskator (om barns nätverk) och livslinjer (för viktiga händelser i barnens liv) har inte fått någon plats.

Kapitel 4. Uppsatser på C- och D-nivå inom högskoleutbildningar

Överblick över uppsatserna

Uppsatser på C- och D-nivå inom högskoleutbildningar, som handlar om insatsen kontaktperson/-familj, får en plats i denna kunskapsöversikt. En C-uppsats ger 10 högskolepoäng och omfattar tio veckors heltidsarbete i slutet av t.ex. socionomutbildningen. Yrkesverksamma socionomer som inte gjort den nuvarande typen av C-uppsats som examensarbete har i fortbildning genomfört motsvarande uppsatsarbete. En D-uppsats ger också 10 poäng men på magisternivå. Vi har tagit en lång rad kontakter och har på många olika sätt sökt efter uppsatser, som handlar om insatsen kontaktperson/-familj. Många personer har varit oss behjälpliga och vi tackar för deras insatser, men sannolikheten är ändå stor att vi inte fått kännedom om alla uppsatser i ämnet, eftersom inte alla går att få tag på eller är registrerade i bibliotekskataloger.

Som framgår av tabell 1 är det 18 uppsatser som utgör vårt underlag för det här kapitlet. Det är elva C-uppsatser, tre uppsatser i fortbildning och fyra D-uppsatser. Tio av uppsatserna är från Lund, fyra från Stockholm, tre från Göteborg och en från Umeå. Samtliga utom en är uppsatser i socialt arbete. Samtliga uppsatser handlar om insatsen kontaktperson/-familj enligt Socialtjänstlagen. Efter tabellen redogör vi för vår läsning av uppsatsernas empiri, där vi tar fasta på valda delar av resultaten. Vi använder oss därvid av de presenterade resultaten av aktstudier, enkätundersökningar och intervjuer med olika berörda parter och inte av studenternas sammanfattningar, analyser och egna slutsatser. Därmed kommer vi närmare källan och får se exempel på vad som skrivs och sägs om insatsen. Det skulle föra för långt att i detta sammanhang gå närmare in på enskilda uppsatsers svagheter och tillkortakommanden och det faktum att det inte är ovanligt med selektiva urval av intervjupersoner. Referenser i texten gör det emellertid möjligt för läsaren att finna respektive uppsats i tabell 1 och själv söka sig till källan. Vi går inte in på uppsatsernas teoretiska perspektiv, som emellertid företrädesvis håller sig till de perspektiv vi avslutningsvis nämner i vår avslutande diskussion. Den tidigare forskning som redovisas i uppsatserna går inte utanför det som återfinns i vårt föregående kapitel.

Sammantaget bygger uppsatsernas empiri 54 intervjuer med barn/ungdomar,

78 intervjuer med föräldrar/mammor, 11 enkätsvar från och 34 intervjuer med kontaktpersoner/-familjer, 93 enkätsvar från och 51 individuella intervjuer med socialsekreterare samt 16 gruppintervjuer. Därtill kommer genomgång av 47 sociala akter där insatsen förekommer samt intervjuer med två politiker. I de följande avsnitten i detta kapitel särskiljs vad vi får veta genom sociala akter, enkäter och intervjuer med olika berörda parter. Uppsatsernas författare, titel, syfte och tillvägagångssätt framgår av tabell 1. Förkortningarna i tabellen står för Göteborgs universitet (GU), Lunds universitet (LU), Stockholms universitet (SU), Umeå universitet (UU). Institutionen för socialt arbete vid GU och UU motsvaras av socialhögskolan vid LU och SU.

Tabell 1. Översikt över uppsatser, författare, titel, syfte och tillvägagångssätt.

Författare	Titel	Syfte	Tillvägagångssätt
Andersson, Jennie & Bengtsson, Isabell (1996) C-uppsats, Socialhögskolan, LU.	Insatsen kontaktperson – en del i några ungdomars liv.	Att ge en bild av kontaktmannaskapet, dels utifrån ungdomarnas perspektiv och dels utifrån kontaktpersoners syn på uppdraget.	Intervjuer med 8 ungdomar + deras 8 kontaktpersoner
Börjesson, Annika & Held, Christine (1994) 10-poängsuppsats i fortbildning av socionomer, Socialhögskolan, LU.	"Jag tycker om att vara hemma också" Intervjuer med 10 barn som har kontaktfamilj.	Att få veta mer om barns tankar om och upplevelser av att ha kontaktfamilj.	Intervjuer med 10 barn (4-10 år) som har kontaktfamilj i Karlskrona (samt översiktlig läsning av 19 socialakter för barn i åldersgruppen).
Elvhage, Gudrun (1984) D-uppsats, Socialhögskolan, SU	Kontakthemsvärksamhet i Uppsala	Att undersöka varför och hur barn placeras i kontakthem i Uppsala, vilka arbetsmetoder och rutiner som används och vad föräldrar och barn får för hjälp.	Gruppintervjuer med socialsekreterare i vardera 12 kretsar/arbetsgrupper inom socialdistrikten i Uppsala kommun.

Eriksson, Peder & Lehto, Erik (2000). C-uppsats, Inst. för socialt arbete, UU	"Det var ganska mycket som vanligt fast det inte var hemma". Barn och föräldrars erfarenheter av biståndet kontaktfamilj.	Att ta del av och lyfta fram barn och föräldrars erfarenheter av socialtjänstens bistånd kontaktfamilj	Intervjuer med familjer, 3 mammor och 4 barn i Umeå.
Hjalmarsson, Aina & Magnusson, Lena (1995) C-uppsats. Socialhögskolan, LU	"Det finns en gräns för hur länge ett barn kan vänta på sina föräldrar." Barns, föräldrars och en socialsekreterares upplevelser av insatsen kontaktfamilj.	Att få barns, föräldrars, kontaktpersoners/ kontaktfamiljers och handläggande socialsekreterares värderingar av biståndet kontaktperson/kontaktfamilj	Intervjuer med 9 barn (7-12 år), deras 5 ensamst. föräldrar och 6 kontaktfamiljer, 1 socialsekreterare.
Karlsson, Eva Marie (1999) C-uppsats, Socialhögskolan, LU.	Vem bryr sig... Om insatsen kontaktfamiljer och kontaktpersoner i Örkellunga kommun.	Att göra en kartläggning av kontaktpersoners/ familjers verksamhet i Örkellunga kommun.	Genomgång av akter för de 20 barn 0-15 år som hade pågående insats 1999, enkäter till kontaktpersonerna/ familjerna (svar från 11), intervju med 1 ansvarig socialsekreterare.
Larsson, Malin & Engdahl, Nanna (2000) C-uppsats, Socialhögskolan, LU.	Insatsen kontaktfamilj. Ur klient- och kontaktfamiljers perspektiv.	Att ta reda på hur biståndet uppfattas och fungerar ur klientföräldrars och kontaktfamiljers perspektiv.	Intervjuer med 5 klientfamiljer och 7 kontaktfamiljer.
Levin, Karin (1994) C-uppsats, Inst. för psykologi, SU.	Barnvakt eller nära vän. En undersökning om relationen mellan klientföräldrar och deras kontaktfamiljer.	Att ta reda på om en kontaktfamilj kan bli en del av föräldrars personliga nätverk.	Strukturerade intervjuer med 50 föräldrar som har kontaktfamilj till sina barn samt med deras socialsekreterare. (Ingår i FoU-projekt).

Lilja, Sigun (2000) D-uppsats, Socialhögskolan, LU.	Kontaktperson – ett alternativ för ungdomar?	Att undersöka tonåringars upplevelser av att ha kontaktperson via socialtjänsten samt vad kontaktpersoner har för erfarenheter av och synpunkter på insatsen.	Intervjuer med 3 ungdomar 15-20 år samt 3 kontaktpersoner.
Lindberg, Anne, Lingeård, Birgitta, Nilsson, Margareta & Petola, Carina (1983) C-uppsats, Inst. för socialt arbete, GU.	Kontaktperson/ Kontaktfamilj enl. 10§ SoL. En undersökning om socialsekreterarnas inställning till kontaktperson/kontaktfamilj samt hur det kan upplevas att vara kontaktperson/kontaktfamilj	Att undersöka socialsekreterarnas inställning till kontaktperson/kontaktfamilj samt hur det kan upplevas att vara kontaktperson/kontaktfamilj (till vuxna, unga, barn).	Enkäter till socialsekreterare på hälften av socialbyråkretsarna i Göteborgs kommun (93 svar) samt intervju med 1 arbetsledare och 2 politiker. Intervjuer med 5 kontaktpersoner (varav några för vuxna) och 1 kontaktfamilj.
Lindqvist, Margareta & Lundin, Annika (1987) 10-poängsuppsats i fortbildning av socionomer, Inst. för socialt arbete, GU.	Kontaktperson/ Kontaktfamilj = en maska i nätet?	Att väcka frågor kring hur kp/kf används och vad syftet är med insatsen samt att ur ett nätverksperspektiv kritiskt granska riktlinjerna och praktiken.	Gruppintervjuer med handläggande socialsekreterare på 2 socialdistrikt samt med rekryteringssekreterare på 2 distrikt i Göteborg. 4 fall (intervju klient + soc.sekr.).
Lundman-Völker, Marie (2000) D-uppsats, Socialhögskolan, SU.	Klienters perspektiv på kontaktfamiljer och kontaktpersoner. En intervjuundersökning med sex ungdomar och sex mödrar.	Att ta reda på hur socialtjänstens insats kontaktperson/-familj uppfattas av dem som fått insatsen.	Intervjuer med 6 mödrar och 6 ungdomar (12-21 år), varav 4 hade kontaktperson och 2 hade kontaktfamilj.
Nygaard, Kristina (2000) C-uppsats, Socialhögskolan, LU.	Kontaktperson/-familj. En insats för vem?	Att få en bild av hur insatsen kontaktperson/-familj används inom socialtjänsten i en kommun.	Genomgång av personakter om de 27 barn/unga (0-23 år), som under 1999 haft insatsen kontaktperson/-familj i kommunen.

Ottosson, Anna-Lena & Persson, Mia (1995) 10-poängsuppsats i fortbildning av socionomer, Socialhögskolan, LU	"Vi har det bra hemma också." En undersökning om barns upplevelser av att ha kontaktfamilj.	Att öka kunskapen om hur barn upplever att ha kontaktperson	Intervjuer med 9 barn (7-12 år) i 5 kontaktfamiljer (i Karlshamn).
Rydén, Peter (1998) C-uppsats, Inst. för socialt arbete, GU	Biståndet kontaktfamilj, hinder och resurs. En intervjuundersökning för Trollhättans kommun.	Är biståndet kontaktfamilj ett bra bistånd för familjer med en ensamstående mamma och ett eller flera barn?	Intervjuer med fem ensamstående mammor och deras fem barn (8-10 år), som hade kontaktfamilj.
Sjöström, Anna (1995) C-uppsats, Socialhögskolan, SU.	Sex socialsekreterares syn på insatsen kontaktfamilj – en deskriptiv studie.	Att göra en beskrivning av insatsen kontaktfamilj utifrån socialsekreterares perspektiv.	Intervjuer med 6 socialsekreterare, 1 på vardera 6 distrikt (i Östersund, Örnsköldsvik, Ragunda, Krokom)
Sundling, Gertrud (1997) D-uppsats, Socialhögskolan, LU	Kontaktperson – en medmänsklig insats för många	Att söka kunskap om hur insatsen kontaktperson används inom socialtjänsten (för 13-18 åringar).	Intervjuer med 5 socialsekreterare.
Suokas, Eva (1996) C-uppsats, Socialhögskolan, LU.	Nån som bryr sig... - en undersökning av kontaktpersonsverksamheten	Att med hjälp av representanter för socialtjänsten, kontaktpersoner och berörda ungdomar ge en bild av kontaktpersonsverksamheten.	Intervjuer med 3 socialsekreterare, 4 kontaktpersoner, 2 ungdomar

Vad får vi genom uppsatserna veta om organisation och förfarande?

Frågan om organisation och förfarande kan sammanfattas relativt kort, eftersom alla uppsatser pekar i samma riktning. I större kommuner finns det en särskild avdelning eller person, som har hand om rekrytering av kontaktpersoner/-familjer. De sköter då informationsverksamheten, annonserar och/eller frågar redan engagerade

fosterföräldrar och kontaktpersoner/-familjer, om de vill åta sig nya uppdrag eller känner andra som vill. De som på ett eller annat sätt anmäler sitt intresse intervjuas. Det är olika hur "djupt" intervjuer görs, d.v.s. om man använder samma Kälvestensmetod som för att godkänna fosterföräldrar eller har ett enklare intervjuförfarande. Från någon kommun får man intrycket att det är ett mycket enkelt förfarande. Tillsammans med intresserad kontaktperson/-familj fyller socialsekreteraren i ett standardiserat frågeformulär samt gör en kontroll i social- och kriminalvårdsregister. Från någon kommun framskymtar olika förfarande för kontaktpersoner och kontaktfamiljer, där de senare intervjuas mer noggrant med tanke på att de kan komma att behövas som fosterfamilj för det aktuella barnet. När handläggande socialsekreterare har behov av en kontaktperson/-familj vänder de sig till rekryteringsavdelningen eller den person, som har hand om rekryteringen. När "puslet" är klart, d.v.s. en lämplig kontaktperson/-familj har sammanförts med aktuell klient (familj) är det handläggande socialsekreterare, som tar över ärendet och sköter uppföljningen. Rekryteringsavdelning kan dock ha kvar utbildningsfunktioner, inbjuda till allmänna möten eller informations- och utbildningsträffar.

I mindre kommuner finns vanligen ingen särskild avdelning eller person för rekrytering av kontaktpersoner/-familjer. Där hjälps man åt att hitta en kontaktperson/-familj, när det behövs. Det genomförs en intervju för att utreda lämpligheten, men det erbjuds sällan utbildning. Det betyder att det i mindre kommuner sällan finns en "bank" av intresserade utan rekrytering sker, när det finns behov av en kontaktperson/-familj. I en uppsats framgår det dock att även i en mindre kommun kan en socialsekreterare (inom behandlingsgruppen) ha ett särskilt ansvar för rekryteringen. I denna kommun används begreppet kontaktperson även för hemma-hos-arbetare, som har i uppdrag att vistas i klientfamiljens hemmiljö ett par timmar per dag för att stötta en förälder i föräldransansvaret. Begreppet kontaktfamilj reserveras vanligen för familjer, där barnet vistas någon helg i månaden. I några uppsatser nämns också användningen av kontaktpersoner i umgängesärenden, där det råder konflikt mellan föräldrar eller där det av andra skäl behövs en kontaktperson för barnet under umgänget med den andra föräldern eller vid hämtning och lämning.

Det framgår av uppsatserna att det är en flexibel insats, där förfarandet vid rekrytering och utformningen av insatsen varierar mellan kommuner. Föräldrar med barn

(0-18 år) eller barn över 15 år kan ansöka om insatsen hos socialförvaltningen i kommunen. Det är inte så att alla som ansöker också får en kontaktperson/-familj. Vilka som får sin ansökan beviljad respektive avslagen (av handläggande socialsekreterare) går inte att utläsa av uppsatserna, men det framgår att det varierar med socialsekreterare och kommun. Det går inte heller att utläsa proportionerna mellan ansökan och anmälan. En del intervjuade socialsekreterare uppger att de flesta som får insatsen kontaktperson/-familj själva har ansökt om det, andra socialsekreterare uppger att det är delat lika mellan dem som själva ansöker och dem som får det via rekommendation från socialsekreterare eller via anmälan från skolan eller barnpsykiatri eller andra instanser. En del menar att det i störst utsträckning är socialsekreterare som föreslår insatsen. (Vi har inte kunnat hitta någon samlad statistik över fördelningen mellan ansökan och anmälan som bakgrund till beslut om insatsen, vår kommentar.)

Insatsen utformas på olika sätt och med hänsyn till behov och önskemål. Det är flexibiliteten som ofta framhålls som den största fördelen. Därför görs inte heller någon (klar) åtskillnad mellan begreppen kontaktperson och kontaktfamilj utan den betraktas som *en* insats (liksom i nationell statistik). Även om det i enskilda kommuner finns olika administrativa koder för insatsen kontaktperson och kontaktfamilj, formuleras syftet likartat i termer av hjälp och stöd till enskilda och familjer och det går inte att finna någon entydig skiljelinje. I äldre uppsatser händer det att intervjuade socialsekreterare istället för kontaktfamilj använder begrepp som stödfamilj och avlastningsfamilj, men det tycks försvinna med tiden.

Det framgår tämligen entydigt av uppsatserna att det är familjens handläggare inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg (IFO), som står för tillsättningen och omprövning av insatsen var sjätte månad samt för de möten som kan anses nödvändiga däremellan. Det ska finnas en vårdplan, som är uppgjord mellan alla berörda parter. Mellan socialtjänsten och kontaktpersonen/-familjen skrivs därtill ett särskilt avtal rörande ekonomisk ersättning. Det betonas att socialsekreteraren i princip aldrig träffar kontaktpersonen/-familjen utan att klienten/familjen är med. Dock kan det enligt någon enstaka uppsats förekomma att socialsekreteraren (som beviljat biståndet) är kontaktpersonens/-familjens handledare till en början – innan han/hon kan klara sig själv eller får annan handledare.

Det finns en osäkerhet hos socialsekreterare om hur insatsen används i den egna kommunen. Ett exempel är de socialsekreterare, som Eva Soukas (1996) talat med om insatsen kontaktperson för ungdomar. Någon menade att kontaktperson inte är en särskilt vanlig insats för ungdomar, att det är vanligare att tillsätta en kontaktfamilj, medan andra menade att kontaktfamilj enbart används till barn. Några menade att det var vanligare att flickor fick kontaktperson, medan andra menade att det i stort sett bara var pojkar.

Vad får vi genom sociala akter veta om hur insatsen används?

Vilka som får insatsen kontaktperson/-familj i en utvald (mindre) kommun framgår i Kristina Nygaards (2000) uppsats, eftersom hon går igenom alla akter, där insatsen är aktuell för barn och unga någon gång under 1999. Av 27 barn och unga är 17 pojkar (2-20 år) och 10 flickor (5-23 år). De lever nästan undantagslöst med en ensamstående mamma (22 av 27), d.v.s. fadern är helt eller delvis frånvarande och hans umgänge med barnen fungerar inte tillfredsställande. De problem som (därtill) enligt akterna bidrar till att motivera insatsen kategoriserar Kristina Nygaard enligt följande:

- *Konflikter/problem i kontakten med förälder.* I 10 av 27 ärenden nämns konflikter eller problem i relationen mellan barn och förälder och/eller mellan barnet och syskonen. Alla barn som har en dokumenterat bråkig relation till sina föräldrar är över 13 år (4 pojkar och 6 flickor).
- *Misshandel och sexuella övergrepp.* I 5 fall omnämns misshandel eller övergrepp i akterna, alla gäller barn över 13 år (3 pojkar och 2 flickor). Uppgifterna om sexuella övergrepp gäller de två flickorna.
- *Missbruk och kriminalitet.* I 5 av 27 ärenden förekommer uppgifter om att den unge provat droger och befinner sig i riskzonen för missbruk. Alla 5 har gjort sig skyldiga till kriminella handlingar, som snatteri, skadegörelse och misshandel. Alla 5 är tonåringar, varav 2 pojkar och 3 flickor (här ingår de 2 flickor som också varit utsatta för sexuella övergrepp).
- *Föräldrars missbruk.* I 5 fall (varav 2 barn under 13) finns uppgifter om föräldrars/styvföräldrars missbruk (3 pojkar och 2 flickor).

- **DAMP/ADHD.** I 4 fall finns denna diagnos omnämnd, alla är pojkar i åldern 6-15. Uppsatsförfattaren konstaterar att i 3 av dessa 4 fall lever barnens båda föräldrar tillsammans, vilket är omvända proportioner mot i gruppen som helhet.

Sammanfattningsvis konstaterar Kristina Nygaard (2000) att det är fler pojkar än flickor som fått insatsen kontaktperson/-familj och att pojkarna i genomsnitt är yngre än flickorna, som oftare får insatsen i tonåren. Konflikter och relationsproblem förekommer inte som motivering förrän i tonåren och då framför allt vad gäller flickor. De (13) barn som fått kontaktfamilj är betydligt yngre än de (14) som fått kontaktperson. Förutom en pojke på nio år är ingen av dem som fått kontaktperson under tolv år. Insatsen kontaktfamilj är något mer åldersflexibel, även om de allra flesta (9 av 13) är yngre än tolv år. Insatserna är individuellt utformade och ser mycket olika ut, men en kontaktfamilj innebär bl.a. att barnet/den unge regelbundet kommer hem till kontaktfamiljen och också sover över där. I 11 av 13 kontaktfamiljsärenden är det främsta syftet att avlasta modern och barnens egna behov nämns oftast inte alls i uppdraget. Barn framställs inte som egna personer med egna behov förrän i tonåren, konstaterar uppsatsförfattaren.

Genom att läsa samtliga 20 barns (0-15 år) akter i Örkellunga, där kontaktperson/-familj är en pågående insats (vid en viss tidpunkt), har Eva-Marie Karlsson (1999) försökt skapa sig en bild av barnen. 14 av barnen lever med en ensamstående förälder (vilket betyder mamma utom i ett fall). Alla barnen visar sig vara 7-14 år och fyra av dem har insatsen kontaktfamilj medan de övriga 16 har insatsen kontaktperson. I hälften av fallen (10) motiveras insatsen av förälders behov av avlastning, i sex fall nämns barnens behov av att vara i en vanlig familj och i fem fall deras behov av manlig förebild. Barns behov av trygghet och stimulans eller behov av hjälp med läxor och fritidssysselsättning nämns i enstaka fall. Det kan noteras att det i tre fall handlar om avlastning för fosterföräldrar till familjehemsplacerade barn.

Inför intervjuer med barn (4-10 år) som hade kontaktfamilj i Karlskrona, läste Annika Börjesson och Christine Held (1994) översiktligt barnens socialakter. (Det fanns 19 akter för barn i den åldern, som hade kontaktfamilj, varav barnen intervjuades i 10 fall, se nedan.) De fann att det var lika många pojkar som flickor som hade kontaktfamilj, att nästan alla barnen hade syskon, att de haft insatsen alltifrån sex månader (undersökningens undre gräns) till sex år samt att flera barn inte har något umgänge

med sin pappa, som vanligen har uttalade sociala problem. Uppsatsförfattarna kunde i akterna inte finna uttryck för att kontrollfunktioner var förknippade med insatsen. Inte i någon akt kunde de finna att socialsekreteraren hade talat med barnen och noterat deras synpunkter.

Som förarbete till sin uppsats tog Peter Rydén (1998) reda på att Trollhättans kommun i november 1998 hade 43 barn med biståndet kontaktfamilj, de allra flesta av dessa barn hade en ensamstående mamma. Därutöver hade tio barn i familjehem (fosterbarn) kontaktfamilj som avlastning för familjehemmet, skriver han. Det har inte framkommit någon annanstans att det är så pass stor andel familjehemsföräldrar (fosterföräldrar), som får avlastning genom att fosterbarnen vistas i kontaktfamilj (vår kommentar).

Vad får vi genom enkäter till socialsekreterare veta om Insatsen?

Inom ramen för ett uppsatsarbete, som genomfördes av fyra personer (Lindberg et al 1983) redan året efter att Socialtjänstlagen trätt i kraft, skickades 134 enkäter ut till socialsekreterare. Det var ett slumpvis urval av hälften av de socialsekreterare som arbetade på de olika socialkontoren i Göteborg. 93 svar kom in, varav 70 procent av de svarande var under 36 år och 77 procent var kvinnor. Frågorna i enkäten handlade om insatsen kontaktperson/-familj, dock mer om de svarandes synpunkter än om konkreta erfarenheter, eftersom inte alla ännu kommit i direkt beröring med insatsen i sitt arbete. Frågorna handlade inte bara om insatsen för barn och unga utan också för vuxna (missbrukare). Av socialtjänstens övergripande mål var det kontinuitet och närhet, som flest socialsekreterare ansåg vara särskilt förenligt med insatsen. En majoritet på 56 procent ansåg att utbildningen (för socialsekreterare) angående denna nya insats hade varit bristfällig. Eftersom det är den tidigaste uppsatsen i ämnet, finns här också associationer till barnavårdsman och övervakare enligt den tidigare Barnavårdslagen. Detta är associationer som helt försvinner i senare uppsatser (vår kommentar).

Det framgår klart av denna uppsats att inställningen är positiv bland socialsekreterarna, 99 procent menar att det är en bra hjälpåtgärd. Det som förmodas kunna försvåra användningen är brist på kontaktpersoner/-familjer. Drygt hälften av de svarande ansåg att det bör krävas speciella egenskaper och kunskaper av dem som utför insatsen. I enkäten särskildes frågor om vad en kontaktperson och en kontaktfamilj

bör göra, men det blev inga skillnader i svaren. Det var i båda fallen att ge råd och stöd i praktiska frågor samt att hjälpa klienten att hitta fritidssysselsättningar, som fick flest kryss. Bara ett litet fåtal kryssade för kontrollerande uppgift. På frågan om i vilka ärenden man ska tillsätta kontaktperson fastnade flest för svarsalternativet "ungdomar i riskzon" och beträffande kontaktfamilj fastnade flest för "ensamstående föräldrar". De funktioner som socialsekreterarna tyckte var viktigast för en kontaktperson/-familj var stödjande, samarbetande och handledande.

Vad får vi genom intervjuer med socialsekreterare veta om insatsen?

Vem får del av insatsen kontaktperson/-familj?

Av en förhållandevis tidig uppsats från Göteborg (Lindqvist & Lundin 1987), när insatsen ännu inte funnits i så många år, framgår att insatsen kontaktperson oftast används till ungdomar och att det i uppgiften ingår både stöd och kontroll. När en ung person t.ex. lämnar en institution kan en ur personalen förordnas som kontaktperson. I vissa fall väljer socialsekreterare att själva bli kontaktpersoner till ungdomar – just på grund av det kontrollinslag, som finns i uppdraget. Detta förekommer inte i senare uppsatser (vår kommentar). Dock framgår av samma uppsats att den viktigaste fördelen med insatsen kontaktperson/-familj, enligt socialsekreterarna, är att det är en medmänniska och ingen myndighet, en bra resurs som kan skraddarsys efter ärendet. Det kan framför allt vara lämpligt för ensamstående föräldrar eller familjer med ett "fattigt" nätverk eller där viktiga personer i nätverket bor på långt geografiskt avstånd.

Trots undantag och reservationer framkommer i flera uppsatser att kontaktfamilj är vanligare för familjer med yngre barn, där mamma behöver avlastning, medan kontaktperson är vanligare för äldre barn, som själva behöver stöd utanför familjen. I Eva Soukas (1996) uppsats anger socialsekreterare att kontaktperson tillsätts när ungdomar börjar uppfattas som besvärliga och har problem i skolan, är provocerande och utagerande mot sin omgivning. Då kan det vara bra med en kontaktperson som kan se och förstärka det positiva hos dem.

Enligt Gertrud Sundlings (1997) intervjupersoner är ensamstående mammor med mindre barn den största gruppen, som har insatsen kontaktfamilj (här av någon anledning genomgående benämnd kontaktperson, vår kommentar). Vanligast är att uppdraget innehåller avlastning genom att barnen vistas hos kontaktfamiljen över

veckoslut. "En central punkt är att ta reda på om det är mamman som behöver avlastning eller barnet – att tänka efter vilken som ska avlastas", påpekade en intervjuperson. Någon enstaka gång kan det bli aktuellt för ensamstående mammor med större barn att få avlastning på grund av relationsproblem. För tonåringar i åldersgruppen 13-18 används vanligen kontaktpersoner. Det gäller tonåringar med "otydliga indentifikationspersoner i sina liv", med relationsproblem, missbruksproblem och/eller kriminalitet, som inte är alltför allvarliga. Författaren lyfter i sin uppsats också fram skillnader mellan tonårspojkar och tonårsflickor och finner att pojkarna dominerar. De intervjuade socialsekreterarna anser att pojkarnas utagerande beteende leder till att de syns och hörs mest och därför uppmärksammas på ett annat sätt, även när det gäller insatsen kontaktperson. De kan få kontaktperson på grund av kriminellt beteende eller tydliga drogproblem, medan flickorna inte får kontaktperson förrän de har allvarliga symtom i form av psykiska problem, som (egentligen) behöver professionell behandling.

Socialsekreterarna i Anna Sjöströms (1995) uppsats formulerar kriterierna för att få kontaktfamilj utifrån mammans behov. Det måste finnas ett behov av stöd och avlastning för mamman p.g.a. avsaknad av naturligt kontaktnät. Det får inte endast handla om att få barnvakt. En socialsekreterare med ansvar för 26 kontaktfamiljsärenden säger att barnomsorg inte är syftet med kontaktfamilj, men att det kan vara nödvändigt då mamman arbetar inom vården och inget dagis är öppet på kvällar, nätter och helger. Syftet är att ge barnen trygghet och att bygga ut det sociala nätverket. Denna socialsekreterare återkommer, enligt uppsatsförfattaren, flera gånger till pappornas roll och säger att kontaktfamilj många gånger fyller den funktion som en närvarande pappa skulle haft. Hon berättar att förut tog socialsekreterare inte kontakt med papporna för att höra hur umgänget fungerade, innan de beviljade kontaktfamilj. Nu har de lärt sig att det ofta handlar om ouppklarade separationer och att pappan gärna vill men inte alltid får mammans tillstånd att ha barnen. I denna uppsats betonar alla socialsekreterare den ensamstående mammans behov av stöd och avlastning i brist på naturligt nätverk samt nämner den frånvarande pappan som ett särskilt skäl till att tillsätta en kontaktfamilj. Barnen anges sällan som skäl, men två av de sex socialsekreterare som intervjuades nämner barnens behov av trygghet och förebilder som ett syfte med insatsen.

Vad förväntas av en kontaktperson/-familj?

Enligt de socialsekreterare som Eva Soukas (1996) intervjuat ska kontaktpersoner ha en stabil social situation, leva ett sådant liv att de kan vara goda förebilder, inte vara alltför "udda", ha en normal utvecklingsnivå för sin ålder, inte vara ute efter makt och kontroll och de ska ha sin försörjning ordnad på annat håll (inte vara arbetslösa). I övrigt finns det inga särskilda krav, alla åldrar och yrkeskategorier är välkomna. Det ska emellertid vara personer som är intresserade av människor i allmänhet och ungdomar i synnerhet, vara socialt intresserade och har tid för andra. Enligt de intervjuade socialsekreterarna förväntas en kontaktperson se till den unges intressen. Det kan vara sportaktiviteter eller att "meka" med bilar eller andra intressen, som kan få den unge att använda sin energi konstruktivt istället för destruktivt. Kontaktintensiteten kan variera, somliga träffas varje dag, andra någon gång per månad. Kontaktpersonen har ingen kontrollfunktion eller rapporteringsskyldighet. Om det händer något får kontaktpersonen göra en avvägning, där den unges förtroende får vägas in.

Några problem med att engagera intresserade kontaktpersoner finns inte, enligt Gertrud Sundlings (1997) intervjupersoner. Tvärtom får många vänta och en del får inte något uppdrag på grund av att så många anmäler sitt intresse, såväl ensamstående personer som familjer. En svårighet som nämns är rekryteringen av kontaktpersoner för pojkar, som kommit hit som ensamma flyktingar. För de mindre barnen engagerar man i huvudsak familjer och för tonåringar enskilda personer, som de kan ha fritidsaktiviteter tillsammans med och som kan bli som en vuxen kamrat. I rekryteringen söker socialsekreterarna efter trygga och stabila människor, som är toleranta och flexibla och har tid. Om tonåringar föreslår någon som de redan känner är det oftast mycket lämpligt, menar intervjupersonerna. Ofta är det fritidsledare i åldrarna 25-30 år som engagerar sig som kontaktpersoner för tonåringar, aktiva unga män som är vana vid ungdomar. Kontaktpersonerna ska inte ta hand om tung social problematik, utan uppdraget innebär att under en tid finnas tillgänglig som vanlig medmänniska och arbeta för ett bättre fungerande vardagsliv. När det gäller tonåringar kan det innebära att hjälpa till med skolproblem och konflikter med föräldrarna samt att aktivera tonåringen till en vettig fritid med bra fritidssysselsättningar, skriver Sundling. De ska ge ungdomarna ett bättre innehåll i livet och ibland sätta gränser för ett oacceptabelt beteende.

Hur arbetar socialsekreterare med nätverket kring klientfamiljen?

Eftersom en vanlig anledning till att tillsätta kontaktfamilj är ett glest nätverk eller bristande stöd i omgivningen, frågar sig Karin Levin (1994): Hur har socialsekreterarna arbetat för att mobilisera de aktuella familjernas nätverk (syftande på de 50 familjer som återfinns i avsnittet om klientfamiljernas perspektiv)? Vilka initiativ har tagits från socialsekreterarnas sida vad gäller kontakt med barnets frånvarande förälder eller övrig släkt? I de flesta fall (76 %) hade inga initiativ alls tagits till kontakt med den förälder, som barnet inte bodde hos. I en lika stor andel fall (75 %) hade socialsekreteraren inte heller tagit några initiativ till kontakt med övrig släkt. Den socialsekreterare, som intervjuas av Eva-Marie Karlsson (1999), relaterar också insatsen till fadersfrånvaro och menar att socialtjänsten förut inte lade så stor vikt vid att återknyta kontakten med en frånvarande fader utan tillsatte istället en kontaktperson/-familj för att ge barnet en manlig förebild. Numera arbetar man parallellt med att aktivera frånvarande pappor och tar också bättre reda på om det finns släkt och vänner i det naturliga nätverket som kan hjälpa till. Först om detta inte räcker till tillsätts en kontaktperson/-familj, menar hennes intervjupersoner.

Hur värderar socialtjänsten sina erfarenheter av insatsen?

När Gudrun Elvhage (1984) intervjuade socialsekreterare i Uppsala om insatsen kontaktfamilj (som också benämns kontakthem) hade Socialtjänstlagen nyligen trätt i kraft. Deras svar på frågan om effekter av verksamheten är dock inte helt olik senare rön. De flesta socialsekreterare uppfattar ett barns vistelse i kontakthem som bra om föräldrarna är nöjda. Om det gäller tonåringar tillfrågas de ibland också. Ett annat kriterium på om det är en bra åtgärd är att hämtning och lämning (av yngre barn) fungerar. Det finns en stor osäkerhet i bedömningen av effekten, bl. a. därför att målen är oklara, uppföljningen brister och det slarvas med avslutande samtal. Om det inte fungerar bra, kan ett tecken vara att föräldrarna avbryter kontakten eller ber att få byta kontakthem. I alla gruppintervjuerna framkom, enligt uppsatsförfattaren, att socialsekreterarna har dåligt samvete för sin bristande kontakt med kontaktfamiljerna, men att de antar att om de inget hör så fungerar det bra (i betydelsen "hälsan tiger still", vår kommentar).

Socialekreterarna i Anna Sjöströms (1995) uppsats har endast positiva erfarenheter av kontaktfamiljer och får av mammor med denna insats enbart höra positiva omdömen. Mammorna uppskattar insatsen, det är en trygghet för dem, de behöver inte oroa sig för vem som kan ta hand om barnen, om de t.ex. skulle bli sjuka eller om en olycka skulle inträffa. De allra flesta föräldrar brukar uppskatta insatsen, men det finns enligt socialekreterarna några som kan känna sig mindervärdiga, då andra klarar barnen bättre än de själva. Insatsen är bra för barnen, menar de intervjuade socialekreterarna. En har märkt hur de större barnen, som kan prata själva, riktigt längtar till att de ska få åka iväg till kontaktfamiljen, är entusiastiska över att få packa sin väska och träffa de nya kompisar, som de lärt känna hos kontaktfamiljen. En annan nämner fördelen för barn, som genom kontaktfamiljen får en ställföreträdande mormor och morfar. En tredje har märkt att barn, som upplever många spänningar och problem hemma, tycker det är skönt att komma bort och träffa trygga vuxna. En fjärde säger att det är svårt att veta vad barnen tycker, hon har nämligen haft ett "fall" där barnet inte förstått varför det skulle åka bort och har därför känt sig förvisat och bestraffat. Denna mamman hotade barnet med att "om du inte passar dig får du vara hos kontaktfamiljen oftare". Det har dock blivit vanligare att socialekreterare själva pratar med barnen (istället för att lämna till mamman att informera barnen). Samtliga (6) tillfrågade socialekreterare tycker att insatsen kontaktfamilj är en bra eller mycket bra insats, en av de bästa insatser som socialtjänsten har att erbjuda.

Av de uppsatser som bygger på intervjuer med socialekreterare framgår att insatsen kontaktperson/-familj uppfattas positivt av berörda parter och har en förebyggande funktion. Det bästa som finns, menar socialekreterarna i Margareta Lindqvists och Annika Lundins (1987) uppsats. Den intervjuade socialekreterare i Eva Karlssons (1999) uppsats är övertygad om att insatsen har förhindrat att ytterligare problem uppstått och att den är bra både för barn och föräldrar. Samtliga (5) socialekreterare i Gertrud Sundlings (1997) uppsats anser att insatsen kontaktperson är mycket användbar i det sociala arbetet och menar att den blivit populär på grund av att den ger positiva vinster för klienten, minskar tonåringars känslor av ensamhet och tomhet och blir en del av klienternas nätverk. Hennes intervjupersoner är angelägna att framhäva vikten av att kontaktpersonen används som medmänskligt stöd och inte som

en repressiv åtgärd och ingen av dem har någonsin tillsatt en kontaktperson som s.k. mellantvång (LVU). Socialtjänstens bästa insats, menar även de.

Eva Soukas (1996) finner att det inte är så vanligt att socialsekreterarna vet vad de aktuella ungdomarna tycker om insatsen. Några socialsekreterare menar att eftersom de är myndighetspersoner förhåller sig ungdomarna avvaktande till dem och de får inte veta så mycket av ungdomarna om eventuella förbättringar i deras situation. Det är heller inte så lätt att på andra sätt märka om det skett någon förändring hos de ungdomar som haft kontaktperson en tid, menar de.

Vad får vi veta om insatsen ur kontaktpersoners/-familjers perspektiv?

Vem blir kontaktperson/-familj och hur uppfattas uppdraget?

Elva (av 15 möjliga) kontaktpersoner/-familjer besvarade ett frågeformulär (Karlsson 1999), där det bl.a. framgår av svaren att de flesta (kvinnor) har goda erfarenheter av barn, både genom att de har egna barn och genom att de arbetar med barn i sitt yrke. De flesta (7) uppgav att de blivit tillfrågade om uppdraget av en socialsekreterare, några (3) att de blivit tillfrågade av klientfamiljen och en att hon själv anmält sitt intresse till socialförvaltningen. Hälften av dem som besvarat frågeformuläret hade varit kontaktperson/-familj för det aktuella barnet i fem till sex år. De beskrev sin uppgift olika men det handlade om att låta barnet se hur en vanlig familj kan fungera, vara ett stöd för barnet, avlasta modern, hjälpa till med gränssättningen eller ge barnet en manlig förebild.

Av de sju kontaktfamiljer, som intervjuades av Malin Larsson och Nanna Engdahl (2000), angav sex att det började på annat sätt än genom socialförvaltningens rekryteringsarbete. Deras föräldrar hade t.ex. varit kontaktfamilj; de hade blivit kontaktfamilj för ett släktingsbarn; en pojke som de kände genom sitt arbete hade själv frågat om de ville ställa upp. Med ett undantag levde alla i parförhållande och bodde i eget hus i ett mindre samhälle eller på landsbygden. Alla hade egna barn, som i några fall var vuxna. Alla betonade att de var intresserade av barn eller att de ville ägna sig åt att arbeta med utsatta barn och familjer. Kvinnornas yrken var arbetslös styckare, arbete inom handikappomsorgen, hemma med barn, demonstratris, arbete i gruppbostad för funktionshindrade, hemmafru. Männens yrken var chaufför med garantipension, lastbilschaufför, studerande, arbete inom barnomsorgen, plåtslagare, arbete på en

ridskola, tjänsteman på större företag. Några (kvinnor) nämnde att de hade tid över, eftersom de var hemma (inte hade yrkesarbete) eller arbetade deltid. Det vanligaste var att bara ha ett uppdrag i taget, d.v.s. ett "kontaktbarn" eller ett syskonpar, men en kontaktfamilj hade vid tiden för intervjun fem kontaktfamiljsuppdrag.

De intervjuade kontaktpersonerna i denna uppsats formulerade sin uppgift på olika sätt, men innehållet var ungefär det samma: det viktigaste är arbetet med barnen men kontakten med föräldrarna är också viktig, att ge avlastning till mamman och stöd till barnen. Barnen ingår som familjemedlemmar i kontaktfamiljen, när de är där på helger och i en del fall också en vardag i veckan. I ett fall var kvinnan i kontaktfamiljen och barnens mamma väninnor sedan många år och träffades också utanför kontraktet. De flesta kontaktfamiljerna (de intervjuade mammorna i kontaktfamiljen) trodde att de skulle komma att ha kontakt med sina "kontaktbarn" även efter det att insatsen formellt avslutats.

En genomgående anledning till att Eva Soukas (1996) intervjupersoner blivit kontaktpersoner (för ungdomar) var att de gärna ville hjälpa människor. De hade fått den information från socialtjänsten som de ansåg sig behöva, men däremot hade de inte fått någon utbildning. Det fanns olika uppfattningar om vikten av utbildning. Någon ansåg att utbildning behövdes, eftersom det är ett kvalificerat arbete med stort ansvar. Andra menade att det viktigaste är att "personkemin" fungerar. Någon menade att handledning var viktigare än utbildning. De såg som sin uppgift bl.a. att vara en vuxenkamrat, som ska försöka leda ungdomarnas intresse in på något konstruktivt (istället för att stjäla); att vara en manlig förebild, gränssättare och kompis; att leda en utveckling "på rätt håll"; att stötta och leda ungdomarna in i vuxenvärlden. Alla talade om vikten av att bygga upp en bra relation och få ungdomarna att känna förtroende för dem. Alla ansåg att både stöd och krav ingår i deras uppgift.

De tre kontaktpersonerna i Sigun Liljas (2000) uppsats hade erfarenhet av flera uppdrag. En anmälde sitt intresse till socialförvaltningen, när hon var nyinflyttad och arbetslös och hade tid över. En arbetade i en skola med en grupp flickor, varav en frågade om hon ville bli hennes kontaktperson. En hade kontakt med "ungdomsgruppen" inom socialtjänsten vid en tidpunkt då de sökte en (manlig) kontaktperson. Alla tre hade arbetat med barn och ungdomar, i föreningsliv och/eller i vårdyrken. Alla tre var positiva till insatsen, det är en tillfredsställelse att få se den unges utveckling. Det negativa är att

det tar tid och engagemang och kan vara svårt att sätta (tids)gränser för uppdraget.

Av de åtta kontaktpersoner som intervjuades av Jennie Andersson och Isabell Bengtsson (1996) var sju män. De var mellan 24 och 32 år gamla med undantag för en man som var över 40, i likhet med den enda kvinnliga kontaktpersonen i urvalet. De flesta hade egna barn och därtill yrkeserfarenheter av barn eller ungdomar. Männen var kontaktpersoner till tonårspojkar och kvinnan till tonårsflickor. De angav som skäl till att de ställt upp som kontaktpersoner, när de blivit tillfrågade, att de var intresserade av ungdomar och ville vara en god förebild för dem, som någonting mitt emellan vuxen och kamrat. De ville hjälpa dem som har problem eller är i "riskzon" att få ordning på sina liv, vill hjälpa dem att hitta intressanta aktiviteter och fritidssysselsättningar. Det kräver tid och engagemang och tålamod att finnas till hands, vara anträffbar dygnet runt, men det ger mycket tillbaka.

Hur utformas uppgiften? Vad gör man tillsammans?

Det kan se mycket olika ut, även i Suokas (1996) lilla urval. En kontaktperson träffar sina ungdomar en gång i veckan, en annan två gånger i veckan, två mer oregelbundet allt ifrån periodvis varje dag till en gång i månaden. Telefonkontakter däremellan är vanliga. De möts över ungdomarnas "specialintresse" eller går ut och "fika" eller bara pratar. Ingen av ungdomarna har själv ansökt om kontaktperson, men har ändå inte varit "motsträviga" till insatsen. När det gäller ungdomar är det olika meningar om det är bra att som kontaktperson ha kontakt med föräldrarna. Någon kontaktperson undviker det medvetet för att inte uppfattas som "illojal" mot den unge. Någon tycker att det är viktigt att bygga upp en kontakt även med den unges föräldrar för att kunna "göra ett bra jobb" och inte uppfattas som ett hot mot föräldrarna. Tre av de fyra intervjuade kontaktpersonerna har även kontakt med den unges kamrater. En arbetar med att skapa ett nätverk av nya kamratkontakter, en annan har mycket kontakt med både kamrater och lärare.

Tre kontaktpersoner, varav en man och två kvinnor, i Sigun Liljas (2000) uppsats beskriver vad de gör tillsammans med den unge, som de är kontaktperson för. De bestämmer var de ska träffas, i början kanske "hemma hos mig eller hemma hos dem" för att lära känna varandra. De kanske äter en pizza och bestämmer vad de ska göra några gånger framöver, går igenom speciella önskemål beträffande aktiviteter eller

"nåt de har tänkt att de vill åka iväg på". Det kan också handla om att ringa och väcka på morgonen, få iväg den unge till skolan eller praktikplatsen och hålla kontakt med skolan, säger den intervjuade mannen (med hänсыftning till den pojke han nu är kontaktperson för). De intervjuade kvinnorna trycker mer på vikten av att prata (med hänсыftning på de flickor som de är kontaktpersoner för): "Vi pratar mycket om val i livet. Vi diskuterar väldigt mycket om att våga öppna sig. Alla behöver ju samtal, rättare sagt de jag har haft behöver mycket samtal." Det är inte självklart att ha kontakt med ungdomarnas föräldrar, det beror på ungdomarnas inställning. Här är det mannen som lägger ner mycket tid på kontakten med föräldrarna och är till hands när konflikter uppstår på kvällar och helger, medan kvinnorna är mer avvaktande.

Av åtta intervjuade kontaktpersoner i en annan uppsats (Andersson & Bengtsson 1996) är sju män. De träffar sina pojkar ofta, talar om att finnas till hands när de behövs, dygnets alla timmar, förutom att de träffas regelbundet en, två eller tre gånger i veckan och gör saker, går ut på något ställe och sitter och pratar eller sportar eller tränar eller gör andra fritidsaktiviteter (se ungdomarnas egna berättelser samma uppsats nedan). Aktiviteter, att göra något tillsammans och väcka ungdomarnas intressen är en viktig del. Eftersom dessa ungdomar är stökiga eller kriminella behöver de också kontaktpersonernas stöd vid polisförhör och hjälp att ordna upp saker. För dessa kontaktpersoner tycks det vara självklart att helhjärtat vara till för den unge/unga och inte ha kontakt med föräldrarna, några betonar också att de vill vara något annat (än föräldrafigurer), en annan sorts förebild.

Samarbete med socialtjänsten?

Det finns i flera uppsatser kontaktpersoner/familjer som inte tycker att samarbetet med socialtjänsten är bra. Det negativa är bristen på kontakt och (tycks det) framför allt bristen på uppmuntran för allt det arbete, som man lägger ner på sina uppdrag. De tre kontaktpersonerna i Sigun Liljas (2000) uppsats är dock förhållandevis nöjda. Om de behöver hjälp kan de ringa och de har regelbundna träffar, kontaktpersonen, den unge/unga och socialsekreteraren (var tredje eller var sjätte månad). De sju kontaktfamiljerna i en annan uppsats (Larsson & Engdahl 2000) är också positiva till sitt samarbete med socialtjänsten. En del uppskattar att socialsekreterare ringer och frågar hur det går, medan andra hellre vill att de ska finnas till hands vid behov. Några betonar

vikten av trevägskommunikation (socialsekreterare – klient - kontaktfamilj). Andra påpekar att det ju inte ska vara så märkvärdigt att vara kontaktfamilj, de ska vara en vanlig familj, som är sig själv och inte låtsas vara något annat. De regler som gäller för de egna barnen, gäller också för kontaktbarnen (därför är samarbete med socialtjänsten inte är en viktig fråga). Någon är kritisk mot att de som kontaktfamilj får för lite information om barnens eller familjens problem, med mer information skulle de vara bättre förberedda när problem uppstår. Enligt enkätsvaren i Eva-Marie Karlssons (1999) uppsats fungerar samarbetet med socialsekreteraren mycket bra i de flesta fall, bara i två av elva svar uttrycks missnöje p.g.a. alltför gles kontakt. Samtliga sex kontaktfamiljer, som intervjuades av Aina Hjalmarsson och Lena Magnusson (1995), upplever att kontakten med socialsekreteraren fungerar bra.

Vad får vi veta om insatsen ur föräldrars perspektiv?

Karin Levin (1994) använder sig i sin uppsats av de 50 intervjuer med klientfamiljer, som ingår i forskningsprojektet vid FoU-byrån i Stockholm (se föregående kapitel, Sundell et al 1994). Av de 50 klientfamiljer som intervjuats var 80 procent (40 personer) ensamstående mammor, 12 procent (6 personer) ensamstående pappor och 8 procent (4 personer) gifta eller sambo. Åldern på den intervjuade föräldern varierade mellan 23 och 58 år, 70 procent var förvärvsarbetande och 14 procent hade utländskt ursprung. Åldern på deras barn (de som hade kontaktfamilj) var alltifrån 2 till 18 år och de hade haft kontaktfamilj mellan åtta månader och elva år. Bara en femtedel av barnen träffade regelbundet (minst en gång i månaden) den förälder som de inte bodde hos. Vilka funktioner fyllde kontaktfamiljerna för föräldrarna? Det visade sig att mycket få använde kontaktfamiljen som barnvakt. Det var vanligen släktingar och vänner, som var barnvakt när det behövdes. Fem familjer hade enbart kontaktfamiljen att tillgå, som då anlätades som barnvakt utanför kontaktfamiljskontraktet. När frågan gällde vilken hjälp föräldern ville ha av kontaktfamiljerna, nämnde de flesta avlastning (74 %) och färre (32 %) nämnde stöd och råd om uppfostran och annat som rörde barnen. Nästan hälften (48 %) av föräldrarna önskade att barnen också skulle få stöd.

Av de 50 föräldrarna i denna uppsats ansåg inte mindre än 92 procent att kontaktfamilj var den hjälp, som bäst motsvarade deras behov. Fördelarna med biståndet var för de flesta (86 %) att de fick avlastning med barnen och tid för sig själva,

medan en del (20 %) poängterade stöd i föräldrarollen och några (10 %) uppgav personligt stöd. Det var knappt en tredjedel (29 %) som kunde uppge några nackdelar och då handlade det om att de kände sig otillräckliga som föräldrar, tyckte att det var förnedrande att be om hjälp eller att de kunde få dåligt samvete av att lämna bort barnen. Inte mindre än tre fjärdedelar (74 %) trodde att de skulle fortsätta träffa kontaktfamiljen även sedan det formella kontraktet avslutats, medan en del (18 %) var tveksamma och endast ett fåtal (8 %) inte trodde att kontakten skulle hålla i sig sedan uppdraget avslutats. Uppsatsen (Levin 1994) innehåller också berättelser från föräldrar, som förtydligar siffrornas innebörd.

Sex mödrar delgav Marie Lundmark-Völker (2000) sin uppfattning om varför stöd i form av kontaktperson/-familj tillsatts. I tre fall hade mödrarna själva frågat socialtjänsten. En av dem ansåg att hennes son behövde en stödperson att prata med, eftersom hon själv inte hade tillräcklig ork och sonen inte heller hade kontakt med sin pappa. Två av dem hänvisade till familjens svårigheter efter uppslitande skilsmässa, barnen behövde vila från problem ibland respektive få manlig stödperson. Även i ett annat fall nämnde modern behovet av manlig förebild, eftersom det inte fanns släktingar och det var svårt be bekanta om hjälp. I ett fall hade skolan kommit med förslaget för att hennes son börjat skola. I ett fall hade socialsekreteraren kommit med förslaget efter att barnet återkommit hem efter en placering på institution. I ett fall hade barnomsorgen kommit med förslaget och sedan dess hade insatsen fortsatt. Oavsett från vem förslaget hade kommit hade ingen förälder varit negativ till att ta emot en kontaktperson/-familj. Det fanns inga farhågor förknippade med insatsen, som istället uppfattades som ett efterlängtat stöd

I Margareta Lindqvists och Annika Lundins (1987) uppsats framgår det entydigare än i andra uppsatser att kontaktfamiljen är till för mammorna, det är de som är klienterna (även om det är barnen som vistas i kontaktfamiljen). De intervjuade mammorna är nöjda med insatsen, de skulle visserligen ha klarat sig utan den, men då skulle det ha gått sämre. Nu slipper de belasta anhöriga (inräknat barnets mormor och pappa) och slipper ha dåligt samvete för det – även om anhöriga i efterhand sagt att de hade velat hjälpa till. Dessa intervjupersoner menar att det är bra om insatsen får fortgå så länge som möjligt, ända till barnet vuxit upp "om något händer". De skulle gärna se att insatsen var bestämd för längre perioder i taget än ett halvår.

De fem mammor som intervjuas av Malin Larsson och Nanna Engdahl (2000) har likheter i sin sociala situation. De är ensamstående eller bor med en man som inte är barnens pappa, de är långtidssjukskrivna och/eller överbelastade av konflikter antingen mellan barnen eller mellan mor och barn. Barnens pappor är påtagligt frånvarande. Det visar sig här en större variation än i andra uppsatser vad avser åldern på de barn som har kontaktfamilj: Michaela är 18 år och Mikael 14, de har sedan fyra år tillbaka var sin kontaktfamilj. Deras mamma tog själv kontakt med socialtjänsten för att barnen behövde komma hemifrån och alla behövde hämta krafter på var sitt håll. Efter skilsmässan för ett och ett halvt år sedan ansökte Ninas mamma om kontaktfamilj för Nina, som nu är 10 år och är hos sin kontaktfamilj en helg i månaden samt en eftermiddag i veckan. Mamman menar att hon själv inte orkar aktivera Nina tillräckligt och att flickan behöver vara i en "vanlig" familj, där inte allt kretsar kring sjukdom. I en tredje familj är det Sara 15 år som har kontaktfamilj sedan två månader tillbaka. Det finns tre yngre syskon i familjen och mamman ansökte om kontaktfamilj för att hon och Sara behövde vara ifrån varandra på grund av konflikter. Sara är i sin kontaktfamilj varannan helg.

Mammorna får också berätta om sitt nätverk (i nyss nämnda uppsats). För en familj var det flyttning som skapade avstånd till släkten och mammans egen sjukdom, som gjorde att hon inte orkade ta kontakt med grannar eller skaffa vänner. För egen del hade insatsen medfört en positiv förändring på så sätt att hon kände att hon nu orkade vara en bättre mamma för barnen, eftersom hon visste att hon kunde vila upp sig var tredje helg. En annan mamma hade visserligen släktingar, men ingen som hon ville umgås med. Den ena pojkens kontaktfamilj var hon missnöjd med, eftersom han inte trivdes där. Den andra pojkens kontaktfamilj var hon mycket nöjd med, pojken stortrivdes och tyckte det var "våldigt kul" att åka dit. "Det är så bra att det inte går att förklara i ord." En tredje mamma hade föräldrar och en syster, men hon upplevde kontaktfamiljen som något positivt, kände förtroende för dem och kunde prata med dem om allt. Det var skönt med kontaktfamiljen, som var opartiska och kunde se problemen från en annan synvinkel (än systemen). De träffades utöver de i kontrakten bestämda tiderna. Det var ingen tvekan om att hennes pojke mådde väl i kontaktfamiljen och hade fått ett särskilt stort förtroende för mannen i familjen. En fjärde mamma hade bara sin mor, som var sjukpensionär, och hade förlorat sina vänner när hon själv blev

sjukpensionär. Kontaktfamiljens stöd betydde mycket för mammans egen del och hemsituationen hade förbättrats, eftersom flickan kommer hem nöjd från kontaktfamiljen, där hon får vara med på mycket aktiviteter. En femte mamma ser att flickan trivs "jättebra" hos sin kontaktfamilj, men för egen del skulle hon gärna velat ha mer kontakt med dem. Hemsituationen har förbättrats eftersom flickan och hon nu inte bråkar med varandra lika mycket som tidigare.

De tre intervjuade mammorna i Umeå (Eriksson & Lehto 2000) är ensamstående med sina barn, som har mer eller mindre frånvarande pappor. Därtill finns ingen släkt i närheten. Två ansökte om insatsen på grund av sitt behov av avlastning och en tredje fick erbjudandet av socialtjänsten. Den enda dåliga erfarenhet som presenteras är den av en tidigare kontaktfamilj, som sedan bytts ut. I övrigt är det positiva ord som kännetecknar deras bedömning, en "jättebra" insats, "jättefin", både för dem själva som fått stöd och avlastning och för barnen som fått andra vuxna än mamma omkring sig, fått andra förebilder. De har haft ett gott samarbete med kontaktfamiljerna och talats vid när det behövts. De har inte uppfattat några större skillnader i vardagslivets regler och har varit trygga med att barnen varit där, medan de själva fått den avlastning de behövt. Den 15-åriga pojkens mamma sörjer att sonen inte längre är lika glad för att lämna stan på helgerna, som han var innan (se barnens eget perspektiv nedan).

Även de fem mammor, som intervjuades av Peter Rydén (1998), uttalade sig positivt om kontaktfamiljerna för sina barn, som nu var 8-10 år gamla men hade haft sina kontaktfamiljer sedan 1-4-årsåldern. De var snälla, helt vanliga, bra människor eller "helt suveräna", "vi har ju samma åsikter", "vi kan ju prata om allting", var några av mammornas omdömen. De hade också uppfattningen att deras barn tyckte det var roligt att åka till kontaktfamiljen och att det var bra för dem att få möjlighet till miljöombyte och få se hur en helt vanlig familj fungerar. Inte heller de fem (ensamstående) föräldrarna i en annan uppsats (Hjalmarsson & Magnusson 1995) ser några nackdelar med kontaktfamilj för barnens del. De får kontakt med andra vuxna, som de kan lita på och få stöd av, "som en andra mamma".

Vad får vi veta om insatsen ur barns och ungdomars perspektiv?

Hur började det och vad anser barnet/den unge om insatsen?

Av de barn som intervjuades av Anna-Lena Ottossons och Mia Persson (1995) hade åtta av nio fått veta av sin mamma att de skulle få en kontaktfamilj. Mer än hälften av barnen angav som skäl att mamman behövde avlastning, "koppla av", "ha lite ledigt", "få lite ro". Ett barn angav som skäl att få en ny farmor och farfar, eftersom hans "riktiga" var död. Ett barn menade att det var p.g.a. att mamman var sjuk, ett annat att det var p.g.a. syskonbråk. En del mindes hur det var i början, ville inte alls dit, "men sen när jag kom dit och fick höra att de hade en massa djur så var det faktiskt rätt kul".

Annika Börjesson och Christine Held (1995) ville bl.a. veta hur deras 4-10-åriga intervjupersoner såg på sin koppling till kontaktfamiljen. Det visade sig att bara två av de tio visste att de hade kontaktfamilj som en social insats: "Jag fick en kontaktfamilj för att jag inte träffade min pappa så mycket och jag behövde komma ut från min familj." - "Om en mamma lever ensam utan en pappa eller någon hjälp, då behöver man en kontaktperson." De flesta trodde att det var någon av föräldrarna, som bestämt att de skulle vara hos kontaktfamiljen. Nu var anledningen för hälften av barnen att de själva ville vara där: "För att jag vill det." - "För att det är tråkigt att sitta hemma hela tiden." - "För att det är roligt." En femåring trodde att det var för att kontaktfamiljen önskade det. Ett par pojkar i 9-10-årsåldern "har ingen aning". Alla tio barnen berättade att de trivs hos sin kontaktfamilj och att de längtar dit, vilket dock inte innebär att de vill vara där oftare, det är lagom som det är. Hälften av barnen har hemlängtan, åtminstone ibland, när de är hos kontaktfamiljen, men de kan också längta dit, när de är hemma. Några barn berättade att de försöker att inte visa att de är ledsna, när de är hos kontaktfamiljen: "Då vill jag liksom inte visa det. Om jag börjar gråta går jag ner i källaren. Om jag blir arg går jag oftast ut..."

Av de nio barnen i 7-12-årsåldern, som intervjuades av Aina Hjalmarsson och Lena Magnusson (1995) är det fem, som kan eller vill ange någon orsak till att de har kontaktfamilj, t.ex. "... för att pappa bor ensam med oss" ; "... för att morsan behöver det" ; "... för att pappa är sjuk". Åtta av de nio har kontaktfamiljer som bor på landet, de är snälla och de har djur. Samtliga berättar om det som är roligt, när de träffar sina kontaktfamiljer, och ingen kan komma på något som är tråkigt.

Fyra barn (11, 13, 14, 15 år) intervjuas i Peder Erikssons och Erik Lehtos (2000)

uppsats. Niklas har erfarenhet av två olika kontaktfamiljer och båda har enligt hans mening varit "jättebra", han har trivts bra hos dem och bedömer dem som väldigt trevliga. Det var inga stora skillnader mellan att vara hemma och att vara i kontaktfamiljerna, när det gällde regler. Det var kul för honom att vara där och han tror också att det var skönt för mamma att få vara utan barn ibland. Storasyster Sara har varit i samma kontaktfamiljer, båda var även enligt hennes mening bra. Det var "kul" att vara där och det var ganska mycket "som vanligt", fast det inte var hemma. Möjligen kunde det vara mindre "tjat" hos kontaktfamiljerna. Hon ser inget annat negativt än att den senare kontaktfamiljen bor längre bort från hemstaden, vilket kan störa hennes helgplaner med kompisar. Hon tycker att hon fick bra kontakt med båda kontaktfamiljerna och tycker att de vuxna var bra att prata med. Dessutom tror hon att mamma uppskattade att få "en lugn stund", när barnen var borta. Lena har haft sin kontaktfamilj i tio år och trivs "väldigt bra" hos dem. Det är enbart positivt att ha kontaktfamilj och skönt att komma hemifrån en stund. Det känns alltid roligt att åka dit, hon har bra kontakt med dem och kan prata med dem om allt. Hon skulle gärna vara där oftare. Därtill tror hon att mamma tycker att det är lugnt och skönt, när hon är där. Viktor har varit i två kontaktfamiljer, det har varit bra tycker han, men nu börjar det bli "jobbigt" att åka dit ut. Han är 15 år och vill kunna hitta på saker med kompisarna i stan. Tidigare har det enbart varit kul att få göra lite andra saker på helgerna, särskilt då med pappan i kontaktfamiljen, och det har varit bra för mamma att få ha det lugnt.

Av de sex ungdomar, som Marie Lundman-Völkens (2000) intervjuade, hade fyra haft kontaktperson för att (enligt egen uppgift) sluta skolka, komma ut på aktiviteter, få stöd för att föräldern mår dåligt respektive för att modern tyckte det var en bra idé. De två med kontaktfamilj nämnde som skäl att modern behövde avlastning. Det var bara en som fann något bekymmer med att ha en kontaktperson, eftersom de inte passade ihop. De andra hade aldrig ångrat att de tagit emot insatsen. Avslutningen av insatsen hade ungdomarna haft relativt lätt att acceptera (de hade blivit äldre/behövde inte längre stödet). En kände sig dock inte alls delaktig i beslutet om avslutning utan hade gärna sett en fortsättning. För en annan hade insatsen däremot avslutats för att han/hon själv ville det, även om socialsekreteraren gärna sett en fortsättning. Fem uttryckte att det varit ett betydelsefullt stöd och fyra hade fortfarande kontakt med sin kontaktperson/familj, även sedan insatsen formellt avslutats

Två ungdomar kommer till tals i Eva Suokas (1996) uppsats. En av dem säger att han blivit "dömd" till att ha kontaktperson och han tycker att det är "rätt så bra". I det andra fallet var det mamman, som tagit kontakt med socialtjänsten för att det var bråkigt hemma. Det var hon som föreslagit det, men pojken gick med på ett möte för att ge honom (kontaktpersonen) "en chans".

Åtta ungdomar i åldern 14-19 år kommer till tals i Jennie Anderssons och Isabell Bengtssons (1996) uppsats, varav sju är pojkar. I två fall var det mamma som föreslagit kontaktperson för att pojken skulle komma ut och göra något annat än sitta inne och titta på TV respektive för att han behövde hjälp med skolarbetet. I fyra fall var det socialsekreteraren som föreslagit det av anledningar som att pojken hade problem hemma och skulle "sluta med att hitta på skit"; hade "strulat runt för mycket"; "hållit på med kriminella saker"; sysslat mycket med kriminalitet och dragit på sig flera domar. I det senare fallet började det med övervakning, men sedan det upphört blev övervakaren hans kontaktperson. I ett fall var det kuratorn på pojkens skola som föreslagit insatsen, eftersom han var "involverad i en del". För den enda flickan i urvalet var det ledaren för en tjejgrupp, som tyckte hon behövde någon att tala med för att det "strulade mycket" i skolan, hemma och med kompisar. Även om alla ungdomarna (utom möjligen en) kopplar insatsen till sina problem, sin stökighet eller sitt kriminella beteende bedömer de den påtagligt positivt. Kontaktpersonen är en person som hjälper till när ungdomar har problem eller har det svårt, en som bryr sig och finns till hands, som de kan tala med och som de kan göra roliga saker tillsammans med, som hjälper dem att "komma in på rätt spår". Flera berättade om en förändring till det bättre (i sin egen situation): en har inte känt sig lika rädd att gå ut; en tycker det är skönt att ha någon som vill följa med honom ut; en har fått hjälp med att "hålla sig lugn"; en uppskattar att han kan ringa till sin kontaktperson när som helst; en känner sig tryggare när han vet att det finns någon som kan hjälpa honom. Kontaktpersonernas tystnadsplikt nämns av flera som en fördel. Att pojkarnas kontaktpersoner är unga män uppskattas, flera har gemensamma intressen. Just deras kontaktperson är bra, ärlig, ställer upp, som en kompis "fast bättre", man kan lita på honom. Flickan i urvalet ser sin kontaktperson som en extramamma.

Sigun Lilja (2000) fick i sitt stora brevutskick svar från tre flickor, 15, 18 och 20 år, som ville bli intervjuade. För dem alla var det under högstadietiden skolk och skolpersonal uppmärksammade att de behövde någon form av hjälp. De hade alla haft

sin kontaktperson i minst ett och ett halvt år och menade att de fått hjälp, som minskat deras problem. En hade i början tyckt att det var lite pinsamt att förklara för kompisar, sade hellre att det var en släkting eller kompis. Två av dem hade inga betänkligheter, kompisarna tyckte bara det verkade bra. En lillasyster hade därefter också velat ha kontaktperson. Alla uppfattade kontaktpersonen positivt, tyckte att det var en bra insats. En skulle själv vilja bli kontaktperson. De två som (vid intervju tillfället) varit med om en avslutad insats eller byte av kontaktperson framhöll att insatsen inte avslutades på deras initiativ utan på kontaktpersonens.

Hur utformas insatsen? Vad gör de tillsammans?

Av tio 4-10-åringars berättelser (Börjesson & Held 1995) framgår att de delar sin kontaktfamiljs vardag. Det framskymtar något tivolibesök och besök på restaurang, men mest är det lekar av olika slag, att leka med kompisar, spela fotboll, titta på film, leka med ponnyn, pyssla och rita. Nästan alla berättar om kontaktfamiljens djur, som de tycker om att vara med. Några barn säger att de vilar sig och tar det lugnt hos kontaktfamiljen, får vara mer ifred där eller sover länge, eftersom det inte är så mycket liv på morgonen som det är hemma. Uppsatsförfattarna noterar att barnen berättar mer om samvaro med andra barn än med de vuxna i kontaktfamiljen, trots att det av socialakterna framgår att de har kontaktfamilj för att få särskild stimulans. De noterar också att mannen i kontaktfamiljen i inget fall var hemma vid deras besök (för att intervjua barnen). Han förefaller dem också påtagligt frånvarande i barnens berättelser om vardagen – trots att de flesta är barn till ensamstående mammor och insatsen ibland motiveras med barnens behov av en manlig förebild.

Barnen i Ottossons & Perssons (1995) uppsats hade svårt att klart redogöra för hur ofta de var hos kontaktfamiljen. De som upplevde att det var ofta, skulle gärna sett att det var mindre ofta. De trivdes bra hemma också, även om det var bättre hos kontaktfamiljen än de tänkt sig. De som upplevde att de var sällan hos kontaktfamiljen, skulle gärna sett att det var oftare. Det framgår klart att djuren i kontaktfamiljen var viktiga, svaren domineras av djurberättelser. Det visar sig att alla barnen kommer från staden eller från tätbebyggt samhälle och deras kontaktfamiljer bor undantagslöst på landet. Alla barnen nämnde lekkamrater och lekar, som var mer äventyrliga än hemma i stadsmiljön. Alla nämnde att de tittade på TV, video och spelade TV-spel. Alla berättade

om olika typer av sport- och fritidsaktiviteter, promenader och skogsutflykter. Flera nämnde mysstunder och god mat. Svaren innehöll mycket få berättelser om intellektuella aktiviteter, noterar uppsatsskrivarna, även om några nämnde sagoläsning. På frågan om det fanns något som inte var bra med att vara hos kontaktfamiljen, kom barnen först och främst att tänka på att viss mat inte var god, att de fick lägga sig tidigare än hemma eller att det fanns barn som inte ville leka. Flera antydde hemlängtan, "lite" eller "ibland". Barnen fick också reflektera över hur det varit om de inte haft kontaktfamilj. Över hälften skulle känt saknad, i första hand efter lekkamrater, djur och en del materiella ting. Några få barn hade svårt att se att det skulle gjort någon skillnad. Ett barn uttryckte klart att hemsituationen hade blivit bättre efter tillsättandet av kontaktfamilj. Uppsatsförfattarna konstaterar att en tredjedel föreföll att känna känslomässig närhet till kontaktföräldrarna, medan två tredjedelarna föreföll ha en yttligare kontakt om än förknippad med något positivt, en plats dit man åkte och upplevde en massa saker.

Barnen i Peder Erikssons och Erik Lehtos uppsats (2000) bor i Norrland, vilket märks på deras aktiviteter i kontaktfamiljen, åtminstone i Viktors glädje över att få köra skoter och fiska med pappan i kontaktfamiljen. Lisa är hos sin kontaktfamilj varannan eller var tredje helg och ett par veckor på sommaren. Hon brukar också köra skoter på vintrarna och det finns hästar, som hon brukar rida på. Det finns mer att göra där än hemma, hon har kompisar där och tycker om djur. Förutom hästar finns där tre katter och två kaniner. Sara brukade åka med ut och segla eller åka skidor i sin första kontaktfamilj. I sin andra kontaktfamilj nämner hon särskilt matlagningen tillsammans med mamman i familjen. Niklas brukar se på TV, spela datorspel och annat. Sammanfattningsvis får man intrycket att de här fyra barnen är glada för sina kontaktfamiljer och trivs med dem men att det inte är helt lätt att komma på särskilda aktiviteter. Det vanligaste är att vara hos kontaktfamiljen var tredje veckoslut och alla nämner att arrangemanget också är bra för mamma, som då får lugn och ro. Det är nog ingen tillfällighet att det är de två äldsta i detta urval (14, 15 år) som ser som en nackdel att kontaktfamiljen bor på landet, vilket försvårar för dem att vara med kompisar i stan under helgen.

Ungdomarna i Eva Suokas uppsats (1996) berättade att de redan innan de själva hade kontaktperson visste vad det innebar genom kompisar. De blev dock

förvånade över att det inte var så mycket "övervakning", som de hade föreställt sig. Det var istället "en vuxen kompis", "en som bryr sig om". Det är bra med en "som får en att känna ansvar och säger till om han tycker man har gjort fel" eller en som "kan sätta sig in i hur det är", kan lyssna och förstå. De brukade åka ut och göra något (med sin kontaktperson), kanske gå på bio, på McDonalds, kanske fika eller bara träffas för att prata om allt möjligt. De kunde skönja en del förändringar till det bättre, bråken med mamman var inte så vanliga längre eller det var "lite lättare med morsan", skolarbetet fungerade bättre. Det är viktigt att kunna känna förtroende för sin kontaktperson och när man gör det, då vill man inte göra den personen besviken eller "hitta på dumheter".

Sju pojkar i 14-19-årsåldern (Andersson & Bengtsson 1996) berättar att de träffar sina (manliga) kontaktpersoner ofta, en, två eller tre gånger i veckan är lika vanliga svar, men däremellan kommer telefonsamtal. De har också fylliga svar om vad de gör tillsammans, återkommande är att sitta och prata, gå ut och ta en fika eller en öl och bara prata, gå ut och äta pizza, gå på bio, bada, åka skridskor, styrketräna, hitta på äventyrssaker som att klättra på klättervägg eller åka go-cart, göra utflykter till något roligt ställe. Flickan i urvalet tycker inte att hon har behov av att de gör saker tillsammans, hon betonar att det viktigaste är att få sitta och prata, men också att kontaktpersonen (kvinna) kan följa med på polisförhör och kan vara behjälplig i samband med flyttning till egen lägenhet. Det tycks inte vara svårt för de här ungdomarna att berätta för andra att de har kontaktperson. Kamrater vet om det men tycker det är ganska normalt eller frågar inte så mycket, en del kamrater har också kontaktperson. Då kan det (för några) vara mer tveksamt att berätta för mammas vänner eller för släkten.

De tre flickorna i Sigun Liljas (2000) uppsats brukade träffa sin kontaktperson ungefär en gång i veckan med telefonkontakt däremellan. De fick hjälp med sådant som de tyckte var svårt eller gjorde sådant som de inte gjorde annars (själva), som att resa till Danmark eller Liseberg eller spela minigolf. De brukade också gå ut och fika eller träffas hemma hos kontaktpersonen. Det viktigaste var att få prata, att ha någon annan än föräldrarna att prata med om problem. En av flickorna kunde finna något negativt, nämligen att kontaktpersonen hade problem själv och "det blev att jag ibland kände mig i vägen".

Vad anser barnet/den unge om sin kontakt med socialtjänsten?

I de uppsatser där yngre barn (upp till 12 år) kommer till tals, visar det sig att socialtjänsten lyser med sin frånvaro i barnens berättelser, även när det gäller inledande information. I Soukas (1996) uppsats kommer två ungdomar med kontaktperson till tals. En har möten med sin socialsekreterare, sin mamma och sin kontaktperson varannan vecka. Då "kollar de läget" och "pratar om att jag inte ska ränna ute så mycket". Denna ungdom tycker att "socialsekreterare är så jävla jobbiga". Den andra har ingen kontakt med socialtjänsten. Tre ungdomar i Marie Lundman-Völkers (2000) uppsats beskrev att de varit på uppföljningsmöten hos socialsekreteraren tillsammans med sin kontaktperson och var nöjda med det. De två som haft kontaktfamilj hade inte deltagit i någon egen uppföljning och tänkte heller aldrig på att deras kontaktfamilj var ett bistånd beviljat av socialtjänsten. Även i andra uppsatser skymtar socialtjänsten fram i möten med tonåringar, men barn under tonåren kan inte dra sig till minnes att de varit med på något möte. Det ska tilläggas att inte alla uppsatser hade uppe frågan om kontakt med socialtjänsten (vår kommentar).

Sammanfattning

I detta kapitel har utgångspunkten varit 18 uppsatser på C- och D-nivå inom universitetsutbildningar. Det är på institutioner för socialt arbete (socialhögskolor) som vi funnit flest uppsatser, som handlar om insatsen kontaktperson/-familj. Den första uppsatsen är från 1983 och visar inställningen till insatsen hos socialsekreterare, när den nya Socialtjänstlagen nyligen trätt i kraft (1982) och insatsen därmed blivit lagligt reglerad. De senaste uppsatserna är från 2000, då insatsen använts i 18 år och kommit att omfatta allt fler barn och unga för varje år som gått. Varje uppsats har naturligtvis sina begränsningar i urval och tillvägagångssätt och det går att ifrågasätta räckvidden av presenterade resultat. Vi har valt att i detta kapitel ta presentationen av empirin, d.v.s. av genomförda intervjuer, enkäter och sociala akter, som utgångspunkt och inte använda oss av uppsatsförfattarnas analyser och slutsatser. På det sättet kommer vi närmre källan, vad barnen, föräldrarna, kontaktpersonerna/-familjerna, socialsekreterarna säger eller vad enkätsvar visar eller sociala akter ger uttryck för. Den bild som växer fram är både förhållandevis entydig och variationsrik och låter sig inte så lätt sammanfattas.

Om vi skulle ange några sammanfattande intryck är det att insatsen efter hand antagit tydligare former. Kontaktperson/-familj betraktas visserligen i princip som *en* insats, men det blir mer entydigt med åren att den utgörs av kontaktfamiljer och kontaktpersoner och att ytterligare uppdelning i termer av stöd- eller avlastningsfamiljer eller stöd- och kontaktpersoner försvinner. Kontaktfamilj är den familj, som regelbundet tar emot barn i sitt hem över veckoslut (samt lov dagar och annat). Vanligen gäller det yngre barn och mera sällan ungdomar. Det tycks finnas en skiljelinje i tonåren, då ungdomar inte längre tycker att det är lika roligt att få åka bort över veckoslutet och vara på landet med en kontaktfamilj istället för att umgås med kamraterna i stan. Det visar sig vara förhållandevis vanligt att en kontaktfamilj bor på landet och har tillgång till djur och natur i större utsträckning än barnen, som oftare kommer från stan. I den mån yngre barn får komma till tals har de visat sig uppskatta kontaktfamiljens möjligheter, men de åker inte till en kontaktfamilj för sin egen skull. Enligt alla berörda parter, inklusive barnen, är det för att deras ensamstående mamma behöver avlastning eller att syskon, som bråkar med varandra, ska få komma från varandra ibland – för sina föräldrars skull.

Det blir annorlunda i tonåren. Det kan vara tonårsflickor som vill komma ifrån sin mamma ibland och därför får en kontaktfamilj eller ungdomar som fortsätter att åka till den kontaktfamilj, som de redan haft i många år. Om de inte skulle gilla sin kontaktfamilj åker de helt enkelt inte dit. Vanligare är att tonåringar får en kontaktperson och det är då inte ovanligt att det beror på deras eget beteende eller på att de genom sitt beteende visat att de behöver stöd utanför familjen. Insättandet av en kontaktperson motiveras vanligen av den unges egna behov eller intressen. Av uppsatserna att döma fungerar det ofta väl och ungdomar uppfattar kontaktpersonen som ett stöd. Inte heller de som har en kontaktperson, som enligt deras egen mening är till för att hjälpa dem att komma från missbruk och kriminalitet, tycks se honom eller henne som en del av kontrollsystemet.

Det finns i uppsatserna en antydning till skillnader utifrån ålder och kön, som skulle behöva en närmare undersökning. Om vi skulle generalisera mer än vi har underlag för att göra, skulle vi påstå att det är moderliga kvinnor som ser till att deras familj blir kontaktfamilj för yngre barn, medan unga män gärna åtar sig att vara kontaktperson för tonåringar. När barn är under tolv år är de helt enkelt barn, inte pojkar och flickor. Då är det den ensamstående mammans behov som är viktigast, hon måste

få det stöd och den avlastning hon behöver för att orka fortsätta vara en god förälder – eftersom fadern är mer eller mindre frånvarande. Först i tonåren framträder barnen som pojkar och flickor och då kan de behöva hjälp och stöd för sin egen skull, inte sällan för att komma till rätta med sin eget inte alltid önskvärda beteende. För pojkarnas del behöver de en ung man som kan göra saker tillsammans med dem, aktivera dem och ge dem en meningsfull fritid, som gör att de kommer in på lämpligare vägar. För flickornas del behöver det inte vara en yngre kvinna, men en kvinna som de kan prata med och genom samtalet få ordning på sitt liv.

Det har gjorts olika reflektioner om i vad mån insatsen är stöd eller kontroll. Uppsatserna stärker uppfattningen att det är betydligt mer stöd än kontroll. Eftersom det är en frivillig insats fungerar den inte, om den inte är bra eller uppskattas av berörda mammor eller ungdomar (barn kommer sällan till tals). Mammor kan t.ex. ansöka om att få byta kontaktfamilj för sina barn och ungdomar kan utbli från möten med sin kontaktperson eller se till att få en ny. Även kontaktfamiljer och kontaktpersoner kan avsluta sitt uppdrag, om det inte fungerar för dem. Socialsekreterare tycks tämligen entydigt uppge att de tyvärr har föga kontakt med kontaktpersoner/-familjer utöver de nödvändiga möten de har med såväl kontaktpersoner/-familjer som (klient)familjer vid tiden för omprövning av insatsen. Många socialsekreterare är missnöjda med sin uppföljning av insatsen och sitt slarv med avslutande samtal. De har ingen systematisk kunskap om insatsens innebörd eller effekter. Dock tycks alla vara överens om att det är en bra och omttyckt insats.

Kapitel 5. Några utblickar mot Norge och Danmark

Inledning

I detta kapitel gör vi en utblick mot två av våra grannländer, Norge och Danmark. Vi har med hjälp av personliga kontakter i de båda länderna försökt förstå hur motsvarande insatser i de båda länderna fungerar. Vår kontakt i Norge har varit Mona Sandbæk och Elisabeth Backe-Hansen, båda verksamma vid NOVA (f.d. Barnevernets Utviklingscenter) i Oslo. En av oss fick också möjlighet att tillsammans med Mona Sandbæk göra ett besök på ett barnavårds kontor i stadsdelen Akerselva i Oslo, där vi samtalade med ett par socialarbetare om insatser motsvarande kontaktperson/-familj. Vår kontakt i Danmark var Tine Egelund som är verksam vid Socialforskningsinstituttet i Köpenhamn. Vi har också tagit del av några rapporter och utvärderingar samt lagstiftning och statistik men har inte haft ambitionen att göra någon heltäckande sondering av relevant litteratur i grannländerna. Dessutom tycks, liksom i Sverige, forskningen om insatsen vara ringa både i Norge och Danmark. Till exempel skriver Kristin Andresen Soldal (1997) att med tanke på omfattningen av støttekontaktverksamheten i Norge har det varit lite forskning kring det. Hon menar att støttekontakter, bortsett från i offentliga utredningar, är föga omtalade i litteraturen. Med hänvisning till Bunkholdt och Sandbæk (1998) och Einarsson och Sandbæk (1997) konstaterar Barne- og familiedepartementet (2001) att det knappast finns någon facklitteratur om insatserna och att denna litteratur dessutom i liten grad baseras på forskning. Vad gäller Danmark menar Tine Egelund (muntlig kontakt) att forskningen om insatserna är obefintlig. Hon nämnde emellertid att en kartläggning som fokuserar personlig rådgiver och kontaktperson kommer att genomföras 2001 av bland annat Bodil Warming vid Aalborg universitet.

Både i Norge och Danmark finns det insatser som liknar kontaktperson/-familj. I Norge handlar det om *støttekontakt* och *besøkshjem/avlastningshjem* och i Danmark om *personlig rådgiver*, *fast kontaktperson* och *avlastningsophold*. Insatsernas omfattning är emellertid lägre i både Norge och Danmark jämfört med i Sverige, trots att även de barn som skulle falla under LSS ingår i siffrorna. I Norge uppgick 1999 antalet barn och unga mellan 0-17 år som hade antingen støttekontakt eller besøkshjem/avlastningshjem till sammanlagt 9 899. I Danmark var det samma år 8 402 barn och unga mellan 0-19 år

som hade någon av de tre ovan nämnda insatserna. Det är att jämföra med att det i Sverige 1999 var 21 382 barn och unga 0-20 år som hade kontaktperson/-familj (Det är svårt att jämföra olika länders statistik men det kan noteras att antalet 0-17-åringar i Norge och Danmark ligger kring en miljon medan motsvarande antal i Sverige bara är en och en halv gång större.)

Norge

Liksom i Sverige där insatserna kontaktperson och kontaktfamilj inte direkt särskiljs när de omtalas tycks insatserna besøkshjem/avlastningshjem och støttekontakter behandlas på motsvarande sätt i Norge. Mycket av det som står beskrivet om støttekontakt verkar också gälla för besøkshjem/avlastningshjem. Båda insatserna syftar till att ge föräldrar avlastning och stimulera barns och ungdomars sociala liv utanför familjen (Barne- og familiedepartementet 2001). Barne- og familiedepartementet påpekar att insatserna är jämförbara även administrativt då rekrytering av besøkshjem/avlastningshjem och støttekontakter sker på samma sätt. Vi har emellertid försökt skilja insatserna åt i presentationen för att få en uppfattning om skillnader och likheter.

Støttekontakt är en av det norska barnevernets äldsta insatser (Sandbæk 1995). Begreppet støttekontakt användes i Norge första gången 1955 och avsåg då en person som gav hjälp och stöd till barn och unga genom att göra saker tillsammans med dem. Inspirationen hämtades från hjälporganisationen Big Brother Volunteers i USA (Jåtten & Furevik 1980).

Laglig reglering

I Norge är det två lagar som reglerar insatserna. Insatsen støttekontakt definieras som riktad till personer som har behov av den på grund av funktionshämning, ålder eller sociala problem (Lov om sosiale tjenester, LOST) eller när barnet på grund av förhållandena i hemmet eller av andra anledningar har behov av det (Lov om barneverntjenester, LBTJ). Det som närmast motsvarar den svenska barnavårdsinsatsen är støttekontakt enligt 'Lov om barneverntjenester' från 1992, som trädde i kraft 1993. Syftet med lagen är att garantera att barn och unga, som lever under förhållanden som kan skada deras hälsa och utveckling, får nödvändig hjälp och omsorg

i tid och att bidra till att barn och unga får trygga uppväxtvillkor (§ 1-3). Lagen gäller för barn och unga under 18 år (Barne- og familiedepartementet 2001).

Enligt två socialarbetare i Oslo (muntlig uppgift) är insatserna støttekontakt och besøkshjem/avlastningshjem specificerade i barnevernsloven och tillsätts alltid på frivillig basis. Förändringen i barnevernsloven fick konsekvenser för bedömningen av vem som är i behov av någon av insatserna. De menade att förändringen i barnevernsloven innebar att den fick en vidare formulering nu än tidigare och att lagen om sociala tjänster formulerades snävare. Numera läggs större vikt vid förebyggande åtgärder och vad för slags problematik som gäller för vem som ska få någon av insatserna är inte längre lika tydlig. Ska till exempel alla ensamstående mödrar som känner sig slitna få støttekontakt eller besøkshjem/avlastningshjem för sina barn? Alla föräldrar kan ju känna sig slitna någon gång. Detta ställer till problem med gränsdragningen mellan lagarna i vissa fall. De fall som inte hamnar under lagen om sociala tjänster hamnar i barnavårdslagen. De två socialarbetarna betonade emellertid att det krävs missbruk, depression eller dylikt för att få hjälp.

Insatsernas omfattning och innehåll

En av de vanligaste insatserna är besøkshjem/avlastningshjem och støttekontakt (Statistisk sentralbyrå 2000). Som framgår av tabell 2 är besøkshjem/avlastningshjem betydligt vanligare än støttekontakt i alla åldersgrupper utom för tonåringar. Sammanlagt omfattar insatserna 9 606 barn och unga.

Tabell 2 Barn med barnevernsinsatser 31 december, efter ålder och insats 1999

Insats	Totalt	0-2 år	3-6 år	7-13 år	14-17 år
støttekontakt	3618	53	248	2046	1098
besøkshjem/avlastn	6281	415	1609	3240	897

Varje barn kan ha flera insatser. Summan av insatserna är därför större än barn totalt.

Källa: Statistisk sentralbyrå. Norge.

Støttekontakt

Støttekontakt är en insats som riktas direkt till barnet (Barnevernsloven § 4-4). Den som utför insatsen bör vara en person som barnet kan ty sig till vid sidan om föräldrarna.

Støttekontakten innebær någon som barnet kan prata med eller som tar med barnet på aktiviteter. Dessutom kan insatsen vara en avlastning för föräldrarna (Barnevernloven § 4-4). Som framgår av tabellen kan även förskolebarn ha støttekontakt men det är vanligast för skolbarn i åldern 7-13 år.

Genom att umgås och delta i aktiviteter tillsammans med barnet kan støttekontakten bidra till att öka barnets livskvalitet. Barne- og familiedepartementet (2001) skriver att støttekontaktverksamheten i praktiken kanske har varit överdrivet fokuserad på de aktiviteter som støttekontakten gör tillsammans med barnet.

Støttekontakten behöver inte vara utbildad men bör handledas av en utbildad person (Barnevernloven § 4-4). Det ska vara människor som är engagerade och avlönade på timbasis och inte har det arbetet som huvudsysselsättning. Støttekontakten har oftast ingen hälso- eller sjukvårdsutbildning men rekryteras bland människor som har intresse för att hjälpa andra människor till en meningsfull fritid (Andresen Soldal 1997). Det är inte meningen att støttekontakten ska inneha en kontrollfunktion, men uppdraget kan innehålla vissa element av kontroll. Vid begränsad problematik kan støttekontakt utgöra den enda insatsen, men vid större problematik bör det kombineras med andra insatser. Insatsen bör också ha en bestämd målsättning (Barnevernloven § 4-4).

Vem insatsen støttekontakt riktas till

I Stein-M Jåttens och Magne Fureviks (1980) undersökning, baserad på enkäter till nio socialkontor, visade det sig att två tredjedelar av de som hade støttekontakt var pojkar. Mer än hälften av barnen bodde med en ensamstående förälder. En fjärdedel kom från hem med fem eller flera barn. Flertalet av klienternas familjer hade en tung social problematik på ett eller annat sätt. 15 procent kom från hem där en eller bägge föräldrarna var alkohol- och/eller narkotikamissbrukare. Kristin Andresen Soldal (1997) visar i en undersökning, baserad på intervjuer med sju socialarbetare, att støttekontakt främst tillsätts för tre typer av problem hos klienterna (inte specifikt barn), nämligen isolering/ensamhet, passivitet och provocerande beteende.

I Mona Sandbæks (1995) undersökning framkom det att støttekontakt användes för samvaro med barn som var hyperaktiva, ensamma eller behövde stöd i en svår övergångsfas i livet, t.ex. i samband med en skilsmässa. Støttekontakt användes i

kombination med andra insatser (i åtta av elva fall). De flesta hade flera problem och det var ofta en kombination av problem hos barnen och föräldrarna. Föräldrarna beskrev det som en stor hjälp att någon tog sig an barnen. Huruvida insatsen slår väl ut är mycket beroende på hur personerna passar ihop betonar Mona Sandbæk.

Mona Sandbæk (1995) presenterar olika exempel. I ett fall fungerade stöttkontakten som avlastning för föräldrarna till en pojke med diagnosen MBD och tog med sig pojken på olika aktiviteter. I ett annat fall fick en pojke stöttkontakt en tid efter föräldrarnas skilsmässa, han fungerade dåligt i skolan och stöttkontakten användes för att hjälpa pojken med läxor under en problematisk period i pojkens liv. I ytterligare ett fall förmedlades kontakten via det daghem, där en pojke börjat efter en långväga flytt med mamman efter skilsmässa. Förskoleläraren menade att pojken behövde en manlig förebild och stöttkontakten innebar hjälp till aktivering och någon att dela ansvaret med i en krissituation. Mona Sandbæk konstaterar att stöttkontakt kan sägas vara en enkel insats med en begränsad omfattning. Även om den kan tyckas ha ett begränsat värde utifrån exemplen menar Mona Sandbæk att de som fick stöttkontakt värdesatte den högt. Hon menar att det kan bero på att många av dem hade stora problem och/eller var helt ensamma om ansvaret om barnen. Insatsen betydde mycket i vardagslivet.

Besøkshjem/avlastningshjem

Som vi nämnt tidigare så omtalas de båda insatserna stöttkontakt och besøkshjem/avlastningshjem oftast tillsammans och mycket av det som står beskrivet om stöttkontakt gäller också för besøkshjem/avlastningshjem. Insatsen besøkshjem/avlastningshjem är inte speciellt omnämnd i barnevernsloven men är en förhållandevis väl utnyttjad insats. Besøkshjem är mycket vanligare än stöttkontakt och kan avse alla åldrar. I vissa fall är insatsen till för att avlasta föräldrarna, i andra fall för att tillgodose barnets behov, ofta är det en kombination av båda. Insatsen får emellertid inte ersätta barnets hem hos de biologiska föräldrarna. (Barnevernsloven § 4-4). Då det i litteraturen som vi funnit finns sparsmakat med beskrivningar om vad bara insatsen besøkshjem/avlastningshjem innebär ger vi ett exempel från en av de kommunala hemsidor som blir resultatet vid sökning med hjälp av ordet "besøkshjem" på Internet. Drammens kommun ger följande förklaring av vad besøkshjem innebär:

Enkelte familier åpner sitt hjem for barn og unge med ekstra omsorgsbehov. De kommer på besøk hver 2. helg eller en gang i måneden, og noen ganger en dag i uka. Besøkshjemmet er et supplement til det biologiske hjemmet, og for ungene er det positivt med kontakt med andre familier for å få utvidet sitt sosiale nettverk. Hele familien din fungerer som støtte for et barn som trenger kontakt med et annet familiemiljø enn det er vant til, eller et barn som er mer krevende enn foreldrene makter. Målet er å øke barnets selvfølelse, selvstendighet og mestring gjennom samvær, nærhet og trygge grenser. Et bimål kan være å avlaste vanskeligstilte foreldre og gi dem overskudd til å mestre foreldrerollen når barnet er hjemme. Det er behov for mange besøkshjem (Drammens kommunala hemsida 2001).

I citatet framgår det att ett bimål kan vara att avlasta föräldrarna, men enligt de två socialsekreterare vi talade med i Oslo är det inte tänkt att besöksfamiljen ska befatta sig med föräldrarnas problem, något som de anser framgår tydligt i lagen. Betoningen ligger emellertid på att besøkshjemmet/avlastningshjemmet, liksom støttekontakten ska vara ett stöd för barnet, vilket i förlängningen torde vara en hjälp för föräldrarna även om man inte befattar sig direkt med deras eventuella problematik.

Danmark

Laglig reglering

I Danmark specificeras insatserna 'fast kontaktperson' och 'personlig rådgiver' i Serviceloven §40, (stycke 2 nr. 6 och 7). Insatserna beslutas, verkställs och bekostas av socialförvaltningen (Egelund 2000). Insatsen 'avlastningsophold' infördes i lagen 1993. Huvudregeln för insatserna är att de ska tillsättas på frivillig basis men det kan även ske utan samtycke. Till skillnad från i den svenska lagstiftningen där hela Socialtjänstlagen baseras på frivillighet och där tvånget ligger i LVU, så finns det möjlighet till tvång inom den danska Serviceloven. Tine Egelund (muntlig uppgift) tvivlar dock på att någon av insatserna i praktiken tillsätts utan samtycke.

Insatsernas omfattning och innehåll

Som framgår av tabell 3 var den vanligaste insatsen i Danmark 1999 avlastningsophold. Det var huvudsakligen barn i åldrarna 7-11 år som hade insatsen, men även en stor andel barn 0-6 år. Vad gäller personlig rådgiver så var det främst äldre barn, 15-17 år som hade den insatsen, vilket också gällde för fast kontaktperson.

Tabell 3 Antal barn och unga med förebyggande insatser 31 december 1999

Insats	Totalt	0-6 år	7-11 år	12-14 år	15-17 år	18-19 år
Personlig rådgiver	1244	87	202	247	519	189
Fast kontaktperson	617	43	100	165	235	70
Avlastningsophold	6545	2033	2785	1181	493	53

Källa: Danmarks statistik 2000.

Personlig rådgiver och fast kontaktperson

Personlig rådgiver infördes som insats då Lov om social service trädde i kraft 1976. Den personliga rådgivaren är en person som ger råd och stöd till ett barn eller ungdom i dess uppväxt eller med hänsyn till framtida levnads- och arbetsvillkor (Jappe 2001). Personlig rådgiver är inte orienterad mot familjen i samma utsträckning som fast kontaktperson. Fast kontaktperson är en ny insats sedan 1998 och används på ungefär samma sätt som personlig rådgivare. Det infördes för att utvidga insatsens mandat och vara mer orienterad mot hela familjen och inte bara barnet/den unge. Den bärande idén bakom insatserna är att vanliga människor kan spela en förebyggande roll genom att stimulera och ge omsorg till barn med särskilda behov, ge föräldrarna råd och stöd i föräldrarollen och avlasta utsatta föräldrar. Att den är förebyggande innebär att en vuxen utanför familjen åtar sig att ha kontinuerlig kontakt med ett barn för att ge det (och föräldrarna) stöd och att stimulera barnets utveckling för att på så sätt dämpa ytterligare problem (Egelund muntlig uppgift).

Avlastningsophold

Avlastningsophold motsvarar den svenska insatsen kontaktfamilj. Tanken bakom insatsen är att man ska undgå att omhänderta barn, istället kan föräldrarna få avlastning genom att barnet bor hos avlastningsfamiljen då och då. Insatserna kan pågå allt ifrån ett år till att bli långvariga. Eftersom insatsen ofta fyller en funktion inte bara för barnet utan även för föräldrarna/föräldern så behåller man ofta insatsen under en längre tid.

Icke-professionaliteten är den grundläggande idén bakom vilka som rekryteras för att utföra insatserna men i flera kommuner finns det staber av professionella varifrån man rekryterar avlastningsfamiljer. En familj kan ta sig an flera barn. Tanken är också att klientfamiljen ska ge förslag på vilka de kan tänka sig som avlastningsfamilj. Det är

dock kommunen som i sista hand avgör vem som blir det. Vad gäller kontrakt och ekonomisk ersättning så baseras taxan på hur stor problematik avlastningsfamiljen tar på sig. Det har föranlett diskussioner som upplevts som obehagliga. Dels upplevs problem som olika stora för olika personer, dels är det en svårighet att mäta olika slags problem i pengar. Uppfattningarna är ofta inte de samma för avlastningsfamiljerna som för socialtjänsten. Socialpedagogernas landsförbund som organiserar avlastnings- och fosterfamiljer menar att socialtjänsten inte förstår vidden av det arbete som avlastnings- och fosterfamiljerna lägger ner (Egelund muntlig uppgift).

Rekryteringsintervjuerna är olika i olika kommuner. I vissa är formerna för att utreda avlastningsfamiljens lämplighet inte så utarbetade, i andra kommuner utreds de mer grundligt, dock inte så ingående som t.ex. i vissa svenska kommuner med Kälvestensmetoden. Insatserna är tänkta som stöd, inte som kontroll. Socialförvaltningarna har emellertid ofta förväntningar på att de som utför insatsen ska rapportera till dem om hur det är för barnet. De som utför insatsen har dock endast anmälningsskyldighet vid allvarigare fall och är inte skyldiga att vara förmedlare åt socialtjänsten. Det förekommer fall där socialsekreterare uttrycker irritation över att, som de menar, de som utför insatserna identifierar sig för mycket med sina klienter och inte vill rapportera om hur det är för barnet. Ofta står de som utför insatsen närmre klienten än socialtjänsten.

Andra närallgande insatser

Barns vuxenvänner

I Danmark har frivilligt socialt arbete åter fått en central plats på den socialpolitiska arenan. En del av välfärdskrisen har handlat om att professionella socialarbetare inte kunnat infria de förväntningar allmänheten har haft på dem. Ur detta har det frivilliga sociala arbetet återuppstått i en ny skepnad och kan ses som en metod för det offentliga snarare än ideologiska kritiker till den offentliga verksamheten, som den var förr i större utsträckning. Barns vuxenvänner är en frivilligorganisation som har som mål att skapa kontakt för barn med få vuxenkontakter. En vuxenvän ska på frivillig basis vara en kamrat till barnen. Med Tine Egelunds ledning har det gjorts en studie som belyser hur barnen och vuxenvännerna upplever samvaron med varandra (Jensen m.fl. 1998). I studien har tjugosju brev från vuxenvänner och barnens föräldrar studerats. Dessutom

har intervjuer gjorts med tre barn och tre vuxenvänner. Studien baseras även på att man har deltagit i några timmar när tre par vuxenvän-barn träffats. Man har också haft tillgång till föreningen Barns vuxenvänners skriftliga material. Föreningen har hämtat sin inspiration från Big Sister och Big Brother Association i USA (samma som Norges inspirationskälla).

Föreningens målgrupp är barn som har få vuxenkontakter. Det kan till exempel vara barn som bor med en ensamstående mamma eller pappa och inte har någon eller mycket liten kontakt med den andra föräldern. Det sociala nätverket är glest och föräldern upplever sig ofta som otillräcklig. Barnen är ungefär fem till sjutton år gamla. Vuxenvännerna ska ha lust att "göra något för någon annan". När de väljs ut ser man bl.a. till att de inte själva befinner sig i en krävande livsfas, att de har praktisk möjlighet samt fysisk och psykisk kapacitet att ta sig an ett barn. Vuxenvännerna får inte heller finnas med i brottsregistret. Vanligtvis är de som blir vuxenvänner mellan 21 och 75 år. Föreningens målsättning är att kontakter förmedlas mellan barn och vuxenvän av samma kön för att barnet ska få en möjlighet att utveckla sin könsidentitet, till exempel att pojkar ska ha tillgång till manliga förebilder.

Projekt kontaktfamiljer

Projekt kontaktfamiljer startade i november 1993 som ett försöksprojekt stött av Socialministeriet, ett projekt för ensamma vuxna psykiskt sjuka inom den lokala psykiatri i Skanderborg. 1996 utvecklades projektet till att även omfatta psykiskt sjuka föräldrar och deras barn. Syftet med projektet är att, med privata familjer som utgångspunkt och individuell matchning som metod, skapa stabila och långvariga relationer mellan familjer med psykiskt sjuka föräldrar och kontaktfamiljerna, för att överbrygga klyftan mellan de psykiskt sjuka och det civila samhället. Projektet resulterade i att många familjer visade intresse för att bli kontaktfamilj och erfarenheterna av försöksprojektet förmedlas nu till olika 'amter' och kommuner i form av ett treårigt landstäckande försök som håller på fram till augusti 2001. Michael Freiesleben (2000), som är en av initiativtagarna, skriver att kontaktfamiljerna används och är tänkta som en avlastning för *hela* familjen, inte bara som ett stöd för barnet som i Sverige. Kontaktfamiljen är en familj som har lust och resurser att knyta kontakt med och öppna sitt hem för bland annat psykiskt sjuka föräldrar och deras barn. Samvaron

sker vanligtvis två till tre gånger i månaden, då de besöker varandra, gör utflykter eller andra aktiviteter tillsammans.

Sammanfattning

De insatser som närmast motsvarar kontaktperson/-familj är i Norge stöttetekontakt och besøkshjem/avlastningshjem och i Danmark personlig rådgiver, fast kontaktperson och avlastningsophold. Det är svårt att göra jämförelser vad avser insatsernas omfattning. Vi kan dock fastslå att insatserna utnyttjas i mindre omfattning än i Sverige, i synnerhet med tanke på att de barn som i Sverige skulle fått insatsen enligt LSS ingår i siffrorna, eftersom varken Norge eller Danmark har någon särskild lagstiftning eller statistik för barn med funktionshinder. I övrigt tycks insatserna i våra grannländer ha liknande syfte som i Sverige, även i Norge och Danmark handlar det om stöd och avlastning. Liksom i Sverige finns inte mycket utvärdering och forskning om denna typ av insatser.

Kapitel 6. Några utblickar mot Storbritannien och 'respite care'

Det ingår i vårt uppdrag att beakta "relevant internationell forskning om näraliggande insatser, exempelvis s k respite care". Det är *en* anledning till att det brittiska begreppet 'respite care' får ett eget kapitel, men en annan anledning är att begreppet på ett intressant sätt knyter an till erfarenheter och diskussioner, som vi känner igen i vårt eget land. Det brittiska begreppet 'respite care' kan översättas med avlastande vård (jfr svenskans respit, frist, anstånd) eller korttidsboende för avlastning. Detta är något som funnits länge, även i vårt land. Föräldrar, make/maka och andra "omsorgsgivare", som dagligen har hand om barn eller vuxna med svåra handikapp, gamla med demenssjukdomar eller dylikt, kan få avlastning genom att "omsorgstagaren" får en kortare tids vård i annan familj eller på en institution eller genom att någon kommer hem som "avbytare". I detta kapitel ska vi inte alls uppehålla oss vid 'respite care' för vuxna med handikapp och gamla med

demenssjukdomar, även om det i den brittiska litteraturen gång på gång hänvisas till avlastning för dessa grupper. En grupp som vi inte kan lämna därhän är gruppen utvecklingsstörda, barn och vuxna med utvecklingsstörning (learning difficulties), därför att det är för dem som den främsta utvecklingen inom 'respite care' har skett.

När det gäller barn, associeras begreppet 'respite care' i Storbritannien fortfarande framför allt till utvecklingsstörda barns korttidsboende utanför hemmet för att avlasta föräldrarna. Detta trots att den nya barnavårdslagen i England och Wales, the Children Act 1989 (som trädde i kraft 1991) inkluderar *alla* barn med särskilda behov (children in need) och därmed också ger möjlighet till 'respite care' eller 'short-term accommodation' för *alla* barn och familjer, som är i behov därav. (Den nya Children Act i Skottland och Irland kom senare, 1995 respektive 1997, men med liknande innehåll.) Denna nya lagstiftning utgör en viktig milstolpe för handikappade barn genom att den innesluter dem i den allmänna barnavårdslagstiftningen (mainstream childcare legislation), som de historiskt sett varit uteslutna ifrån (Stalker 1996). Med detta följer dock ett dilemma just när det gäller 'respite care' eftersom föräldrar till utvecklingsstörda barn har varit mer vana vid att få stöd och avlastning på sina egna villkor än vad andra föräldrar med utsatta barn (children in need) traditionellt har varit i förhållande till socialtjänsten.

Flera år efter lagens tillkomst är det fortfarande tveksamheter kring vilket begrepp som lämpligen bör ersätta 'respite care' och i vad mån insatsen har fått ett utvidgat användningsområde. I en genomgång av olika typer av familjehemsvård (Triseliotis, Sellick & Short 1995) benämnes insatsen '*relief care*':

Relief care offers hard-pressed parents, and sometimes children, a break or relief from continued care, or from each other. Respite could be for periodic weekends, or for a week. It is used especially to accommodate children who have learning difficulties or some physical disability, or for teenagers who are often in conflict with their families (s. 12).

Barns korttidsboende i annan familj (family-based respite services) enligt en i förväg gjord planering (agreed series of short term placements) med syfte att båda avlasta föräldrarna och ge barnen ett positivt miljöombyte, har likheter med den del av den svenska insatsen kontaktperson/-familj som benämnes kontaktfamilj och inte sällan i dagligt tal kallas avlastningsfamilj. Det finns framför allt likheter med insatsen 'korttidsvistelse' i LSS. Korttidsvistelse ska både erbjuda den funktionshindrade miljöombyte och anhöriga avlösning och kan förläggas i korttidshem eller i stödfamilj. Man skulle kunna säga att det brittiska begreppet 'respite care' är en kombination av socialtjänstens kontaktfamilj och LSS korttidsvistelse i stödfamilj. Vi ska inte gå vidare i denna jämförelse utan göra en grundlig tillbakablick på det brittiska begreppet 'respite care', granska den nya lagens intentioner och redogöra för en del forskningsresultat.

Bakgrund

Det finns många skäl till varför korttidsvård ('short term care' eller 'respite care') dök upp som ett alternativ, skriver den brittiska forskaren Kirsten Stalker (1996). Negativa rapporter under 1970-talet om institutionsvård ledde till att allt fler barn med handikapp (liksom vuxna) började vårdas hemma av sina familjer. Samtidigt visade det sig att dessa familjer fick föga hjälp av det naturliga nätverket, grannar och släktingar, för att klara sin uppgift. Den tidigare möjligheten att lämna bort sina vårdbehövande anhöriga för någon vecka på sjukhus eller annan institution för att få avlastning, var inget bra alternativ. Andra former av korttidsvård – som avlastning för anhöriga – efterfrågades. Olika alternativ har växt fram och de stora variationerna har gjort det allt svårare att definiera vad 'respite care' är, menar Stalker. Somliga skulle säga att begreppet bör

reserveras för vård över natten i motsats till avlastning på dagtid. Andra skulle säga att det bör reserveras för vård utanför hemmet i motsats till att det kommer hem en 'avlösare'. Olika tidsavgränsningar har gjorts för vad som ska menas med korttidsvård – dagar, veckor eller månader?

I *The Blackwell Encyclopaedia of Social Work* (Davies 2000) finner vi under 'respite services' (s. 297): "Traditionally, the provision of *respite services* has been seen primarily as a way of relieving carers of the burden of looking after people with learning disabilities or with serious mental problems, including dementia..." En hänvisning låter oss vidare veta att 'Family-based Respite Services' (s. 126):

... offers carers short breaks by linking their child or adult relative to another local family – or individual – on a one-to-one basis, care generally being offered in the latter's home... There has been much debate about the term *respite* because of the negative connotations of this word, implying that the disabled person is a 'burden' from whom relatives need frequent breaks. For this reason, many schemes use terms such as 'shared care' or 'short breaks'...

Det står inte nämnt att denna service eller detta stöd numera inte är reserverat för barn med handikapp utan ska vara tillgängligt för alla barn med särskilda behov. Även andra källor visar att 'respite care' har starkast historiskt fäste i vården av personer med utvecklingsstörning (se Stalker 1996). Det tar tid att i tänkande och utformning av insatsen 'respite care' inlemma *alla* barn med särskilda behov, inte bara barn med utvecklingsstörning. Det finns dilemmor i uppgiften att i en och samma insats *både* erbjuda barnet lustfulla och stimulerande upplevelser *och* ge vårdaren en avlastning, som kan upplevas som stöd – utan att ge skuld känslor. Att det är bättre för barn att få denna avlastande korttidsvård i ett familjehem än på en institution, tycks alla dock vara överens om. Det var utvecklingen inom fosterbarnsvården, som banade vägen för familjebaserad 'respite care', menar Kirsten Stalker. Vi ska då komma ihåg att i Storbritannien betydde fosterbarnsvård länge enbart långtidsplacering i annat hem långt hemifrån och med avbruten kontakt med biologisk familj (Triseliotis et al 1995). När fosterbarnsvården utvecklades mot att hysa olika typer av vård av barn i annat hem (mot ersättning till fosterföräldrarna eller 'the carers'), låg det också nära till hands att utveckla en familjebaserad – eller familjehemsbaserad – 'respite care'.

Förut var det tydligen korttidsvård på institution som gällde. Det första projektet

med 'family-based respite care' startade enligt Stalker (1996) 1976 och under 1980-talet tillkom flera projekt, som välkomnades på grund av att dylik korttidsvård i familj erbjuds den mest hemlika och individualiserade formen av vård. Det var dock tämligen ostrukturerade försök och det var stora lokala variationer – både i utformning, villkor och kostnader. Stalker efterlyser en tydligare nationell policy, eftersom det fortfarande (1996) finns stora regionala skillnader och brist på information om hur mycket insatsen används och av hur många.

Vad är det som ska kallas 'respite care'? Enligt 'the Social Services Inspectorate' (1993) är det frågan om ett avbrott (a break) från primära vårdare för en kort period (på institution, i annat hem eller i egna hemmet) under en tid som inte överstiger tre månader för vuxna och fyra veckor för barn (allt enligt Stalker 1996, se s.8). I denna vägledning används inte begreppet 'respite care' på grund av dess negativa konnotationer och associationer till att personen det gäller är en börda från vilken övriga familjemedlemmar måste ha kontinuerliga avbrott för att stå ut. Inte heller begreppet korttidsvård anses vara lämplig benämning på dylik avlastning med tanke på att det kan associera till familjehemsvård i meningen samhällsvård. Kanske den bästa benämningen är 'a break', ett avbrott? Carol Robinsson (1996) talar om korttidsavbrott (short-term breaks). Olika benämningar har prövats, men klart är att dylik korttidsvård fortfarande förekommer på sjukhus och andra institutioner, särskilt för barn med flera svåra handikapp, även om strävan för alla är familjebaserad korttidsvård. Det är ju också den senare som har intresse för oss i jämförelsen med insatsen kontaktfamilj.

Även Jane Aldgate (1993) har givit sin syn på bakgrunden till den nya lagstiftningen om möjlighet till 'respite care' för alla barn med särskilda behov. Hon säger att korttidsboende (short-term accommodation) introducerades i Children Act 1989 som en ny vårdform, men att den har sitt ursprung i det som en längre tid tillbaka kallats 'respite care'. För familjer, som inte kunnat få avlastning genom släkt och vänner, har det sedan 1948 funnits professionellt organiserad korttidsplacering (på institution, i familjehem, i olika feriearrangemang etc.) för att avlasta föräldrar med barn med svåra och krävande handikapp (disabilities). Senare blev dylik avlastning även möjlig för fosterföräldrar. Det vanligaste är fortfarande att denna typ av service riktar sig till föräldrar med barn med svår utvecklingsstörning eller fysiska handikapp och genomförs i samarbete med föräldrarna, som själva kan vara med och bestämma längd och form

av avlastning. En vidare definition av 'respite care' (som social insats) stötte på motstånd på grund av att den en gång i efterkrigstiden associerades med särskilda arrangemang för barn, som levde i ständig fattigdom. "Such paternalism sits uneasily in the context of the 1990s although poverty is still very much with us" (Aldgate & Bradley 1999, s. 3). Under 1960- och 1970-talen och i början av 1980-talet gällde det att till varje pris undvika placering av barn, därför att det uppfattades som stigmatiserande. Eftersom behovet ändå fanns, började man dock argumentera för en vidare definition av förebyggande socialt arbete och mindre skarpa gränser mellan insatser för barn i öppen och sluten vård. Det behövdes någon form av korttidsvård som stödinsats för att förebygga familjesplittring och långtidsplacering av barnen utanför hemmet.

Lag om utvidgning av 'respite care'

Det fanns före Children Act 1989 en del försöksverksamheter, som visade att en utvidgning av planerad korttidsvård i förebyggande syfte och som stöd till familjer med barn med särskilda behov, skulle kunna vara både välkommen och framgångsrik (se Webb & Aldgate 1991). Det fanns också andra starka skäl att i den nya barnavårdslagen arbeta in en vidare definition av förebyggande insatser för att öka barns välbefinnande (promote the welfare of children). Alla barn med särskilda behov (children in need) skulle räknas in under barnavårdslagens (Children Act 1989) paragraf. Föräldrars behov av avlastning för barn med handikapp och behov av avlastning för andra barn med särskilda behov skulle ingå i samma typ av service, bedömas enligt samma kriterier och ingår i samma lagar, regler och anvisningar. Det betonades att det handlade om att ge service i frivilligt samarbete med föräldrar. Alla barn med placering utanför hemmet har samlingsbeteckningen 'looked after' (by the authorities). Frivilliga placeringar kallas placering i *boende* (accommodation) för att undvika stigmatisering, medan det gamla begreppet *vård* (care) reserveras för placering med tvång (compulsory care). Barn (looked after) i brittisk samhällsvård är alltså antingen 'in care' eller 'in accommodation'. Därför är begreppet 'short-term accommodation' viktigt som efterföljare till 'respite care'.

Om man vill läsa vad det står i lagen, ska man slå upp Children Act 1989 (DoH 1991) section 17 för att ta reda på vilka barn som har särskilda behov (children in need) och section 20 för att ta reda på när barn kan placeras i boende utanför hemmet

(accommodation). I lagen definieras tre grupper av barn 'in need' (section 17:10, a, b och c). Den tredje gruppen (c) är handikappade (disabled) barn och ingår inte i den forskning om 'respite care', som fortsättningsvis presenteras. Det nya och fortfarande tämligen okända användningsområdet för 'respite care' eller 'short-term accommodation' gäller nämligen de två andra grupperna (a och b), de som ligger närmast dem som i en svensk jämförelse får kontaktfamilj (d.v.s. de vi skulle säga hör hemma under SoL och inte under LSS). Att vidga begreppet 'family support' (familjestöd) till att också gälla planerade placeringar utanför hemmet - i samförstånd med föräldrar och som en resurs att tillgodose barns välbefinnande - var inte helt lätt i praktiken. Det var inte bara att värja insatsen från den stigmatisering, som vidlåder placering av barn utanför hemmet - och försöka ge insatsen ökad legitimitet. Det var också kunskapen om att separationer kan skada barn, i synnerhet om de sker utan förberedelse och utan kontinuitet. Det var angeläget att se till att det faktiskt blev planerad placering, helst i kombination med andra stödinsatser, och inte krisintervention.

Det var också angeläget att se till att vården inte (omärkligt) kom att glida över i långtidsvård. Därför finns det regler som säger att en serie i förväg planerade placeringar ska betraktas som en enda placering. Sammanlagt ska placeringstiden inte överstiga 90 dagar och inte vara utsträckt över mer än ett år. Varje korttidsplacering får inte överstiga fyra veckor och de ska alla vara hos samma vårdare/omsorgsperson ('carer'). Under dessa förutsättningar ingår korttidsvård (short-term accommodation) i förebyggande socialt arbete (preventive services) och det är noga att det också betalas ur denna budget, inte från fosterbarnsvården (child protection services). Om regleringarna kan man läsa mer i *Guidance and Regulations* (DoH 1991) eller i förkortat skick i boken *Supporting Families through Short-term Fostering* (Aldgate & Bradley 1999). Detta är således, liksom insatsen kontaktperson/-familj i vårt land, en lagligt reglerad insats.

Det går inte att få fram några säkra siffror på omfattningen av 'family-based respite care'. Lagen trädde i kraft 1991 och de närmsta åren därefter fördes ingen offentlig statistik. I flera av socialdepartementets (Department of Health) statistiska uppgifter över placering av barn och unga utanför hemmet, utesluts barn med just denna form av korttidsplaceringar (agreed series of short term placements). På annat håll betonas också att detta inte ingår i samhällets barnskydd (child protection) utan i dess

familjestöd (family support), d.v.s. det ska på intet sätt associeras med att barn far illa eller att familjer misstänks för att behandla barn illa. De överenskomna korta avbrotten enligt en plan – i motsats till korttids vård i krissituationer eller som jourplacering - kan också ske på många andra sätt än genom vistelse i familj.

En vägledning, när det gäller omfattning, är uppgiften att antalet barn och unga placerade utanför hemmet någon gång under ett år ('children looked after at any time during the year ending 31 March 1999') är uppskattningsvis 90 100 (8 per 1000 under 18). Av dessa är 10 100 (11 %) placerade i en eller flera serier av korttidsplacering (looked after under one or more series of short-term-placements). Det är den form av 'respite care' som vi här talar om, men siffrorna gäller inte enbart familjebaserad korttidsvård. Det går inte heller att utläsa hur många som är barn med handikapp av olika slag eller utvecklingsstörning, den traditionellt vanligaste gruppen med denna insats. Stalker (1996, s. 11) nämner att för sex procent av alla barn med svåra handikapp, d.v.s. cirka 10 000 barn, användes 1992 familjebaserad stöd/avlastning. Det är en siffra som antyder att det inte är så många utanför gruppen barn med handikapp, som får del av insatsen. För den som vill utröna mer av omfattning enligt statistiska uppgifter hänvisas till socialdepartementets hemsida (Department of Health).

Studier med utvärderande ansatser

Alla brittiska barnavårdsforskare, som vi talat med, är överens om att Jane Aldgate är den forskare, som vet mest om 'respite care' för barn med särskilda behov av andra skäl än handikapp (se Aldgate 1993; Aldgate & Bradley 1999; Aldgate, Pratt & Duggan 1989; Bradley & Aldgate 1996; Webb & Aldgate 1991). Genom att koncentrera oss på en undersökning, som Jane Aldgate har gjort tillsammans med Marie Bradley (1999), tror vi oss tillräckligt väl fånga in kännetecknen, som återfinns i den svenska insatsen kontaktfamilj (enligt SoL). Undersökningen är uppdelad i två faser: I den första fasen (1992-94) genomförs en kunskapsöversikt över de 13 exempel på projekt eller verksamheter, som visar att 'respite care' övergått till att blir 'short-term accommodation' enligt den nya lagens intentioner. I den andra fasen genomförs en undersökning av fyra kommuner och görs intervjuer med alla berörda parter i 60 fall, d.v.s. 60 barn, deras föräldrar, fosterföräldrar/omsorgspersoner ('carer') och socialarbetare.

Enligt kunskapsöversikten ansåg föräldrar med erfarenhet av insatsen att den tillgodosåg en eller flera av följande punkter (se Aldgate & Brandley 1999 s. 10);

- a) att ge föräldrar avkoppling (relief) från den stress det normalt innebär att vara förälder;
- b) att ge tonåringar avkoppling (relief) från stressande familjeliv;
- c) att hjälpa till att komma till rätta med barns beteendeproblem;
- d) att bidra till att lätta på den stress som det innebär att leva i varaktig fattigdom;
- e) som alternativ till placering utanför hemmet på heltid;
- f) att erbjuda ett tryggt avbrott för tonåringar i fosterhem;
- g) att avlasta sjuka föräldrar.

Enligt samma kunskapsöversikt ansåg socialarbetare att insatsen hade ett eller flera av följande syften:

- a) att förhindra långtidssammanbrott i familj eller fosterfamilj;
- b) att stödja familjer med förskolebarn (under-fives) som ett led i socialtjänstens normala utbud av insatser för att tillgodose barns välbefinnande;
- c) att lätta på den föräldrastress som kan ha varierande orsaker men leda till att barnen far illa;
- d) att förebygga eventuell fysisk misshandel av barnen till följd av att föräldrarna lever under varaktig press;
- e) att öka effektiviteten i andra interventioner;
- f) att stärka (empower) föräldrar genom att uppmärksamma deras behov;
- g) att förbättra eller vidga barns livskvalitet;
- h) att förbättra kvaliteten i föräldraförmåga.

Verksamheterna kunde vara olika organiserade och utgöra en sidogren av kommunens familjehemsvård, institutionsvård eller barnomsorg (dagmammor). I somliga kommuner hade samma team ansvar för både barn, familjer och placeringar. I andra kommuner var ansvaret fördelat mellan dem som arbetade med familjen (brukaren) och dem som rekryterade och stöttade fosterfamiljen/omsorgspersonen (vårdgivaren). Erfarenheter från kunskapsöversikten kom till direkt praktisk användning i implementeringen av denna nya insats genom att det skrevs en handbok (guide). Det var med utgångspunkt

från kunskapsöversikten, som del två genomfördes, nämligen en ingående studie av fyra kommuner och 60 barn. Studiens syfte var bl a att ta reda på vilka barn och familjer, som fick denna insats, vad de berörda hade för synpunkter på insatsen, både vad avsåg processen över tid och resultaten, hur det blev i praktiken med de vägledande begreppen konsultation och partnerskap, vårdplaner och kontrakt. Syftet var också att identifiera vissa mått på resultat eller effekter (outcome), t.ex. i vad mån familjen hade förblivit intakt, problemen hade förbättrats, det sociala arbetets mål hade uppnåtts och brukarna hade känt att insatsen hade motsvarat deras behov.

De fyra kommuner som undersöktes hade olika befolkningsunderlag vad avser demografiska kännetecken och stad- respektive landsbygdsmiljö och socialtjänsten var organiserad på olika sätt. 60 barn med korttidsvård inkluderades i studien och i den mån det fanns syskon med samma insats var det äldsta syskonet index-barn, d.v.s. ingick i studien. Övriga som ingick i studien var barnets huvudsakliga förälder/vårdnadshavare (main carer), fosterförälder/vårdare (foster carer) och socialarbetare. Alla familjer som fått och accepterat denna familjebaserade korttidsvård från ett visst datum och framåt, tills det blev 60 barn, inkluderades i studien. Intervjuer genomfördes med alla parter, både i början av insatsen och efter nio månader eller kortare tid om insatsen avslutades innan (fosterföräldrarna intervjuade bara vid detta senare tillfälle). Föräldrarna fick också genomföra ett test om 'locus of control' i syfte att se hur de såg på kontrollen över sitt eget liv, i vad mån de hade inre kontroll respektive upplevde sig utlämnade åt yttre faktorer eller andra som bestämde över dem. Förhoppningen var att kunna mäta om känslan av egen kontroll stärktes över tid genom insatsen (empowerment). Barnen fick också genomföra ett test, som mäter depression eller grad av välbefinnande för 8-13-åringar. Därtill gav föräldrarna information om barnet genom det frågeformulär som används i forskningsprojektet 'Looking after children', LAC, som också är känt i Sverige genom Socialstyrelsens "Dartington-projekt" (SoS-rapport 2000:2) numera kallat "Barns behov i centrum" (BBiC).

Forskningsprojektet samlade således in både kvantitativa och kvalitativa data och var inriktat på både processen, vad som hände under tiden, och på resultaten, vad som blev utfallet. Författarna menar att studien är att betrakta som explorativ snarare än utvärderande, eftersom insatsen är så pass ny, och att det därför är försvarbart att den vilar så tungt på barns och föräldrars perspektiv.

Forskningsresultat

Vi avser inte att gå in på resultaten i detalj, utan väljer att lyfta fram vissa aspekter på resultaten, som kan vara av intresse för svenska forskare, som vill undersöka insatsen kontaktperson/-familj. Det kan t.ex. vara rimligt att jämföra dem som får denna insats med dem som får sina barn omhändertagna för samhällsvård istället för att jämföra med befolkningen i stort. I den brittiska undersökningen var det så att de 60 familjerna i undersökningsgruppen (med barn i korttidsplacering) hade socio-ekonomiska förhållanden som på många sätt liknade de familjers, som har sina barn placerade i vård utanför hemmet på heltid (full-time). Det var en överrepresentation av familjer som bor i lägenhet, har låg inkomst eller är beroende av socialbidrag, är socialt isolerade och har bristfälligt praktiskt och känslomässigt stöd i ett naturligt nätverk. Det finns en överrepresentation av ensamstående mammor och hälsoproblem av olika slag. Det är förhållanden som vi känner väl till, när det gäller familjer som är beroende av (behovsprovade) insatser från socialtjänsten i vårt land.

I den aktuella studien om korttidsboende framträder emellertid också skillnader i förhållande till "vanliga" placeringar utanför hemmet (full-time). Svarta barn och barn från andra etniska minoritetsgrupper är underrepresenterade. Barnen är i genomsnitt yngre än i annan placering, 5-9-åringar är den största gruppen och därefter kommer barn som är under fem. I annan vård utanför hemmet är 10-15-åringarna i majoritet och sedan kommer äldre tonåringar. De flesta familjerna var kända av socialtjänsten sedan tidigare, men det var inte för att de misshandlade barnen (och fanns med i child protection register) utan för att de haft olika hjälp- och stödinsatser (family support).

Forskarna har undersökt tillgängligheten, hur och genom vem föräldrar får veta att insatsen finns och hur prövningen går till, vem som bedöms vara berättigad till insatsen. För de föräldrar, som haft tidigare kontakt med socialtjänsten, var det avgörande om denna kontakt varit positiv, och för övriga var barnavårdscentralens (health visitors) engagemang avgörande för om de vågade ansöka om insatsen. Sedan kom socialarbetarens prövning av om barnen kunde definieras som i behov av särskilt stöd (in need) och om de kunde anses komma att fara illa utan denna insats. Föräldrarna var medvetna om dessa kriterier och det gällde för dem att balansera mellan att visa upp sin socialt belastade situation och ändå vilja framstå som omsorgsfulla föräldrar. Deras ångslan och misstänksamhet kunde bara motverkas av

det förtroende de fick för den enskilda socialarbetaren och/eller sköterskan på barnavårdscentralen (health visitor). Forskarna påpekar att det ännu finns mycket att göra för att övertygande visa att socialtjänsten erbjuder stöd till familjer (family support) och inte *bara* skydd för barn som far illa (child protection).

I den nya Children Act 1989 betonas samarbete och barns och föräldrars aktiva medverkan i problemlösning. I den aktuella undersökningen visade det sig att 56 av 60 föräldrar uppfattade sig som fullt delaktiga i beslutsprocessen, vilket förvånade forskarna. Det var fler än vad socialarbetarna uppfattade som delaktiga. Ur socialarbetarnas synpunkt var det tydligt att detta var en insats som främst riktade sig till familjen som en enhet, och syftet var att förhindra sammanbrott i familjen. Enligt socialarbetarna var insatsen i de flesta fall ett svar på föräldrarnas akuta behov och det viktigaste var att stärka deras föräldraförmåga genom att erbjuda dem denna avlastning. Den näst största kategorin utgjordes av familjer med många och varaktiga problem, där insatsen ingick i ett paket av andra stödinsatser. I den tredje största gruppen (en fjärdedel) gällde det relationsproblem mellan föräldrar och barn. Den klart minsta gruppen var den där barns individuella behov avgavs som syfte, t.ex. barns behov av en fadersfigur.

Föräldrarnas värderingar av utfallet ställdes i undersökningen i relation till deras förväntningar i starten. De hade förväntningar om återhämtning, tid för sig själva, möjlighet att hinna med eftersatta vardagsuppgifter, få tid med sina andra barn eller med sin partner eller med eget umgänge samt förväntningar om att barnets beteende skulle förbättras. Föräldrarna hade således många positiva förväntningar, men två tredjedelar av dem hade också farhågor om att barnen skulle tas ifrån dem, att de skulle betraktas som misslyckade föräldrar eller att barnen skulle vända sig mot dem. Vid uppföljningen visade det sig att många av deras positiva förväntningar infriats, att de uppskattade avbrottet och tiden för sig själva eller tillsammans med sina andra barn. Deras syn på stöd hade ändrats, så att de nu inte drog sig för att efterfråga stöd av släktingar och grannar. De hade fått större självförtroende att finna vägar till andra samhällstjänster, t.ex. familjecentral och dagbarnvårdare. Barnens beteende hade inte ändrats, men de klarade barnen bättre. De ansåg att de hade svårare ekonomiska problem, vilket forskarna tolkar som att de hade ändrat sina anspråk på högre levnadsstandard. Att större självförtroende kan leda till större insikt om rättigheter och högre anspråk och

större användning av samhällets stödinsatser, är en rimlig tolkning, som kan vara viktigt att ha med sig i andra undersökningar (vår kommentar).

I uppföljningen av det sociala arbetet gör forskarna en hel del iakttagelser, som inte är främmande för en svensk läsekrets. Det visade sig att socialarbetarnas uppföljning inte alltid genomfördes så väl som lagstiftarna tänkt sig och reglerna föreskrev. Det var heller inte alltid som man vände sig till barnen, varken talade med dem eller skrev brev till dem. Även om många var stora nog att läsa själva. Det var uppenbara slarv med avslutningen och bristande insikt om att en serie av dylika korttidsvistelser i ett familjehem kunde betyda så mycket för barnen att det behövdes en genomtänkt avslutning, som barnen var delaktiga i.

Som komplement till intervjuerna fick föräldrarna skatta insatsen på en femgradig skala, från utmärkt till mycket dålig respektive väl motsvarat behoven till inte alls. Deras skattningar av insatsens kvalitet överensstämde förvånansvärt väl med socialarbetarnas motsvarande skattning av i vad mån syftet med insatsen uppnåts. Föräldrarna fick också skatta sin socialarbetare på en motsvarande skala, såväl i starten som vid uppföljningen. Att skattningen blev lägre vid uppföljningen tolkar forskarna som att föräldrarna i början överskattade socialarbetarens hjälp, de var i kris och mycket tacksamma. Efter hand blev de mer realistiska och socialarbetarens betydelse minskade, även om föräldrarna fortfarande var positiva.

Användningen av enkla, femgradiga skalor som komplement till intervjun tycks vara en god idé (vår kommentar). Föräldrarna fick också skatta fosterföräldrarna i fem dimensioner, hur lättillgängliga, ärliga, förstående, hjälpsamma och pålitliga de uppfattades (approachability, honesty, understanding, helpfulness, reliability). Föräldrarnas skattningar var överlag mycket positiva och forskarna konstaterar att fosterföräldrarna här inte sågs som rivaler utan som samarbetspartners på ett helt annat sätt än vad studier om "heltidsfosterföräldrar" visat (jfr Andersson 1992). Föräldrarna aktade fosterföräldrarna högt och uppskattade deras vänlighet och omtänksamhet om både barnen och dem själva. De uppskattade att fosterfamiljen bodde nära och att man kunde komma dit med allmänna transportmedel. I en del fall gick deras och fosterfamiljens barn i samma skola och man handlade kanske i samma affär. Det fanns en närhet, som uppfattades som stöd, och var långt ifrån känslan av att det handlade om att "rädda barnen" från olämpliga föräldrar, påpekar forskarna.

Vilka blev då korttidsfosterföräldrar? De var vanligen (oftare än familjer i allmänhet) två föräldrar, som levde tillsammans. De var äldre än barnens föräldrar men yngre än "vanliga" fosterföräldrar och hade i större utsträckning egna jämnåriga barn. Deras inkomstnivå var inte särskilt hög, om man jämför med riksgenomsnittet, men högre än "klientfamiljernas". Många hade erfarenhet av hårdare tider och kunde känna empati med barnens föräldrar. Avståndet i livsstil var inte större än att den kunde utgöra en rimlig ambitionsnivå för barnens föräldrar. Deras motiv att bli korttidsfosterföräldrar var en önskan att hjälpa barn i svåra situationer och (framför allt för fostermodrarna) även ett yrkesmässigt intresse för barn. Hälften nämnde även en önskan att hjälpa föräldrar i svåra situationer (under stress). De flesta insåg att deras altruism var kombinerad med önskan om förstärkt inkomst, påpekar forskarna.

Varje placering av barn utanför hemmet kan leda till konflikt mellan barns och föräldrars behov. Därför måste varje diskussion om barns perspektiv relateras till anknytningsteori (attachment theory), menar forskarna. Det fanns barn, som var oroliga för hur deras frånvaro från hemmet påverkade syskon och föräldrar, och det fanns barn, som kände hemlängtan. 15 av de 41 äldre barnen (över fem år) var mycket positiva till sin korttidsfamilj, åtta av dem kände familjen sedan tidigare, eftersom de varit dagbarn där. 17 av de 41 äldre barnen (de som intervjuades) kände inledningsvis oro inför placeringen, en oro som kan stillas av att de förstår varför placeringen är nödvändig och får vara med och ge sina synpunkter på arrangemangen. Forskarna påpekar dock att det kan vara en balansgång för föräldrar och socialarbetare mellan att fråga barn och behålla vuxenansvaret. Att konsultera barnen är en uppgift för socialarbetarna, men hur det skulle gå till var de osäkra på.

Att ge information är *en* sida av konsultation och det hade nästan alla barnen i studien fått, enligt egen uppgift. En annan sida är att ge dem tillfälle att säga sina synpunkter och tala om sina upplevelser och på det sättet påverka beslut. Det var sällsynt, mer sällsynt enligt barnen själva än enligt de vuxna. Det var tydligt att barnen framför allt hade uppfattat insatsen som avlastning för föräldrarna, ett avbrott från arbetet att ta hand om dem. Oberoende av hur positiva barnen var till insatsen, saknade de flesta sin familj och hade hemlängtan, men hälften av dem höll det för sig själva och talade inte heller med sina föräldrar om detta. Få talade med kamrater om att de hade korttidshem och forskarna påpekar det sorgliga med att så många barn inte

ville att kamrater skulle veta det. Det negativa med korttidsvistelsen kunde vara bråk med andra barn i fosterfamiljen, vilket var värst, men också att vara hemifrån, tidigare läggtider, inte se på TV i sängen, olika matvanor, inga föräldrar att gå in till på natten. De äldre barnen saknade sina helgrutiner hemma, gå på stan, shoppa, träffa kamrater. Positiva erfarenheter övervägde dock, som att fosterföräldrarna hade tid för dem, de fick individuell uppmärksamhet, fick ett avbrott hemifrån, fick göra andra saker, tillfälle till lek och aktiviteter.

Vid uppföljningen ansåg alla barn utom tre att avbrotten hade hjälpt deras föräldrar och tre fjärdedelar av de större barnen ansåg också att det hade hjälpt dem personligen: De hade haft det bra i fosterhemmet; de kände sig lyckligare; de hade haft ett avbrott från oron hemma; avbrotten hade gjort det lättare hemma. De flesta barnen hade trivts allt bättre efter hand, men det är viktigt, påpekar forskarna, att socialarbetarna har kontakt med barnen, så att de har någon att prata med om den stress de kan känna i placeringen. Socialarbetarnas tolkning av sin lagstadgade uppgift att konsultera barnen, var enligt forskarna, oklar och ofokuserad. Att avsluta en kontakt är en viktig uppgift i alla sociala interventioner, men det var tydligt, säger forskarna, att det inte alls är något som man satsar på i denna typ av korttidsvård.

Sammanfattning

Det brittiska begreppet 'respite care' associeras i hög grad till den form av avlastning, som föräldrar och anhöriga kunde få i omsorgen om utvecklingsstörda barn. När barn med sociala problem och barn med utvecklingsstörning nu inte längre omfattas av olika lagar utan deras rättigheter tillgodoses av en gemensam lag, *Children Act 1989*, är det meningen att alla barn som har behov därav (children in need) ska få möjlighet till korttidsvistelse, som inte bara ska vara avlastning för föräldrarna utan också till gagn för barnen. Det betyder att begreppet 'respite care' i detta sammanhang har ersatts med begreppet 'short term accommodation' och detta korttidsboende bör för barns del vara i en familj, hos en 'foster carer'. Lagen har nu varit i kraft i ett decennium och denna nya möjlighet att använda korttidsboende i familj som stöd och avlasning för barn med särskilda behov, inte bara barn med utvecklingsstörning, har börjat bli känd och accepterad.

Den brittiska forskare som skrivit mest om detta är Jane Aldgate och hon har

bl.a. gjort en kunskapsöversikt och genomfört en undersökning, där 60 barn med erfarenheter av denna form av korttidsboende intervjuats jämte deras föräldrar, fosterföräldrar (de som ger denna vård, 'carer') och socialarbetare. Resultaten är förvånansvärt lika de resultat som framkommit i svenska undersökningar vad gäller olika berörda parter inställning till insatsen. Det finns tillräckligt många jämförelsepunkter för att det ska vara angeläget och inspirerande att återvända till denna undersökning inför uppläggnings av kommande svenska studier av insatsen kontaktperson/- kontaktfamilj.

Kapitel 7. Sammanfattning och diskussion

Kunskapsöversiktens avgränsningar

Denna rapport har framför allt handlat om insatsen kontaktperson/-familj för barn och unga enligt Socialtjänstlagen (SoL). Det är en insats som ökat i betydelse för varje år, alltsedan den infördes i den nya lagstiftningen (i kraft sedan 1982) och omfattar i dagsläget cirka tio per 1000 barn och unga i åldern 0-20 år (någon gång under ett år). Ungdomar i ålder 15-20 år kan få kontaktperson enligt Lagen med särskilda bestämmelser om Vård av Unga (LVU), men då är skälet den unges eget (oacceptabla) beteende och insatsen sker med tvång, om än i öppenvård (s.k. mellantvång). Detta har dock förblivit en mycket marginell insats, som knappast används och heller inte berörs i denna rapport. Man kan få kontaktperson eller stödperson som vuxen och enligt flera olika lagar, men det är inte heller något som vi gått in på.

Vi har inte heller gått närmare in på den typ av kontaktperson, som man kan få enligt Lagen om Stöd och Service till vissa funktionshindrade (LSS) om man har ett psykiskt funktionshinder – oavsett ålder. Det är vanligt att ungdomar med utvecklingsstörning, som flyttar hemifrån till gruppboende eller egen lägenhet, får en kontaktperson. I yngre åldrar är det vanligare att de beviljas korttidsvistelse utanför hemmet och denna korttidsvistelse sker då lämpligen i stödfamilj. Det finns likheter mellan dessa insatser enligt LSS och kontaktperson/-familj enligt SoL, men vi har valt att inte fördjupa oss däri. Med tanke på bristen på forskning och utvärdering i båda fallen, skulle det bli mer en jämförelse mellan lagars intentioner än mellan insatsers innehåll och effekter.

Som framgår av utblickarna mot Norge, Danmark och Storbritannien är det inte självklart att personer med utvecklingsstörning och andra funktionshinder har en särskild "rättighetslag", det är snarare unikt för Sverige. Det finns också andra skillnader mellan lagar, som man måste beakta om man vill göra jämförelser mellan barnavårdsinsatser i olika länder. I Sverige och Danmark omfattas alla åldrar av Socialtjänstlagen/Serviceoven. I Norge och i Storbritannien finns en barnavårdslag, som omfattar *alla* barn. Det sågs som en framgång för barn i England och Wales när den nya barnavårdslagstiftningen, Children Act 1989, inkluderade *alla* barn. Det var då som barn med sociala problem också fick tillgång till den typ av *respite care*, som dithills varit

förbehållet barn (eller snarare föräldrar till barn) med svåra handikapp. Under namn av *short-term accommodation* har denna insats vissa likheter med användningen av kontaktfamiljer enligt Socialtjänstlagen (SoL). Vårt intryck är dock att den svenska insatsen inte alls möts av samma motstånd och rädsla för stigmatisering och att det inte är relevant för svenska förhållanden att ha en noggrann regleringen av tidsintervaller för att inte barnen ska hamna i långtidsvård.

Det finns förvisso insatser i andra länder och insatser enligt andra svenska lagar, som har intentioner liknande dem för insatsen kontaktperson/-familj för barn och unga enligt Socialtjänstlagen (SoL). Det är förunderligt att finna att de alla har det gemensamt att de i förhållandevis ringa grad omfattas av forskning och utvärdering. I våra kontakter med forskare i vårt land såväl som i andra länder har vi fått bekräftat att sociala insatser som ryms under begrepp som "family support", stöd och hjälp, "öppenvård" inte alls omfattas av lika stort forskningsintresse som insatser som ryms under begrepp som "child protection", kontroll, "samhällsvård" (dygnsvård på institution eller i familjehem). Vad detta beror på kan man fundera över. Blir denna typ av insatser ointressant på grund av den förhållandevis positiva inställningen bland såväl brukare som professionella? Är den ointressant för att den inte hotar professionella intressen? Är flexibiliteten i användningen alltför svårfångad? Är den alltför "vardaglig" till sitt innehåll? Är den ointressant för att den på grund av sin låga kostnad inte hotar kommuners ekonomi? Är det ingen utmaning att närmare undersöka insatsen, därför att massmedia inte gått i spetsen med kritisk granskning?

Vi har i denna rapport använt oss av de forsknings- och utvärderingsrapporter vi kunnat finna, vilket framgår av kapitel 3. Vi har på grund av det magra utbudet också använt oss av uppsatser på C- och D-nivå inom universitetsutbildningar, vilket framgår av kapitel 4. Vi hade till en början en ambition att samla in verksamhetsrapporter från alla landets kommuner. Efter att ha samlat in en hel del stencilmaterial med blandat innehåll och av olika kvalitet, bestämde vi oss för att inte använda det. Det är dock uppenbart att det finns variationer mellan kommuner, som det vore intressant att närmare undersöka. Vi har gjort utblickar mot Norge och Danmark i kapitel 5, där det finns jämförbara insatser i myndigheters regi och motsvarande brist på forskning och utvärdering. Utblickar mot Storbritannien i kapitel 6 visar att där finns en jämförbar insats, som visserligen ännu inte omfattar så många barn med sociala problem men

som intresserat forskare. I detta avslutande kapitel sammanfattar vi och reflekterar över vad vi fått veta om den svenska insatsen kontaktperson/-familj och om dess brukare, d.v.s. (de osynliga) barnen och (de stökiga) tonåringarna, (den närvarande) modern och (den frånvarande) fadern.

Vad får veta vi om Insatsen?

Vi kan utifrån det underlag vi har göra den gissningen att av alla de barn och unga, som omfattas av någon insats från socialtjänsten har cirka en tredjedel insatsen kontaktperson/-familj. Den nationella statistiken är otillförlitlig när det gäller öppenvårdsinsatser av olika slag, men vi vet att insatsen kontaktperson/-familj omfattar ca 10 per 1000 barn och unga (0-20 år), vilket gör den till socialtjänstens vanligaste barnavårdsinsats. Kontaktfamilj och kontaktperson särskiljs inte i nationell statistik utan betraktas som en och samma insats. Detta kan vara rimligt med tanke på att det är en flexibel insats, som inte är omgärdad av klara och begränsande regler utan kan anpassas till behov och önskemål. Att två – generellt sett – tämligen olika insatser betraktas som en och samma leder dock till viss otydlighet, när man ska försöka förstå vilka behov och önskemål det är frågan om och hur insatsen uppfattas av olika berörda parter.

I social praktik och dagligt tal tycks emellertid begreppen kontaktfamilj och kontaktperson särskiljas. Begreppet kontaktfamilj innebär då att barnen regelbundet bor över hos kontaktfamiljen och ingår i dess vardagsliv, både för att ge modern (och möjligen tonårsdottern) avlastning och för att kompensera barnen för brister i hemmiljön. Begreppet kontaktperson visar istället att det är en enskild person som ger stöd, aldrig till förskolebarn men ofta till barn i skolåldern och särskilt ofta till tonåringar. Kontaktfamilj kan avse barn i alla åldrar (0-18/20) men är vanligast för barn som ännu inte blivit tonåringar. Att ha kontaktperson betyder att behovet inte har definierats som ett behov av att ingå i en (annan) familjegemenskap utan behov av stöd för att klara livet utanför familjen, i skola och fritidsmiljö. I båda fallen kan skålen relateras till bristande socialt nätverk men framför allt till fadersfrånvaro. I det förra fallet finns ingen pappa som kan avlasta modern genom att ta hand om barnet i hemmet och i det senare fallet finns ingen pappa som kan vara en förebild för barnet eller den unge, när han eller hon står i begrepp att orientera sig i världen utanför hemmet.

Vi har visst underlag för att göra gissningar beträffande hur insatsen kontaktperson/-familj förhåller sig till sådana variabler som klass, kön, etnicitet, ålder, stad/landsbygdsmiljö. Det är inte alls säkert att det finns några större klasskillnader mellan dem som får insatsen (klientfamiljen) och dem som utgör insatsen (kontaktfamiljen). Det är betydligt säkrare att det finns skillnader i familjesammansättning. De som får insatsen är vanligen ensamstående mödrar med barn (eller *egentligen* barn med ensamstående mödrar) och de som ger insatsen är vanligen en "fullständig" familj med mamma-pappa-barn, även om det är mamman i kontaktfamiljen som engagerar sig mest i uppdraget. Vad beträffar kontaktpersoner är det vanligare (än beträffande kontaktfamiljer) att män engagerar sig i uppdraget. Ett återkommande tema är att yngre barn behöver tillgång till en "vanlig" familj och äldre barn och tonåringar behöver stöd utanför familjen. Det tycks vara så, på olika håll i landet, att kontaktfamiljerna bor i förhållandevis mer landsortsbetonad miljö än klientfamiljerna, något som kan gynna barns intresse för djur och natur. Kontaktpersonerna tycks däremot oftare finnas i ungdomarnas tätorts- eller stadsmiljöer. Även om det i lagens intentioner förekommer tankar om att insatsen skulle kunna vara till stöd för invandrarfamiljers och invandrarungdomars integrering i det svenska samhället, tycks det inte alls ha blivit så. Barn och unga som är födda utomlands eller har en eller två föräldrar som är födda utomlands är snarast underrepresenterade. Denna underrepresentation står i motsats till den överrepresentation som återfinns i vård utom hemmet (och är särskilt stor i sluten ungdomsvård).

Av alla tillgängliga rapporter att döma tycks kontaktperson/-familj vara en insats med förvänsansvärt positiva förtecken ur alla berörda parter perspektiv, även om de olika parterna anger (delvis) olika motiv för att vara nöjda. Vi har inte i vårt kunskapsunderlag kunnat finna att insatsen är kopplad till kontroll och disciplinering eller upplevs som sådan. Kanske har banden till dess historiska bakgrund i barnavårdsmannainstitutionen och i övervakning enligt barnavårdslagen kapats och den nya lagens intentioner förverkligats i det avseendet? Det tycks inte vara någon sparsamhet i hur länge insatsen får fortgå, utan den fortgår så länge alla är nöjda och avslutas när barnen blir större eller inte vill längre, när föräldrarna/mamman inte längre är nöjd eller inte tycker det fungerar som hon tänkt sig. Det är inte helt lätt att komma in i

systemet, men när man väl är där kan insatsen pågå i många år – om inte kontaktpersonen/-familjen heller har några invändningar.

Vad får vi veta om barnen och ungdomarna?

Av de vuxna, såväl av barnens mammor som av kontaktpersoner/-familjer och socialsekreterare, får vi veta att det är bra för barnen att lära känna andra vuxna och att få andra förebilder. Dessutom är det roligt för dem att få delta i kontaktfamiljens aktiviteter eller göra aktiviteter tillsammans med sin kontaktperson. I *Konventionen om barnets rättigheter* är definitionen på barn 0-18 år, men för att förstå barns förhållande till insatsen kontaktperson/-familj är det rimligt att följa vardagsbegreppen *barn* för 0-12-åringar och *ungdomar* för 13-18-åringar, eftersom det allmänt sett framträder en del väsentliga skillnader. Vi utgår då ifrån att det vanligaste är att barn har kontaktfamilj och ungdomar har kontaktperson. I båda fallen gäller att de får lära känna andra vuxna och får andra förebilder, men barnen är en del av en familj med problem och ungdomarna har själva problem.

I rapporter och uppsatser framkommer inte att barnen själva har problem, när de får en kontaktfamilj. Det är deras mammor som har sociala och/eller psykiska problem av olika slag och behöver avlastning, d.v.s. få vila sig från barnen, få andrum för att samla kraft att orka med dem och/eller få tid att ägna sig åt andra familjemedlemmar, medan barnen är borta under vissa regelbundet återkommande veckoslut. När det gäller *relationen* till sitt barn uppger mammorna enligt Stockholmsundersökningen (Sundell et al 1994) i stora drag samma slags problem som mammor utan social problematik uppgivit i andra undersökningar, t.ex. svårigheter att rätta till, sätta gränser, ha tillräckligt tålamod. Det är inte stöd i barnens fostran som mammorna vill ha utan snarare tryggheten att veta att barnen har det bra, när de är hos sin kontaktfamilj. Att barnen har ett eget behov av stöd framkommer enligt flera källor, även om olika vuxna parter uttrycker det i olika hög grad. De behöver stöd på grund av att de har den familiesituation de har, inte på grund av egna problem. Även barnen själva uttrycker att det är mammas behov av avlastning, lugn och ro, avkoppling som är motivet till att de har kontaktfamilj, i den mån de kan ange något motiv eller vet att socialtjänsten är inblandad. Det hindrar inte att de kan tycka det är roligt att få åka till sin kontaktfamilj

och att de trivs bra där, även om de poängterar att de har det bra hemma också (och kanske ibland grips av hemlängtan).

I två uppsatser och en rapport framkommer att det inte bara är ensamstående mammor (undantagsvis pappor) som behöver avlastning utan också fosterföräldrar. Eva-Marie Karlsson (1999) fann att tre av 20 aktuella fall med kontaktfamilj var fosterbarn, d.v.s. det familjehem som de bodde i behövde regelbunden avlastning. Peter Rydén (1998) nämner att (vid en viss tidpunkt) Trollhättans kommun hade 43 barn med kontaktfamilj, därutöver 10 barn i familjehem som också hade kontaktfamilj, vilket är en ganska hög andel (vår kommentar). När Karin Lindén (2001) tittade närmare på varför några barn var både familjehemsplacerade och hade kontaktfamilj, visade det sig att det fanns barn, som hade kvar sin (tidigare) kontaktfamilj för att lättare kunna upprätthålla kontinuerlig kontakt, dock glesare kontakt än för andra barn med kontaktfamilj. Det finns således både uppgifter som tyder på att det är för fosterföräldrarnas skull (avlastning) och för det familjehemsplacerade barnets skull (fortsatt kontakt med viktiga vuxna). Det finns skäl att närmare undersöka hur det förhåller sig därmed.

De uppsatsförfattare som läst sociala akter finner inte att socialsekreterare samtalat med barnen eller att deras behov dokumenterats, möjligen har behov formulerats i termer av behov av att vara i en vanlig familj och behov av en manlig förebild (d.v.s. behov av just den föreslagna insatsen, vår kommentar). Efter att ha läst samtliga aktuella akter i en kommun konstaterar t.ex. Annika Börjesson och Christine Held (1994) att de inte i någon akt kunde finna att socialsekreteraren talat med barnen och noterat deras synpunkter. Kristina Nygaard (2000) läste också alla aktuella akter i en mindre kommun och drar slutsatsen att barn inte framställs som egna personer med egna behov förrän i tonåren. Av andra uppsatser framgår att barnen inte är med på möten och att de får bristfällig information om insatsen och inte direkt av socialsekreteraren utan via mamman. Kan vi våga påstå att barnen inte görs delaktiga och inte får inte komma till tals, att andra avgör deras bästa utan att informera dem eller ta reda på deras inställning? Även om detta är ett alltför bryskt påstående är det tydliga tecken i denna riktning, som inte är förenligt med socialtjänstlagen – eller *Konventionen om barnets rättigheter* (1990).

Vad får vi då veta om tonåringarna? Några fortsätter att åka till den kontaktfamilj, som de redan känner sedan flera år tillbaka. De flesta, som får

kontaktperson i tonåren, får det på grund av egna problem eller problem i relationen till sina föräldrar (vanligen ensamstående mamma). I Kristina Nygaards (2000) kategorisering av förekommande problem, efter genomgång av samtliga 27 akter med insatsen kontaktperson/-familj, var det bara för tonåringar som det noterats att de hade konflikter med föräldrar, att de utsatts för misshandel och sexuella övergrepp eller hade eget missbruk och kriminalitet. Enligt Eva Soukas (1996) menar socialsekreterare att kontaktperson tillsätts när ungdomar börjar uppfattas som besvärliga och har problem i skolan, är provocerande och utagerande mot sin omgivning. Då kan det vara bra med en kontaktperson som kan se och förstärka det positiva hos dem. Enligt andra socialsekreterare (Sundling 1997) är det relationsproblem, missbruksproblem och/eller kriminalitet som föranleder tillsättandet av en kontaktperson. Dock påpekas i olika sammanhang att problemen inte ska vara alltför allvarliga. Kontaktpersonens uppgift beskrivs ofta i termer av att vara en "vanlig" medmänniska, som kan ge stöd och hjälp till ett fungerande vardagsliv, vilket inkluderar att delta i meningsfulla fritidsaktiviteter och att inte skolka från skolan.

Ungdomarna själva tycks i stor utsträckning koppla insatsen kontaktperson till sina egna beteendeproblem, den är till för att de ska sluta skolka, sluta "strula", sluta "hitta på skit". De är bättre informerade än barnen och har själva gått med på insatsen, mer eller mindre motvilligt. De flesta tycks dock vara nöjda med sin kontaktperson, det är bra att ha någon att prata med, som kan lyssna och förstå, och/eller det är bra att göra aktiviteter tillsammans. Det finns tecken som tyder på att tonårsflickorna behöver (eller får) en (annan) kvinna att tala med och vara med, medan tonårspojkarna behöver (eller får) en yngre man att göra saker med, en rad aktiviteter ute i fritidsmiljöer. Det framgår inte särskilt tydligt i vårt kunskapsunderlag att det också finns "misslyckade" erfarenheter, där man slutat träffas eller fått sin kontaktperson utbytt för att man inte trivts tillsammans. Det framgår emellertid att ungdomar är bättre informerade än barn och mer delaktiga i de åtgärder som berör dem samt att de i större utsträckning själva får komma till tals med ansvarig socialsekreterare.

Vi har tidigare nämnt att det finns fördelar med att betrakta kontaktperson/-familj som en insats, eftersom det inte finns klara gränser i dess flexibla tillämpning. Efter att ha försökt sammanfatta vad vi får veta om barnen och ungdomarna börjar vi undra om det ändå inte är två tämligen olika insatser, som i princip – med en rad undantag –

används för olika åldersgrupper och av olika skäl. Det tycks vara så att många kommuner har olika administrativa koder för kontaktperson och kontaktfamilj och att även om så inte är fallet vet varje enskild socialsekreterare hur hon eller han definierar insatsen. Detta framgick också vid ett seminarium, där manuskriptet till vår kunskapsöversikt diskuterades. En av de närvarande socialsekreterarna visade t.ex. på fördelningen mellan kontaktpersoner och kontaktfamiljer, engagerade av socialtjänsten i Landskrona under maj månad 2001. Det var 28 kontaktfamiljer och i 21 fall gällde det barn i åldern 0-12 år och i sju fall ungdomar 13-20 år. Det var även 28 kontaktpersoner engagerade i kommunen och där var proportionerna omvända, åtta barn i åldern 0-12 år och 20 ungdomar i åldern 13-20. Det var ungefär lika många pojkar som flickor, som hade kontaktfamilj (13 pojkar och 15 flickor), medan fler pojkar hade kontaktperson (18 pojkar och 10 flickor). Om man bara ser till dem som hade kontaktperson och var 13-20 år ökar övervikten för pojkar (15 pojkar och 5 flickor). Det skulle vara möjligt att i större skala eller på nationell nivå undersöka fördelningen mellan insatsen kontaktfamilj och kontaktperson och samvariationen mellan ålder och kön. Huruvida det även skulle vara möjligt att utifrån existerande statistik undersöka samvariationen med etnicitet låter vi vara osagt.

Vad får vi veta om föräldrarna?

Det framkommer tämligen entydigt att de barn som har kontaktperson/-familj vanligen lever med en ensamstående förälder, främst sin mamma, medan den andra föräldern, oftast pappan, är helt eller delvis frånvarande. Som exempel kan nämnas Sundells m.fl. (1994) undersökning, där 50 familjer intervjuades, varav 46 bestod av ensamstående föräldrar och 40 av dessa var ensamstående mammor. Det är en klar överrepresentation i jämförelse med Stockholmshushåll i allmänhet, där barn 0-15 år ingår. I Gunvor Anderssons (1992) rapport framkommer att alla intervjuade arbetsledare såg kontaktfamilj som en möjlighet att ge ensamstående mammor avlastning, dock räcker det inte med att vara ensamstående, det gäller ensamstående mammor med sociala problem, som behöver tid för sig själva. I stort sett samtliga C- och D-uppsatser tar också upp det faktum att de flesta barn som får kontaktperson/-familj lever med en ensamstående förälder, vanligen sin mamma. Genomgående beskrivs de ensamstående mammorna som i behov av stöd och avlastning på grund av att de har

litet eller inget stöd alls av barnens pappa och/eller det sociala nätverket. Därtill kommer att de har problem av olika slag. I Stockholmsundersökningen (Sundell m.fl. 1994) framgår det att det i mer än hälften av de 50 familjerna fanns en allvarlig social problematik, t.ex. missbruk eller psykiska problem. I Karin Lindéns (2001) kartläggning av de (84) barn, som hade kontaktfamilj i Botkyrka kommun i maj 1998, var föräldrarnas eller de ensamstående mammornas vanligaste problembakgrund psykosociala problem (familjekonflikter, våld, kriminalitet, socialt utanförskap, allmänt "kaotisk hemmiljö"). Andra problemkategorier var (i rangordning) bristande omsorgsförmåga, missbruk, psykiska funktionshinder och förståndshandikapp.

Inte mindre än 84 procent av föräldrarna (mammorna) i Sundells m.fl. (1994) undersökning upplevde att deras situation har förändrats till det bättre, sedan de fått kontaktfamilj. Det framgår också att den förälder som har den dagliga vården om barnet och den frånvarande föräldern har mycket dålig kontakt. 80 procent av de frånvarande fäderna har ingen eller mycket liten del i barnens uppfostran. Det tycks som om insatsen i de flesta fall tillsätts på mammornas eget initiativ, att de själva ansökt om den. Mammorna ser huvudsakligen positivt på insatsen, även om de riktar viss kritik mot den, som t.ex. önskan om mer stöd för egen del, svikna möten och önskan om bättre uppföljning.

Trots överrepresentationen av ensamstående mödrar finns även intakta familjer (med mamma och pappa), där barnen har kontaktperson/-familj. Det finns knapphändig information om vad det då kan vara för problembakgrund. I Kristina Nygaards uppsats får vi veta att i fyra fall (av 27 barn) handlade det om kontaktfamilj till barn med diagnosen DAMP/ADHD och i tre av dessa fyra fall fanns både mamma och pappa i familjen (vilket är omvända proportioner jämfört med det ovan sagda, vår kommentar). Det vore intressant att närmare ta reda på i vad mån skälen för insatsen skiljer sig i familjer med en respektive två föräldrar.

Vad får vi mer specifikt veta om fadern?

Vad vi främst får veta om fäderna är att de flesta är frånvarande. Sundell m.fl. (1994) visar att socialtjänsten i bara en fjärdedel av fallen hade sökt kontakt med den frånvarande föräldern (vanligen fadern) innan kontaktfamilj tillsattes. Karin Levins (1994) uppsats (som bygger på delvis samma material) visar att 76 procent av de 42

socialsekreterarna inte hade tagit några initiativ till kontakt med barnens fäder, innan kontaktperson/-familj tillsattes. (18 % hade haft kontakt med den andre föräldern och 5 % svarade att det inte visste.) En socialsekreterare i Anna Sjöströms (1995) uppsats menar att kontaktfamilj ofta fyller den funktion, som en närvarande far skulle ha haft. En annan socialsekreterare berättar att hon haft ett ärende, där hon nekat en kvinna kontaktfamilj till sitt barn, därför att den frånskilde fadern gärna ville ha kontakt med barnet.

Även ur barnens eget perspektiv är fadern frånvarande. I Stockholmsundersökningen visar det sig t.ex. att de 28 (av totalt 30) barn, som inte bodde med fadern, rangordnade honom lägre än mamman på sina nätverkskartor – eller placerade honom inte alls på nätverkskartan (vilket gällde en tredjedel av barnen). Två barn i Annika Börjessons och Christine Helds (1994) uppsats förklarar att kontaktfamilj är något som man har när man inte har så bra kontakt med sin pappa. Dessa två barn var de enda av tio barn som visste om att det var en kontaktfamilj, som de brukade vara hos ibland. Peder Eriksson och Erik Lehto (2000) har ett exempel, där en tonårspojke fått kontaktfamilj på grund av brister i kontakten med fadern, som har alkoholproblem. I flera studier framgår det att kontaktperson/-familj använts för att barnet har en bristande eller obefintlig kontakt med sin pappa. Lisbeth Johnsson och Margareta Regné (1999) skriver i sitt forskningsprogram att det ofta finns en kompensatorisk tanke bakom tillsättandet av kontaktperson/-familj, att ge barnet en manlig förebild.

Jenny Ahlmark m.fl. (1998) skriver att fäderna i kontaktfamiljen ofta får en viktig roll som manlig förebild och menar att hans engagemang och positiva inställning därför är av stor vikt. Trots att fäderna i kontaktfamiljerna förväntas ha en stor betydelse för barnen är det ändå ofta mödrarna i kontaktfamiljen, som är de som mest engagerar sig i barnen. Annika Börjesson och Christine Held (1994) fann t.ex. att inget av de tio barn, som de intervjuade, nämnde mannen i kontaktfamiljen överhuvudtaget (och han var heller inte hemma vid intervju tillfället).

Trots föresatser att involvera barnens pappor mer är det inte okomplicerat. Det visar bl.a. Sofia Linderoths och Bo Vinnerljungs (1994) utvärdering av ett projekt i Helsingborg. Syftet med projektet var att nedbringa socialtjänstens insatser för barn och ungdom genom att involvera frånvarande fäder i utsatta barns liv. I projektet ingick 26 barn, som inte hade någon fungerande pappa-barn-kontakt. Vid tiden för utvärderingen

hade projektets arbete lett till tydliga och positiva förändringar för endast fyra barn. För mer än hälften av barnen (14 barn) hade ingen kontakt mellan pappa och barn kommit till stånd. Utvärderarnas slutsats är att projektet hade för höga ambitioner att kunna påverka svåra mellanmännsliga problem i splittrade eller aldrig existerande familjer, där problemen dessutom ofta funnits i många år. Socialarbetarna var överens om att projektet inte kunnat ersätta insatsen kontaktperson/-familj. Emellertid hade deras medvetenhet om den frånvarande pappan ökat och fortsättningsvis glömde de inte bort att i alla ärenden ställa frågor om fäderna. Karin Lindéns (2001) undersökning visar också att det kan röra sig om allvarliga problem, där fäder utgör en fara för övriga familjen genom hot och våld.

Utifrån vårt kunskapsunderlag framstår fadersfrånvaron som ett faktum. Denna frånvaro kan man emellertid betrakta utifrån olika perspektiv. Ur socialtjänstens perspektiv kan det vara enklare att tillsätta en kontaktfamilj än att försöka motivera barnens pappor, som kan uppfattas som ointresserade av barnen och tyngda av egen problematik. Dessutom är det främst mödrarna som socialsekreterarna kommer i kontakt med och således deras berättelse, som de hör och kan förhålla sig till. Därför ser de förmodligen som sin uppgift att bistå barnen och deras mödrar, när fäder försvinner. Ur mödrarnas perspektiv kan det vara skönt att slippa mannen, en man de kanske känner förtvivlan över att vara övergiven av eller lättnad att undslippa. Det faktum att de flesta socialsekreterare är kvinnor, som kommer i kontakt med andra kvinnor i behov av stöd, gör det också sannolikt att de tolkar situationen utifrån ett kvinnoperspektiv. Vad fäderna anser vet vi inte mycket om.

Avslutande reflektioner

Användningen av insatsen kontaktperson/-familj tycks innefatta invanda föreställningar om en normal familj, om moderskap och faderskap, som kan vara av vikt att närmare analysera. Om det egna familjelivet framstår som bristfälligt eller problematiskt på ett eller annat sätt, framhålls insatsen kontaktfamilj som en möjlighet för barnen att erfara normalt familjeliv. Det finns en del forskning om senmodern eller postmodern variation i det familjeliv, som vi av tradition betraktat som "normalt". Frågan är om det vidlåder socialtjänsten otidsenliga föreställningar om normalt familjeliv? Inför talet om ensamstående mödrar, kan man t.ex. ställa sig frågan om det inte finns en annan man i

hushållet än barnets far, eftersom det generellt sett är vanligt med en ny partner. Det tycks vara vanligt att söka en "fullständig" familj som kontaktfamilj, vilket tycks betyda det samma som "normalt" familjeliv. Det vore bra att få veta mer om vad som kännetecknar de familjeliv, som levs i kontaktfamiljer (i motsats till klientfamiljer), och vilka förebilder barnen idealt och reellt erbjuds. Man kan också fundera över varför det (i vår tid) ligger så nära till hands att kritisera socialarbetare för att inte se till att fadern tar sitt ansvar för barnen. Man skulle också kunna se det så att välfärdsstaten står på moderns sida genom att medverka till att hon kan klara sig och barnen utan faderns hjälp. Hon har en lagligt reglerat möjlighet att be socialtjänsten skaffa fram god kompensation för hans frånvaro och ge barnen andra (bättre) manliga förebilder.

Det skymtar också fram invanda föreställningar om barn och ungdomar, pojkar och flickor. Barn är barn och särskiljs vanligen inte som pojkar och flickor före tonåren, de har ungefär samma behov av vanligt vardagsliv och en manlig förebild. I vad mån de faktiskt får en manlig förebild i kontaktfamiljen är mera oklart. I tonåren börjar det skymta fram föreställningar om olika behov hos pojkar och flickor. Det finns troligen schablonuppfattningar om pojkar och flickor, som skymmer blicken för den enskilda individens behov och intressen. Det vore inte bara intressant utan också viktigt att reflektera över och beakta ett genusperspektiv i såväl forskning om som praktisk användning av insatsen kontaktperson/-familj.

Det framgår av intentionerna att kontaktfamilj skulle kunna vara ett medel för invandrarfamiljer att få kontakt med svenska familjer och integreras i det svenska samhället. Om vi går till Nationalencyklopedien finner vi inte ordet kontaktfamilj, men under ordet *kontaktperson* står bland annat: "När det gäller familjer med svårigheter, t.ex. invandrarfamiljer, förekommer även *kontaktfamiljer*, som åtar sig att regelbundet umgås med problemfamiljer och hjälpa till att lösa deras problem" (NE band 11, sidan 286). Det tycks dock i praktiken snarare vara så att invandrarfamiljer är underrepresenterade bland dem som får kontaktfamilj till sina barn (liksom de är underrepresenterade bland dem som är kontaktfamiljer). Studien från Botkyrka (Lindén 2001), som nyligen rapporterats, ger en välkommen insyn i vad insatsen kontaktfamilj kan betyda för barn och familjer med rötter i andra länder. Den ger också en påminnelse om att det finns skillnader mellan t.ex. finska, latinamerikanska, afrikanska och asiatiska familjer. Hon lämnar över frågor att gå vidare med, t.ex. varför turkiska barn är

underrepresenterade medan det är betydligt vanligare för afrikanska barn att ha kontaktfamilj. Det tycks oss vara av yttersta vikt att reflektera över och beakta ett etnicitetsperspektiv i såväl forskning om som praktisk användning av insatsen kontaktperson/-familj.

Av alla tillgängliga rapporter att döma tycks kontaktperson/-familj vara en insats med förvånansvärt positiva förtecken ur alla berörda parterers perspektiv, de är nöjda med insatsen även om de olika parterna anger (delvis) olika motiv för att vara nöjda. Vi har inte kunnat finna att insatsen är kopplad till kontroll och disciplinering eller upplevs som sådan. Kanske har banden till dess historiska bakgrund i tidigare barnavårdslagstiftning kapats? Kanske har Socialtjänstlagen lyckats i sina intentioner att erbjuda hjälp och stöd på frivillig grund, så att insatsen kontaktperson/-familj faktiskt ger ett omtyckt och efterfrågat stöd och inte upplevs som stigmatiserande (såsom antyds beträffande 'respite care' i Storbritannien)? Vi vet dock för lite om detta. Kanske ensamstående mammor med sociala problem går med på att barnen får en kontaktfamilj för att det är bättre än att riskera att de omhändertas? Kanske "struliga" ungdomar går med på att få en kontaktperson för att inte något "värre" ska hända? Det finns dock inte underlag för att påstå att socialsekreterare sätter in insatsen för att ha kontroll, eftersom de snarare tycks tappa kontrollen, sedan de väl förordnat en kontaktperson/-familj. Eller har de bara överlämnat kontrollen till andra? Det är en svår fråga, som man kanske inte behöver gå närmare in på så länge alla är nöjda?

Det kan skönjas en oklarhet i frågan om kontaktpersoners/-familjers arbetsbörda. Det finns socialsekreterare som anser att insatsen alltmer kommit att omfatta barn och ungdomar med svåra problem och sätts in som alternativ till omhändertagande. Å andra sidan uppger klientmammor t.ex. i Stockholmsundersökningen förhållandevis alldagliga problem. Av aktstudier att döma är de barn, som får kontaktfamilj före tonåren, inte särskilt problematiska. Det finns i vårt kunskapsunderlag inte fog för att påstå att kontaktpersoner/-familjer själva anser att de får ta hand om ohanterliga eller alltför tunga problem. Det finns en motsättning i olika berörda parterers upplevelse av problemtyngd samtidigt som det från socialtjänstens sida ända sedan begynnelsen har funnits farhågor om att kontaktpersoner/-familjer får ta hand om allt svårare problem. Det synes oss viktigt att ta reda på mer om hur berörda kontaktpersoner/-familjer själva ser på sitt uppdrag.

Det är rimligt att tänka sig att när förebyggande insatser av typ kontaktperson/-familj ökar i omfattning, blir det en motsvarande minskning av antalet placeringar av barn och unga i samhällsvård (institution och familjehem). Detta tycks dock inte vara fallet. Tommy Lundström och Bo Vinnerljung (2001) visar i sitt kapitel i antologin *Välfärdstjänster i omvandling* att antalet omhändertaganden av tonåringar i dygnsvård ökat kraftigt under 1990-talet *samtidigt* som antalet förebyggande åtgärder ökat. Det har blivit "mer av allt" (s. 319). När det gäller omhändertaganden finns ett antal kommuner som ligger högt både 1990-1993 och 1994-1997 (som är de två tidsperioder som jämförs). Där går det att finna ett relativt tydligt mönster, att det samvarierar med variabler som förort till storstad, hög utbetalning av socialbidrag, stor andel ensamstående kvinnor med barn och hög andel utomnordiska invandrare. När de tittar närmare på de enskilda kommuner, som har hög andel kontaktpersoner/-familjer, finner de bilden svårare att tolka. Det är inte samma dominans av Stockholmsförorter, som beträffande omhändertaganden, och inte heller samma starka samband med socioekonomiska förhållanden. "Det verkar med andra ord inte vara samma typ av bakgrundsförhållanden som hänger ihop med kontaktperson/familj som med påbörjade omhändertaganden" (s. 321). De finner heller ingenting som talar för att låg andel omhändertaganden har samband med hög andel kontaktpersoner/-familjer. En möjlig förklaring till det svaga sambandet och det faktum att kontaktmannaskap inte lika tydligt som omhändertagande hänger ihop med strukturella förhållanden kan, enligt författarna, vara att kontaktperson/-familj i högre grad än omhändertagande är beroende av det lokala utbudet. Frågan om förhållandet mellan förebyggande insatser av typ kontaktperson/-familj och mer ingripande åtgärder av typ omhändertagande för samhällsvård, finns det således anledning att närmare undersöka.

Kontaktperson/-familj betraktas som en förebyggande insats. För att kunna undersöka i vad mån den faktiskt är förebyggande gäller det att först definiera vad den är tänkt att förebygga. Richard Barth (1991) beskriver det svenska "Contact Family Program" som primärt förebyggande, men vi ser det snarare som en tertiärt förebyggande insats (Caplan 1964), som är ägnad att begränsa redan existerande problem på individnivå. När en familj med barn eller en tonåring får denna insats, finns redan definierade problem och tanken är vanligen att genom insatsen förebygga att det blir ytterligare problem och/eller lindra de problem som redan finns. Det från medicinskt

språkbruk lånade begreppet förebyggande insats är kanske inte helt adekvat i detta sociala sammanhang, där det är betydligt svårare än inom medicinen att finna "rätt" medel att förebygga framtida hot (jfr väl utprovat vaccin mot definierad sjukdom). Därtill finns det inom den nyare barndomsforskningen (se t.ex. Andersson 2000) en kritik mot att vara så inriktad på att barn ska förberedas för ett välartat vuxenliv att man underskattar barndomens värde här och nu, medan den pågår. Kanske är det lämpligare att beteckna insatsen kontaktperson/-familj som en stödsinsats här och nu, istället för att se den som en investering för att förebygga problem i en oförutsägbart framtid? Det kan vara värt att fundera över detta, innan man bestämmer sig för vilka kriterier som ska användas i utvärdering av insatsens resultat eller effekter.

När det gäller val av teoretiskt perspektiv på insatsen är det inte ovanligt att använda utvecklingspsykopatologi, mest känd för forskning om risk- och skyddsfaktorer. Av resultat med utgångspunkt i denna forskningstradition framgår vilka skyddsfaktorer, som kan ge utsatta barn ökad motståndskraft (resilience) inför svårigheter och umbäranden (Rutter 1990, 2000; Werner 2000; Werner & Smith 1992; se även Lagerberg & Sundelin 2000). Där betonas t.ex. betydelsen av att ha en god relation till någon annan vuxen utanför familjen, att det finns personer i närmiljön som kan ge socialt stöd och vara alternativa förebilder, att ha ett fritidsintresse eller en hobby och tillgång till samhällets stödsystem. Genom samhällets stödsystem kan barn och unga i vårt land få en kontaktfamilj eller en kontaktperson och därigenom en god relation till en annan vuxen utanför familjen, som ger socialt stöd, är alternativ förebild och engagerar barnet eller den unge i fritidsintressen. I vad mån det faktiskt blir så och hur länge det får fortgå, vet vi dock inte så mycket om. Vi vet att insatsen kan fortgå i många år, men vi har ingen systematiserad kunskap om när, på vilket sätt och varför den avslutas. Vi vet inte heller i vad mån kontakter fortsätter efter det att insatsen formellt avslutats, även om det i tidigare intentioner formulerats en förhoppning om att kontakter ska fortsätta som vänskapsrelationer.

Det är också vanligt att anlägga ett nätverksperspektiv på insatsen. Det finns dock olika sätt att definiera nätverk och det är inte helt klart i vad mån barnens pappor ingår i familjen eller i nätverket. Mormödrar betraktas tämligen entydigt som en del av nätverket. Det finns en tanke om att kontaktpersoner/-familjer ska kompensera för brister i klientens eget nätverk. Det är då rimligt att ta reda på hur familjens, barnens och

ungdomarnas nätverk ser ut, för att veta vad som behöver kompenseras. Kanske är det, som Johan Klefbeck och Terje Ogden (1995) påpekar, en viss begreppsförvirring som gör att man ibland talar om socialt stöd som om det vore nätverk, ibland om vilka transaktioner som finns kring en person. Man kan skilja på det primära nätverket (umgängeskretsen som först mobiliseras när barn hamnar i kris) och det sekundära nätverket (professionella personer som kommer in i ett senare skede). Ju mer det primära nätverket drar sig tillbaka, desto mer inflytande får det sekundära nätverket. Riktningen på interaktionen inom ett nätverk är också viktigt, vilket bl.a. Gunnar Forsberg och Johan Wallmark (1998) påpekar. Det kan vara enkelriktade eller reciproka kontaktlänkar, där de enkelriktade bland annat exemplifieras med relationen mellan socialarbetare och klient och de reciproka med vänner, grannar och arbetskamrater. Vi kan konstatera att insatsen kontaktperson/-familj är aktuell när det primära nätverket är glest och inte kan ge barn, unga eller familjer det sociala stöd, som de behöver i bekymmersamma situationer eller utsatta positioner. Det handlar då oftare om hur det primära nätverket kring mamman ser ut (om hon har stödjande mamma och systrar) än hur det ser ut kring pappan. Barnens och ungdomarnas eget nätverk glöms lätt bort. En intressant fråga i detta sammanhang är huruvida kontaktpersoner/-familjer kan komma att ingå i det primära nätverket för de familjer, barn och ungdomar, som ingår i deras uppdrag? Kan de ha reciproka kontaktlänkar till varandra? Sådana förhoppningar uttalas i intentionerna och vi tror, utifrån vårt kunskapsunderlag, att det kan vara möjligt.

Mycket talar för att insatsen inte kan förstås utan att beakta *interaktionen* mellan de barn, unga och familjer, som brukar insatsen, och de kontaktpersoner och kontaktfamiljer, som utgör insatsen, samt de socialsekreterare, som beslutar om insatsen. Om vi därtill betänker att det finns stora skillnader mellan socialkontor och kommuner, mellan stad och landsbygd, är det adekvat att anlägga ett utvecklingsekologiskt perspektiv, vilket ibland görs. Enligt detta teoretiska perspektiv är det viktigt att se till interaktionen mellan mikro-, meso-, exo- och makrosystem (se t.ex. Bronfenbrenner 1993; Garbarino & Ganzel 2000). På mikronivå ingår barnet i olika närmiljöer (settings) såsom familjen, skolan, kamratgruppen och (som här) kontaktfamiljen. På mesonivå finns samarbetet eller interaktionen mellan närmiljöer, t.ex. mellan barnets familj och kontaktfamiljen, en interaktion som kan vara nog så viktig för barnet som relationerna *inom* respektive närmiljö. På exonivå finns t.ex.

socialkontoret och socialsekreteraren, som inte direkt finns med i barnets närmiljö men vars beslut och handlingar påverkar och påverkas av förhållandet mellan barnets närmiljöer (t.ex. hur samarbetet fungerar mellan familj och kontaktfamilj). Indirekt påverkar detta barnets situation i respektive närmiljö. Socialtjänstens organisation och insatsers utformning ser olika ut i olika kommuner (lokala förhållanden som hör hemma på exonivå), dock i ständig interaktion med nationell lagstiftning och övergripande samhällsförhållanden (på makronivå). Bronfenbrenner åskådliggör sin utvecklingsökologiska modell med bilden av ryska dockor, som omsluter varandra. Andra har åskådliggjort modellen med hjälp av koncentriska ringar, där barnet i sitt mikrosystem finns innerst och ytterst är omslutet av makrosystemet. Bronfenbrenner menar att det är angeläget att bedriva forskning med utvecklingsökologiskt perspektiv och att det är möjligt att göra detta utan att göra avkall på vetenskaplig noggrannhet. Det är därvid lika viktigt att studera interaktionen *mellan* system som vad som sker *inom* respektive system. Jane Aldgate och Marie Bradley (1999) menar också att det utvecklingsökologiska perspektivet lämpar sig väl som teoretisk utgångspunkt för den brittiska motsvarigheten 'respite care' eller 'short-term accommodation'.0,

Om man funderar över vad som vore intressant att veta om insatsen utifrån statistiska uppgifter och data från sociala akter och register, kan man förundras över att vi inte vet t.ex.: Hur vanligt är det att få avslag på ansökan om insatsen? Vilka får avslag och varför? Hur vanligt är det med sammanbrott i pågående kontakter? Hur länge pågår insatsen för barn och unga i olika ålder, med olika kön och av olika etniskt ursprung? Hur avslutas den och varför? Hur vanligt är det att ha haft mer än en kontaktperson/-familj – i följd eller med tidsintervall? Hur vanligt är det att insatsen föregår *eller* följer på placering utanför hemmet? Hur vanligt är det att en kontaktfamilj blir barnets familjehem *eller* ett familjehem blir barnets kontaktfamilj? Hur vanligt är det att barn i familjehem samtidigt har en kontaktfamilj som avlastning för fosterföräldrarna? Hur vanligt är det att släktingar och andra närstående (från det primära nätverket) blir kontaktperson/-familj? Vad finns det för skillnader mellan regioner och kommuner, mellan stad och landsbygd, i förhållande till nyss nämnda variabler?

Vi vet inte heller något om effekterna av insatsen. Det är dock en grannliga uppgift att bestämma vilka kriterier, som är adekvata som mått på lyckat resultat och hur lång tid som ska ha gått, innan resultat lämpligen avläses. Är det förändringar i

beteende och social anpassning eller i välbefinnande och relationer, som ska användas som kriterier? Det är svårt att avgränsa vilka förändringar som beror på insatsen och det kan vara svårt att välja lämplig jämförelsegrupp. Om det inte blir några mätbara resultat eller förändringar till det bättre, då kan man fråga sig var man ska förlägga ansvaret för detta. Inom familjen eller kontaktfamiljen? Inom socialtjänsten, skolan eller övergripande samhällsförhållanden? Det är frågor som John Poertner m.fl. (2000) tar upp i artikeln "Child Welfare Outcomes Revisited", där de också skriver: "In addition, public child welfare is public and therefore political. The possibility of negative feedback in a political environment makes the use of outcome data an extremely sensitive topic" (s. 804). Med detta citat vill vi peka på att det inte bara gäller att forska mera och utvärdera bättre. Det gäller också att fundera över vilka ökade kunskaper som bäst gagnar en insats som av vår kunskapsöversikt att döma uppfattas positivt av både socialtjänstens företrädare och av brukarna. Det är vår förhoppning att föreliggande rapport stimulerar till egen reflektion och inspirerar till fortsatt utforskning.

Källförteckning

Litteraturreferenser

Ahlmark, Jenny; Hågglund, Veronica; Lönnblad, Helena; Sorriano, Mia & Wästersjö, Lena (1998) *Ensam är stark?* (Projektrapport, stencil).

Aldgate, Jane (1993) Respite Care for Children – an old remedy in a new package. I: Marsh, P. & Triseliotis, J. (eds) *Prevention and Reunification in Child Care*. London: Batsford in ass. with British Agencies for Adoption and Fostering.

Aldgate, Jane & Bradley, Marie (1999) *Supporting Families through Short-term Fostering*. London: The Stationery Office.

Aldgate, Jane, Pratt, Rosalind & Duggan, Margaret (1989) Using care away from home to prevent family breakdown. *Adoption & Fostering*, vol. 13, no 2, 32-37

Andersson, Gunvor (1991) *Socialt arbete med små barn*. Lund: Studentlitteratur.

Andersson, Gunvor (1992) *Stöd och avlastning. Om insatsen kontaktperson/-familj*. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan, nr 2.

Andersson, Gunvor (1993) Support and relief: the Swedish contact person and contact family program. *Scandinavian Journal of Social Welfare*, vol. 2, 54-62.

Andersson, Gunvor (2000) "Barnen i socialt arbete – en maktlös grupp?" i: Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red.) *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.

Andersson, Jennie & Bengtsson, Isabell (1996) *Insatsen kontaktperson – en del i några ungdomars liv*. Lunds universitet: Socialhögskolan (C-uppsats).

Andresen Soldal, Kristin (1997) *Støttekontakter er svaret – men hva er spørsmålene? En kvalitativ studie av sosialarbeideres begrunnelser for og forventninger til støttekontakter*. Universitetet i Bergen: Det medisinske og det psykologiske fakultet (Fortbildningsoppgave).

Barth, Richard (1991) Sweden's Contact Family Program. Informal help bolsters vulnerable families. *Public Welfare*, Summer no, 36-46.

Bergstrand, Bengt Olof (2000) *Den nya socialtjänstlagen*. Fjärde upplagan 2001. Helsingborg: Kommunlitteratur.

Bradley, Marie & Aldgate, Jane (1996) "Family-based Short-Term Breaks for Children in Need" i: Stalker, K. (ed.) *Developments in Short-Term Care. Breaks and Opportunities*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Bronfenbrenner, Urie (1993) "The Ecology of Cognitive Development: Research Models and Fugitive Findings" i: Wozniak, R.H. & Fischer, K.W. *Development in Context. Acting and Thinking in Specific Environments*. London: Lawrence Erlbaum.

Brännberg, Tore (1999) *Mötet mellan profession och vardagsrelation. En studie kring syskonstöd*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet, F-serie nr 12.

Bunkholdt, Vigdis & Sandbæk, Mona (1998). *Praktisk barnevernarbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Börjessons, Annika och Held, Christine (1994) "Jag tycker om att vara hemma också". *Intervjuer med 10 barn som har kontaktfamilj*. Lunds universitet: Socialhögskolan (Fortbildningsuppsats).

Caplan, Gerald (1964) *Principles of preventive psychiatry*. London: Basic Books

Danmarks Statistik 2000:16 Sociale forhold, sundhed og retsvæsen. *Bistand til børn og unge 1999*.

Davies, Martin (ed) (2000) *The Blackwell Encyclopaedia of Social Work*. Oxford: Blackwell.

Det kongelige barne- og familiedepartement (1998) *Hjelpetiltak – barnevernsloven § 4-4*. Retningslinjer av 10.desember 1998 til lov om barnevernstjenster av 17.juli 1992 nr 100. Oslo.

DoH Department of Health (1991) *The Children Act 1989. Guidance and Regulations*. Vol. 2 och 3. London HMSO.

Egelund, Tine (2000) Tilbud til Socialministeriets Evalueringsprogram: Børne- og ungeområdet. Evaluering af foranstaltningerne "personlig rådgiver" og "kontaktperson" (Forskningsansökan).

Einarsson, Jóna Hafdis & Sandbæk, Mona (1997). *Forebyggende arbeid og hjelpetiltak i barneverntjenesten - med vekt på en myndiggjørende praksis*. Temahefte nr 2. Norsk institutt for oppvekst velferd og aldring.

Elvhage, Gudrun (1984) *Kontakthemsværksamhet i Uppsala*. Stockholms universitet: Socialhögskolan (D-uppsats).

Eriksson, Peder & Lehto, Erik (2000) "Det var ganska mycket som vanligt fast det inte var hemma". *Barn och föräldrars erfarenheter av biståndet kontaktfamilj*. Umeå universitet: Institutionen för socialt arbete (C-uppsats).

Familjehemmet (2001) En tidning för och om familjehemsvård. Årgång 19, Nr 1, mars.

Forsberg, Gunnar & Wallmark, Johan (1998) *Nätverksboken – om mötets möjligheter*. Stockholm: Liber.

Garbarino, James & Ganzel, Barbara (2000) "The Human Ecology of Early Risk" i: Shonkoff, J P & Meisels S J (eds) *Handbook of Early Childhood Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gould, Arthur (1988) *Conflict and Control on Welfare Policy: The Swedish experience*. London: Longman.

Hjalmarsson, Aina & Magnusson, Lena (1995) "Det finns en gräns för hur länge ett barn kan vänta på sina föräldrar." *Barn, föräldrars och en socialsekreterares upplevelser av insatsen kontaktfamilj*. Lunds universitet: Socialhögskolan (C-uppsats).

Holgersson (1998) *Socialtjänst. Lagtexter med kommentarer i historisk belysning*. 8:e reviderade upplagan. Stockholm: Tiden/Rabén Prisma.

Hollander, Anna (1995) *Rättighetslag i teori och praxis*. Uppsala:ustus Förlag.

Humlesjö, Eva (1997) *58 barns kontakt med socialtjänsten*. Stockholm: Resursförvaltningen för Skola och Socialtjänst, FoU-rapport nr 11.

Jensen, Bernhard; Sondrup Nielsen, Susanne & Zeeberg, Birgitte (1998) *Her er det ikke blodets bånd, der binder. En undersøgelse af relationen mellem børn og voksne i foreningen børns voksenvenner*. København: Børns Voksenvenner.

Johnsson, Lisbeth & Regné, Margareta (1999) Ansökan om medel till forskningsprogrammet *Kontaktfamiljen – "den goda modern och fadern som ideal och hjälpare"*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete. (Ansökan beviljad av SFR).

Jåtten, Stein-M & Furevik, Magne (1980) *Støttekontaktverksamhet i barnevernet*. Laksevåg: Jåtten/Furevik (eget förlag).

Karlsson, Eva-Marie (1999) *Vem bryr sig... Om insatsen kontaktfamiljer och kontaktpersoner i Örskelljunga kommun*. Lunds universitet: Socialhögskolan (C-uppsats).

Klefbeck, Johan & Ogden, Terje (1995) *Barn och nätverk. Ekologiskt perspektiv på barns utveckling och nätverksterapeutiska metoder i behandlingsarbetet med barn och ungdom*. Stockholm: Liber.

Konventionen om barnets rättigheter (1990) Stockholm: Regeringskansliet, UD info.

Lagerberg, Dagmar & Sundlin, Claes (2000) *Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete/Gothia.

Larsson, Malin & Engdahl, Nanna (2000) *Insatsen kontaktfamilj. Ur klient- och kontaktfamiljers perspektiv.* Lunds universitet: Socialhögskolan (C-uppsats).

Levin, Karin (1994) *Barnvakt eller nära vän. En undersökning om relationen mellan klientföräldrar och deras kontaktfamiljer.* Stockholms universitet: Institutionen för psykologi (C-uppsats).

Lilja, Sigun (2000) *Kontaktperson – ett alternativ för ungdomar?* Lunds universitet: Socialhögskolan (D-uppsats).

Lindberg, Anne, Lingegård, Birgitta, Nilsson, Margareta & Petola, Carina (1983) *Kontaktperson/ Kontaktfamilj enl. 10§ SoL. En undersökning om socialsekreterarnas inställning till kontaktperson/kontaktfamilj samt hur det kan upplevas att vara kontaktperson/kontaktfamilj.* Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete (C-uppsats).

Lindén, Karin (2001) *Kontakt på kontrakt – om kontaktfamiljers betydelse för familjer inom socialtjänsten.* Stockholm: FoU-Södertörn Skriftserie nr 16/01.

Linderot, Sofia & Vinnerljung, Bo (1994) *Projekt pappa-barn Servicenämnd Norr i Helsingborg – utvärdering.* Helsingborg: Servicenämnd Norr (stencil).

Lindqvist, Margareta och Lundin, Annika (1987) *Kontaktperson/Kontaktfamilj = en maska i nätet?* Fortbildningsuppsats. Göteborg universitet: Institutionen för socialt arbete (C-uppsats).

Lundman-Völker, Marie (2000) *Klienters perspektiv på kontaktfamiljer och kontaktpersoner. En intervjuundersökning med sex ungdomar och sex mödrar.* Stockholms universitet: Socialhögskolan (D-uppsats).

Lundström, Tommy & Vinnerljung, Bo (2001) "Omhändertagande av barn under 1990-talet" i: Szebehely, M. (red.) *Välfärdstjänster i omvandling.* SOU 2001:52. (Antologi/Kommittén Välfärdsbokslut).

Mallander, Ove (2000) *Ansökan om medel till forskningsprojektet Kontaktperson – Mellan medmänniska och betald hjälpare.* Malmö högskola: Hälsa och Samhälle, Avdelningen för Socialt Arbete. (Ansökan beviljad av SFR).

Messing, Jan & Westlund, Peter (1997) *Barnavårdens dramaturgi – Om konsten att strukturera ett arbete.* Dalarnas Kommunförbund: IFO Dalarna.

Månsson (1977) *Godvän-familjen. Erfarenheter från ett års försöksverksamhet med stödfamiljer i Lunds kommun.* Lunds universitet: Sociologiska institutionen.

NE *Nationalencyklopedin*, band 11 (1993). Höganäs: Bra Böcker

Nygaard, Kristina (2000) *Kontaktperson/-familj. En insats för vem?* Lunds universitet: Socialhögskolan (C-uppsats).

Ottosson, Anna-Lena & Persson, Mia (1995) *"Vi har det bra hemma också." En undersökning om barns upplevelser av att ha kontaktfamilj.* Lunds universitet: Socialhögskolan (Fortbildningsuppsats).

Poertner, John, McDonald, Thomas P., Murray, Cyndie (2000) Child Welfare Outcomes Revisited. *Child and Youth Services Review*, vol. 22, nos. 9/10, pp. 789-810.

Proposition 1979/80. Stockholm: Riksdagens tryckeriexpedition.

RFS (1998) *Riktlinjer för frivilliga samhällsarbetare.* Stockholm: Riksförbundet Frivilliga Samhällsarbetare.

Robinson, Carol (1996) "Breaks for Disabled Children". i: Stalker, K. (ed.) *Developments in Short-Term Care. Breaks and Opportunities.* London: Jessica Kingsley Publishers.

Rutter, Michael (1990) "Psychosocial resilience and protective mechanisms" i: Rolf, J, Masten, A S, Cicchetti, D, Neuchterlein, K H & Weintraub, S (eds) *Risk and protective factors in the development of psychopathology.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rutter, Michael (2000) "Resilience Reconsidered: Conceptual Considerations, Empirical Findings, and Policy Implications" i: Shonkoff, J P & Meisels S J (eds) *Handbook of Early Childhood Intervention.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rydén, Peter (1998) *Biståndet kontaktfamilj, hinder och resurs. En intervjuundersökning för Trollhättans kommun.* Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete (C-uppsats).

Sandbæk, Mona (1995) *Fikk barna hjelp? En studie av barns kontakt med hjelpeapparatet, sett med de foresattes øyne.* Oslo: Barnevernets Utviklingssenter, Rapport 5

Schantz, Yvonne (1995) *Kontaktbarn – utlämnad eller inlemmad. Rapport från ett utvärderingsprojekt om barns upplevelser av att ha kontaktfamilj.* Uppsala: Gamla Uppsala KDF (stencil).

Sekreteresslagen 1989:713.

SFS 1980:620. Socialtjänstlag.

SFS 1990:52. Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Sjöström, Anna (1995) *Sex socialsekreterares syn på insatsen kontaktfamilj – en deskriptiv studie.* Stockholms universitet: Socialhögskolan (C-uppsats).

Socialstyrelsen (1985) *En vanlig människa. Om kontaktpersoner/kontaktfamiljer i socialt arbete.* Stockholm: Socialstyrelsen & Svenska kommunförbundet, Socialstyrelsen redovisar 1985:3.

Socialtjänst 1999:10 *Insatser för personer med funktionshinder 1998*. Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.

Socialtjänst 2001:8 *Barn och unga – insatser år 2000. Vissa insatser enligt socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)*. Stockholm: Socialstyrelsen, Sveriges officiella statistik.

SoS-rapport 1998:4 *Anmälan, utredning, insats. Individ- och familjeomsorgens arbete med barn*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SoS-rapport 1998:5 *Individ- och familjeomsorgens arbete med ungdomar. En uppföljning av utvecklingen sedan 1993*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SoS-rapport 2000:2 *Dartingtonprojektet. En försöksverksamhet för att stärka och utveckla familjehemsvården*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 1977:40 *Socialutredningens slutbetänkande*. Stockholm: Socialdepartementet.

Stalker, Kirsten (1996) "Principles, Policy and Practice in Short-Term Care" i: Stalker, K (ed.) *Developments in Short-Term Care. Breaks and Opportunities*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Sundell, Knut, Humlesjö, Eva & Carlsson, Mona (1994) *Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm*. Stockholm: Socialtjänsten, FoU-rapport nr 15.

Sundling, Gertrud (1997) *Kontaktperson – en medmänsklig insats för många*. Lunds universitet: Socialhögskolan (D-uppsats).

Suokas, Eva (1996) *Nån som bryr sig... - en undersökning av kontaktpersonsverksamheten*. Lunds universitet: Socialhögskolan (C-uppsats).

Svedberg, Lars (2001) "Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?" i: Szebehely, M. (red.) *Välfärdstjänster i omvandling.. Statens Offentliga Utredningar SOU 2001:52*. (Antologi/Kommittén Välfärdsbokslut).

Svenska kommunförbundet (2000) *Kontaktperson/familj/vänner 2000 – en insats enligt SoL*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.

Triseliotis John, Sellick, Clive & Short, Robin (1995) *Foster Care. Theory and Practice*. London: Batsford in ass. with British Agencies for Adoption and Fostering.

Vad säger LSS? Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (1998) Stockholm: Gothia.

Webb, Stephen & Aldgate, Jane (1991) Using respite care to prevent long-term family breakdown. *Adoption & Fostering*, vol.15, no 1, 6-13.

Werner, Emmy (2000) "Protective Factors and Individual Resilience" i: Shonkoff, J P & Meisels S J (eds) *Handbook of Early Childhood Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press.

Werner, Emmy & Smith, Ruth (1992) *Overcoming the Odds. High Risk Children from Birth to Adulthood*. London: Cornell University Press.

Westlund, Peter, Wik, Lena & Lilja, Thomas (1991) *674 ärenden med barn och ungdomar som klienter*. Karlshamn: Blekinge FoU-enhet för socialtjänst och primärvård, rapport nr 5.

Wähländer, Eva (1994) *Att allsidigt belysa barns sociala situation. En jämförande undersökning av barnavårdsutredningar och sociala insatser vid tre socialdistrikt i Stockholm*. Stockholms socialförvaltning: FoU-rapport nr 3.

Internet

Barne- og familiedepartementet (2001) (länk via) balder.dep.no

Drammens kommunala hemsida (2001)
www.drammen.kommune.no/ost/oho/ohsbes.htm

Freiesleben, Michael (2000) (länk via) www.kontaktfamilier.dk

Jappe, Erik (2001) Social information. (länk via)
<http://home7.inet.tele.dk/erikjapp/index2.htm>

Statistisk sentralbyrå (2000) *Barn med barnevernstiltak 31 desember, etter alder og tiltak 1999*. (länk via) www.ssb.no/emner/03/03/10/barneverng

Statistisk sentralbyrå (2000) *Fleire barn plassert i omsorg*. (länk via)
www.ssb.no/emner/03/03/10/barneverng

Socialdepartementet, Department of Health (<http://www.doh.gov.uk/public/cia9899.htm>).

Personliga informanter

Backe-Hansen, Elisabeth. NOVA (f.d. Barnevernets Utviklingsavdeling.), Oslo.

Berg-Eklund, Lotta. Institutionen för socialarbete, Stockholms universitet.

Egelund, Tine. Den Sociale Højskole, København.

Sandbæk, Mona. NOVA (f.d. Barnevernets Utviklingsavdeling.), Oslo.

Thoburn, June. Centre for Research on the Child and Family, School of Social Work and Psychosocial Studies, University of East Anglia, Norwich, UK.

Lunds universitet
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046-222 00 00